

VARIA

XIX

**Zborník abstraktov z XIX. kolokvia mladých jazykovedcov
(Trnava – Modra-Harmónia 15. – 17. 11. 2009)**

**Trnava
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV**

2010

VARIA

XIX

**Zborník abstraktov z XIX. kolokvia mladých jazykovedcov
(Trnava – Modra-Harmónia 15. – 17. 11. 2009)**

Editori
Juraj Hladký
Lubomír Rendár

Trnava
Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV

2010

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV

Editori

PhDr. Juraj Hladký, PhD.
PaedDr. Ľubomír Rendár, PhD.

Technický redaktor

Mgr. Vladimír Radik

Organizačný výbor konferencie

PhDr. Juraj Hladký, PhD., PaedDr. Ľubomír Rendár, PhD.,
PaedDr. Andrej Závodný, PhD., Mgr. Eva Chudíková, PhD.,
Mgr. Mária Moravčíková, PhD.

Z tlačových podkladov JÚLEŠ SAV vytlačil
OFPRINT
Better Polygrafic Services
Bratislava

ISBN 978-80-970561-0-0
EAN 9788097056100

Obsah

Slovo na úvod	6
Radka Čapková: Reklama jako potenciální zdroj frazeologie ve vyjadřování SŠ studentů.....	7
Miroslava Čurová: K problému antroponymické soustavy v Žilinské knize	9
Eva Drugdová: Efektivnost komunikace v multimediálním prostředí	11
Radoslav Ďurajka: Všetko so všetkým súvisí.....	14
Žaneta Dvořáková: Faktory ovlivňující výběr jmen v literatuře (na příkladech z Tylových dramát)	15
Ivana Džundová: K tzv. zradným slovům v preklade z bieloruštiny do slovenčiny	18
Adela Gabriková: Teoretické východiská skúmania súčasného slovenského jazyka	21
Anna Gálisová: Syntaktická výstavba hovorených komunikátov	23
Margit Garajszki: Hrdinstvo u Petra Karvaša	24
Miroslava Gavurová: Prekladaj, ako počuješ!	26
Barbora Geistová Čakovská: Aplikácia logických nástrojov pri riešení problematiky lexikálnej synonymie.....	28
Andrea Goóťšová: (Ne)vyjadrenie posesívnych vzťahov v hydronymii Hornádu.....	30
Marek Grác: Preklad slovesných valencií	31
Barbora Hanzová: Překladatelské zvláštnosti knihy o Tobiášovi v rkp. UK XVII E 9.....	32
Eva Henčeková: K problematike kultúrneho obsahu učebnice anglického jazyka pre štvorročné gymnázia	34
Eva Chudíková, Andrej Závodný: Porovnávanie motivačných činiteľov v staroľubovnianskom a senickom regióne	36
Martina Jamborová: Staročeská slovní zásoba a středověká textilní výroba v českých zemích	38
Marek Janosik-Bielski: Nihil novi sub sole?.....	39
Ladislav Janovec: Kolokabilita českých a běloruských neslovesných adjektiv.....	40
Agáta Karčová: Analýza jazykového prejavu v televíznej relácii (na báze Slovenského hovoreného korpusu).....	41
Miroslav Kazík: Živé osobné mená a pomenovacie modely v triede vydatých žien v Černochovom Vrchu.....	42
Viktoria Kissová: Špecifiká ozvlášťovania sujetu v prozaickej tvorbe Jána Červeňa	45

Ivana Kopásková: Filozofické, jazykovedné a metodické východiská pri skúmaní proprií	46
Monika Kováčiková: Farebný obraz človeka v slovenskom paremiologickom a frazeologickom fonde	48
Eva Kvantíková: Morfológická variantnosť tvarotvorného základu feminín v genitíve plurálu	50
Miroslava Kyseľová: Inštrumentál plurálu maskulín v súčasnej jazykovej praxi	52
Lucia Luptáková: Apelatívne východiská toponymie Očovej	55
František Martínek – Radek Ocelák: Tvorba korpusu k lingvistické analýze humanistickej češtiny	56
Mária Moravčíková: Vplyv komunikácie prostredníctvom počítača na jazykovú kultúru: „Netspeak“ klávesnicovej generácie	59
Michala Mračka: Sémantika slovies s predponou <i>do-</i> v slovenčine a chorvátčine	60
Katarína Muziková: Variantnosť v starších kodifikáciách	62
Martin Ološtiak: K charakteristike okazionalizmov v internetových diskusiách	63
Ján Pitoňák: Publicistika a internet	66
Slavka Pitoňáková: Jazyk médií	67
Katarína Podhajecká: Komunikačný potenciál operátora kto v súčasnej písanej slovenčine	68
Martin Pukanec: Etymológia slova župa na základe jednej chetitskej paralely	69
Markéta Pytlíková: Vysvetlivky ve staročeském překladu Makabejských knih	72
Anna Ramšáková: Výklad distribúcie foném za psl. striednice vo fonologickom systéme nárečí lokalít Skalité, Čierne, Ošadnica, Turzovka, Korňa, Kornica	74
Lubomír Rendár: Niekoľko poznámok o viazanej výslovnosti v slovenčine	77
Lucie Rychnovská: ...zapovídam, by se kontrolovalo, jest-li já pracují... aneb O vlivu němčiny na český jazyk Bedřicha Smetany	81
Kateřina Rysová: Kam se poděly (v)zrostliny	82
Zuzana Sedláčková: „Vôbec nie som vulgárny, to len používam slang“	84
Veronika Sličanová: Dynamika slovnej zásoby v španielčine	85
Marián Sloboda: Jazykové vzdialenosti medzi niektorými slovanskými jazykmi: predbežné výsledky	86
Hana Sobalíková: Byla staročeská lokusta k jídlu?	88
Pavel Sojka: Poznámka k interpretaci výzkumů mluvené češtiny	91

Jana Spálová: Život a názory Tristrama Shandyho.....	93
Katarína Sziveková: Slovensko-maďarský bilingvizmus: teória a prax	94
Štěpán Šimek: K pramenům a didaktickým prvkům Zprávy písmá slovenského Tobiáše Masníka.....	97
Paulína Šlosárová: Umenie komunikovať a slovenská masmediálna sféra.....	99
Pavel Štěpán: Složená adjektiva v pomístních jménech v Čechách.....	100
Veronika Štěpánová: Mluvený projev studentů 1. ročníku Vyšší odborné školy herecké	103
Tamás Tölgyesi: K německé řemeslnické terminologii v českém, slovenském a maďarském jazyce.....	106
Dita Trčková: Metaforická konceptualizace přírodních katastrof v amerických novinách	109
Lucia Anna Trubačová: K problematice (jazykovej) zdvorilosti.....	110
Zuzana Týrová: Tvár vojvodinskej slovenčiny na internete.....	112
Jasna Uhláriková: Metaforická funkcia zámen v slovenčine a srbčine.....	115
Hana Vančová: Spoločenské vplyvy na tvorbu Oscara Wildea	118
Ľudmila Vichopeňová: Kondenzácia polopredikatívnych konštrukcií v slovenčine a v angličtine	120
Martina Vohralíková: Stručné návodové texty z komunikačného pohľadu.....	121
Daniel Vojtek: Ako sa na Slovensku prekladal / prekladá Boris Vian.....	122
Kateřina Voleková: Napodobování a soupeření (imitatio a aemulatio) ve slovníku Klementinském (1455)	125
Hana Weissová: Odraz malého hospodárenia tzv. kovoroľníctva obyvateľov Hronca v terénnych názvoch	127
Petra Zrníková: Práca s textom nielen na hodinách slovenského jazyka na 2. stupni ZŠ	130

Slovo na úvod

Vážení účastníci 19. ročníka Kolokvia mladých jazykovedcov, milí priatelia,

sme veľmi radi, že máme možnosť opäť stretnúť sa na tomto podujatí, ktoré sa už dávno stalo sviatkom osobitne mladých jazykovedcov. Najmä starší kolokvialisti potvrdia, že predstaviť svoje vedeckovýskumné aktivity nielen pred auditóriom kolegov, ale aj v kuloároch, v menej formálnych rozhovoroch, je vzácnou príležitosťou zakúsiť vedu v jej rozmanitých podobách. Je to zároveň vzácna príležitosť aj na bližšie osobné zoznámenie sa s kolegami a nadviazanie bližšej spolupráce. Aj vďaka týmto stretnutiam vzniklo viacero vedeckovýskumných projektov, do ktorých sa zapojili mladí jazykovedci – doktorandi, asistenti, odborní asistenti či dokonca aj študenti a docenti – filológovia a osobitne lingvisti nielen zo slovenských univerzít či z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, ale aj kolegovia a priatelia z univerzitných či vedeckovýskumných pracovísk z Čiech, Poľska, Bulharska, Srbska či iných slovanských aj neslovanských krajín. Veríme, že podnetným a plodným bude aj tento, v poradí už 19. ročník Kolokvia mladých jazykovedcov. Nad zorganizovaním tohto cyklického podujatia tento raz prevzali záštitu kolegovia z Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, pochopiteľne, s neodmysliteľnou gestorskou aj organizačnou podporou Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, ktorú na rokovaníach zastupovala prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc. Takisto nemožno nespomenúť pomoc duše kolokvialistických podujatí Gabiky Múcskovej.

V rámci 19. ročníka Kolokvia mladých jazykovedcov v Modre-Harmónii sa 18. – 20. novembra 2009 sa prezentovalo 81 účastníkov zo Slovenska, Česka, Poľska, Srbska, Bulharska a Maďarska. Veríme, že aj tento zborník abstraktov a pripravovaný zborník príspevkov z kolokvia, ktorý vyjde v elektronickej podobe, predstaví nielen široký odborný či vedecký diapazón jeho účastníkov, ale takisto aj utvorí možnosť širšej odbornej či vedeckej diskusie a spolupráce.

Zostavovatelia

Reklama jako potenciální zdroj frazeologie ve vyjadřování SŠ studentů

Radka Čapková

Katedra českého jazyka, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

V příspěvku se zabývám dílčími výsledky dotazníkové sondy z roku 2008, konkrétně citovanými reklamními texty, které mohou být zdrojem frazeologie ve vyjadřování středoškolských studentů. Nastíhují rozložení citovaných reklam z hlediska produktu a stručně se věnuji citacím dle komunikační situace a funkce, kterou odkaz k reklamě v komunikaci plní. Šetření se zúčastnilo 245 respondentů z pražských gymnázií a středních odborných škol ve věku 15 – 19 let.

Pro vyjadřování mladých lidí je typická snaha o originalitu vyjadřování, sklon k jazykové hravosti a tvořivosti, ironický nádech či aktualizace (srov. např. Hoffmannová, 2000, Rysová, 2003, Jaklová, 1994). Tyto rysy se v mluvě mohou projevat mj. zapojováním intertextových odkazů. Zajímalo mě, do jaké míry je citování či parafrázování reklamních textů rozšířeno, jaká je škála výchozích pretextů. Dále analyzuji, jak studenti zapojí daný text do komunikační situace.

Oproti předpokládanému výsledku jsem získala překvapivě rozrůzněné spektrum odpovědí. Téměř všichni dotazovaní uváděli citáty z reklam televizních a většinu citovaných reklam bylo v době dotazování možno v televizi zaznamenat.

Nejvýrazněji zastoupenou skupinou produktů v citovaných reklamách jsou nápoje (45-krát). Reklamy na nealkoholické nápoje byly zmíněny 36-krát, z toho Kofola je z hlediska četnosti nejvýraznější produkt ze všech (29-krát), např.: *Když ji miluješ, není co řešit* (16); *Ne, ne, nemusím, já už ho vidím!* (11) a další. Z reklam na alkoholické nápoje (9-krát) jsou nejvíce zastoupeny reklamy na pivo, např. *po pořádné práci kozla jako křemen* (1); *chlapi sobě* (1) atd.

Další výraznou skupinou produktů, které byly v citovaných reklamách přítomny, jsou sladkosti, včetně žvýkaček (21-krát), např.: *když musíš, tak musíš* (3); *Disko, to nikdy nejíš sám* (2) apod. Z reklam na žvýkačky citujeme např. *ledově svěží dech* (2) nebo *takové to domácí žvýkání* (1). Z oblasti potravin kromě sladkostí studenti nejvíce citují reklamy na jogurty (6-krát), např.: *ehm, je to náký rozbitý* (1); *až budu velká, chtěla bych být ovoce do Jogobelly* (1).

Podstatnou část citátů (12) tvoří reklamy na mobilní operátory, které jsou velmi často zacíleny právě na mladé lidi, např.: *Ale my jsme řekli NE!* (3); *Kdykoliv, kdekoliv, s kýmkoliv.* (2). Elektronickou komunikaci zastupuje též populární reklama na internetový portál www.centrum.cz: *Bóbika* (8); *Postaráte se mi o Bobika?* (1).

Další skupinu produktů bychom mohli označit jako kosmetiku a ostatní drogistické či lékárenské zboží (18-krát), např.: *Šňup a jsi v pohodě!* (1); *Žerou*

tě snad komáři? (1). Studenti též citují či parafrázuji reklamy, které jsou zaměřeny na jinou cílovou skupinu, např.: *Smrdí, smrdí, smrdí, to to smrdí!* (2); *Trápí vás problémy s prostatou?* (1). Do této oblasti zařazujeme i reklamy na práci prášky a aviváže (9-krát), např.: *aby bílá bílá byla* (2); *bílá bělejší, prádlo čistější* (2).

Zajímavou skupinu tvoří reklamy na prodejny pro kutily, kde výrazně dominuje reklama na OBI: *Když nevíte coby, najdete to v OBI* (8).

Z výše zmíněných produktových skupin je patrné, že nejvíce jsou citovány reklamy zaměřené na cílovou skupinu mladých lidí, ovšem ani ostatní reklamy by neměly stát stranou naší pozornosti.

Respondenti nejčastěji používají citáty z reklam pro ozvláštnění, oživení komunikace. Projevuje se snaha být vtipný, často nacházíme prvky ironie: „*Ten je nový?*“ „*Ne, vypraný v Perwolu.*“; *tvrdé pítí, pro tvrdé chlapy (když si dávám sklenku Coły)*.

Některé citáty zařazují dotazování do své komunikace „jen tak“, „aby řeč nestála“, když se nudi: *Když nevíte coby, najdete to v OBI*. Citát působí jako prostředek odlehčení situace či navázání kontaktu: *A co teď? Teď si dáme Deli (v kritické situaci, trapné ticho)*.

Velkou skupinu tvoří citáty, které doprovází konzumaci produktu, např.: *pravé zdraví z Posázaví (sic) (když jim jogurt); fenomenální (Aero) když s kámoškou jíme čokoládu*.

V některých případech citát umožní vyjádřit se k tabuizovanému tématu. Poslouží jako eufemismus: *sací bagr (když někdo moc pije); má ledově svěží dech (ironicky) a umožní otevřeně vyjádřit či okomentovat i to, co by jinak bylo společensky nepřijatelné: smrdí, smrdí, smrdí, to to smrdí! (Když něco smrdí, když někdo vypustí ducha); Když už ani trpaslíci nevydrží na zahradě...*

V určité skupině komunikačních situací využití citátů souvisí se shodou či podobností jména v reklamě a v reálné situaci: *Kde je Pepa? Má rande s Nivou; Pepo! Pepo?* Jindy naopak na jméno v reklamě nezáleží, je použito univerzálně: *Bohóšu, pospěš!*; *Antonie, je mi zima (v posteli)*.

Respondenti dále používají citace jako vtipný komentář k situaci (*Žerou tě snad komáři?*), projev údivu či nepravděpodobnosti vyřčeného (*Jestli je to tak, tak je moje máma pavouk; Myslíme to upřímně (když někdo něco fabuluje)*, vyjádření podpory, uklidnění (*Bud' v pohodě, dej si Tik Tak*) atd.

Přestože to respondenti explicitně nezmiňují, domnívám se, že používání popisovaných intertextových odkazů je vázáno především na generačně a sociálně spřízněné partnery komunikace, na neformální komunikační situace.

Získané údaje potvrzují, že reklamní texty jsou potenciálním zdrojem frazeologie (nejen) ve vyjadřování středoškolských studentů.

K problému antroponymickej sústavy v Žilinskej knihe

Miroslava Čurová

Katerda slavistiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

Príspevok sa venuje čiastkovému výskumu antroponymickej sústavy v historickej a jazykovej pamiatke – v Žilinskej knihe. Pozornosť je venovaná rozdeleniu samotného antroponymického materiálu na základe klasifikácie, ktorá mala za cieľ prehľadnejšiu orientáciu nazývania, pomenovania osôb v období, v ktorom boli uskutočnené zápisy o prevodoch majetku a iné súkromnoprávne zápisy v Žilinskej knihe (kon. 14. – 16. stor.).

Dnešný spôsob pomenovania osôb sa stabilizoval v 17. – 18. stor. a kodifikovaný bol v roku 1780 cisárom Jozefom II. Vývin dvojmennej pomenovacej sústavy badať už v období stredoveku, keď je čoraz viac viditeľný prechod od jednomennej k dvojmennej pomenovacej sústave. Jednomenná sústava bola teda postupne obohacovaná o ďalší člen, prímeno, ktoré slúžilo na bližšiu identifikáciu osoby. Postupom času sa funkcia prímena začína meniť a z doplňujúcej časti mena sa stáva dedičné priezvisko dnešného typu. Prímeno a jeho používanie vyniká predovšetkým z potreby identifikácie jednotlivca a jeho odlišenia. Súvisí to predovšetkým s administratívnymi, právnymi či spoločenskými potrebami.

Na materiáli Žilinskej knihy môžeme nazhromaždiť bohatý materiál k antroponymickému výskumu, keďže Žilinská kniha spadá do obdobia, keď dvojmenná pomenovacia sústava ešte nebola oficiálne schválená. Poskytuje teda materiál, ktorý nám dovoľuje oboznámiť sa a zároveň sledovať prirodzený vývin a prechod od jednomennej k dvojmennej sústave. Na tomto základe môžeme skúmať spôsoby utvárania nových prímén.

Získaný materiál sme rozdelili do štyroch skupín na základe identifikačných otázok: 1. aký je?, 2. či je?, 3. odkiaľ je? a 4. čo robí? – slúžili ako základné elementy pomenovania osôb. Prvý a štvrtý spôsob identifikácie bol odvodený od apelatív, druhý a tretí vznikol na základe proprií.

K príkladom prvého typu (aký je?) môžeme zaradiť napríklad *Albus, Weys, Mokry, Weliky, Czierny, Dluhi, ...*

Druhú skupinu (či je?) tvoria príméná poukazujúce na rodinný vzťah. Spôsob zápisu sa môže odlišovať – môže mať opisnú formu alebo bol využitý sufix. *Martin, syn Polakow, Maga, Matiege Fabusse žena, Wanio Dobakow zet; Niclos Schimonowicz, Martin Polakowycz, ...*

Tretiu skupinu (odkiaľ je?) tvoria príméná poukazujúce na toponymum, na vzťah medzi nazývanou osobou a miestom, ktoré pomenovaná osoba obýva, odkiaľ pochádza či ktoré vlastní. Spôsob zápisu môže byť analytický alebo syntetický. *Nichos von Trencz, Michael de Hriczow, Cernakowycz z Noweho Mesta; Dubensky, Brodnansky, Banowsky, ...*

Štvrtá skupina prímen (čo robí?) poukazuje predovšetkým na zamestnanie osoby, napríklad *Faber*, *Nozer*, *Sswecz*, *Sukennyk*, *Kowacz*, *Mlynarz*, *Massar*, ...

Vlastné mená vyexcerpované zo Žilinskej knihy predstavujú materiál, ktorý spadá do časovo ohraničeného obdobia, na ktoré sa ešte nevzťahuje jozefínska reforma o priezvisku a jeho dedičnosti. To nám môže pomôcť vytvoriť si obraz o prirodzenom vývine, vytváraní a používaní prímen, ktoré sa v neskoršom období stali vážnym členom a ktoré zároveň pripravujú cestu súčasnému antroponymickému modelu a jeho oficiálnej povahe.

Efektívnosť komunikácie v multimediálnom prostredí

Eva Drugdová

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Komunikácia sa v súčasnosti čoraz viac uskutočňuje prostredníctvom nových médií, ku ktorým zaraďujeme internet, teda multimediálne prostredie. Počet používateľov internetu pritom každým dňom vzrastá, a preto sú aj nároky na takúto komunikáciu vyššie. Internetové stránky musia byť koncipované tak, aby používateľovi uľahčili orientáciu a čo najrýchlejší výber informácií, ktoré zodpovedajú jeho aktuálnym potrebám. Nielen obsah, ale aj štruktúra internetovej stránky totiž často rozhoduje o tom, či používateľ zotrvá na danej stránke alebo či sa rozhodne vyhľadať inú webovú stránku.

Náš príspevok sa teda sústreďuje na komunikáciu v prostredí internetu, pričom sa orientujeme na prvky, ktoré podporujú jej efektívnosť. Priblížime si najskôr komunikáciu na internete zo všeobecného hľadiska a postupne poukážeme na efektívne, prípadne neefektívne prvky internetových časopisov. Nahliadneme pritom nielen do slovenských, ale aj nemeckých online magazínov.

Východiskový text má v internetových časopisoch odlišné postavenie, pretože sa prezentuje pomocou hypertextu, ktorý sprostredkúva informácie vo forme blokov. Na základe veľkého množstva informácií, ktoré internet ponúka, používateľ sa snaží filtrovať informácie a zvoliť si tie podstatnejšie. Pri jeho výbere zohráva dôležitú úlohu aj vzhľad internetovej stránky. Informácie sú pritom prepojené s ďalšími a umožňujú používateľovi presúvať sa ľubovoľným smerom. Na internete teda vládne interaktivita a o internete sa hovorí ako o interaktívnom médiu. Podľa U. Grafbergerovej a T. Hoernerera (2009) možno v prostredí internetu hovoriť o troch typoch interaktivity:

1. Prvý stupeň nazývajú výberovou interaktivitou (Auswahlinteraktivität), ktorá označuje proces kliknutia na určitý odkaz a výber informácií, o ktoré má používateľ záujem.

2. Okrem toho, že si používateľ vytvára vlastné poradie pri výbere informácií, stáva sa aj ich súčasťou. Druhý stupeň interaktivity teda označujú ako interaktivitu medzi človekom a strojom (Mensch-Maschine Interaktivität) a zaraďujú k nej napríklad internetové hry.

3. Najvyšší stupeň interaktivity (Mensch – Mensch Interaktivität) je forma komunikácie, na ktorej sa zúčastňujú osoby a médium (internet) slúži na to, aby sprostredkovalo komunikáciu viacerých používateľov. Ide napríklad o diskusné fóra alebo chat.

Tretí typ interaktivity môžeme spájať aj s internetovými časopismi, v ktorých sa nachádzajú diskusné fóra. Vďaka nim majú čitatelia možnosť vyjadriť sa k rôznym témam či článkom uverejneným v danom online magazíne. Súčasťou

každaj internetovej stránky sú preto linky (odkazy), ktoré v podstate umožňujú komunikáciu a nájdenie potrebných informácií. Prepájajú jednotlivé webové stránky a lákajú používateľov opustiť text a presunúť sa k ďalším dôležitým informáciám.

Linky najčastejšie poskytujú prehĺbenie informácií. V niektorých článkoch sa napríklad nachádzajú odkazy, ktoré slúžia na vysvetlenie odborného či cudzieho slova. Zostavovatelia textov by však pri ich koncipovaní mali dbať na to, aby spojenie odkazov poskytovalo zmysluplné a úplné informácie, a to aj pri ľubovoľnom výbere. Treba sa vyhýbať veľkému hromadeniu odkazov v rámci jedného textu, ktoré čitateľa mátie a navádza ho na rozhodnutie opustiť danú internetovú stránku či text. Odkazy by sa preto mali zaraďovať na koniec odsekov alebo stránky, vtedy totiž nenarúšajú plynulosť čítania.

Okrem toho, že internet je interaktívne médium, mnohé webové stránky sú spestrené tým, že text je sprevádzaný niektorými multimediálnymi elementmi, ktoré ho robia zaujímavejším a pútavejším. Najčastejšie dochádza k spojeniu textu s obrazom, animáciou, videom či zvukom. Obraz napríklad dodáva textu názornosť, pútavosť a zvyšuje jeho psychologický účinok. Vyjadruje pocity, poskytujú ilúziu kvality, umožňuje vyjadriť zložité predstavy a rozpráva príbeh.

V prípade použitia multimediálnych elementov by sa taktiež malo uvažovať o ich vhodnosti, pretože môžu spôsobovať problémy. Na pohyb na obrazovke totiž čitateľ reaguje inštinktívne, a aj keď sa snaží sústrediť na text, nevedome sa orientuje na pohyblivé obrázky, ktoré pôsobia rušivo. Pre používateľa je preto oveľa ťažšie koncentrovať sa na informácie, ktoré mu text ponúka. Animácie či neustále sa opakujúce zvukové pozadia internetovej stránky by sa mali používať šetrne.

Hoci nasadenie technológií a dobrý dizajn pôsobia seriózne, treba sa orientovať aj na stavbu textu, bez ktorého totiž internetové stránky nefungujú.

Centrálny bod každého textu tvorí okrem obsahu aj jeho štruktúra, ktorá môže čitateľa osloviť alebo odradiť. Najdôležitejšie informácie sa nachádzajú vždy na úvodnej čiže domovskej stránke. Pripisuje sa im veľký význam. Keďže sa čítajú ako prvé, mali by vzbudzovať záujem používateľa, ktorý sa postupne presúva z úvodnej stránky k ďalším informáciám. Prvý pohľad na úvodnej stránke smeruje do ľavého horného rohu, preto by sa tam mali nachádzať podstatné informácie. V prípade internetových článkov by mohlo ísť o obsah, prípadne o zhrnutie aktuálnych informácií.

Logická súvislosť textu sa používateľovi sprístupňuje rýchlejšie, ak sú texty zoradené do menších odsekov a ak sú uvedené medzititulkami. Čitateľa totiž dlhé odseky odrádzajú.

Tituly by mali byť výstižné a precízne a formulované tak, aby poskytli čitateľovi náznak ďalšieho textu. Pri dlhších textoch je vhodné umiestniť na začiatok pre lepší prehľad krátke zhrnutie. Používatelia internetu sa k čítaniu internetových časopisov mnohokrát uchýľujú v dôsledku nedostatku času, preto

im toto zhrnutie uľahčí rozhodnúť sa, či sú dané informácie pre nich relevantné.

Výhodou sú tiež kľúčové slová, ktoré sa vyznačujú tučným písmom. Veľké množstvo môže narúšať text (rovnako ako v prípade odkazov) a čitateľ potom stráca prehľad o dôležitosti informácií. Vhodné je vyhábať sa kurzíve, pretože sťažujú čítanie. Čítať text na obrazovke je namáhavé a práve z tohto dôvodu je významné grafické zobrazenie textu. Najlepšie čitateľné je čierne písmo na bielom pozadí. V prípade podčiarkovania či farebného odlíšenia, môže dôjsť k nesprávnemu dojmu, že ide o linky.

Text sa stáva podstatnou súčasťou každodenného života aj v prostredí internetu. Internet je však multimediálne médium, a preto text v tomto prostredí nevystupuje osamotene, ale ako súčasť celkového diela, ktoré pozostáva z textov, obrázkov, animácií a videí. Zostavovatelia internetových stránok musia brať do úvahy nielen dizajn webovej stránky, ale mali by voliť vhodnú štruktúru textov a vyberať slová, ktoré dokážu zaujať a poskytnúť potrebné informácie.

Všetko so všetkým súvisí...

Radoslav Ďurajka

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta,
Univerzita Komenského, Bratislava

Príspevok približuje vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka. Autor charakterizuje prejav cudzinca a na základe praktických príkladov nastoľuje otázku prekonávania bariér v komunikácii. Ilustračne načrtáva fungovanie mozgu a jeho zákonitosti, ktoré majú aplikačnú hodnotu pre vyučovanie jazyka. Na záver uvádza niektoré didaktické otázky, ktoré súvisia nielen s učením sa, ale aj so študentmi samotnými.

Faktory ovlivňující výběr jmen v literatuře (na příkladech z Tylových dramát)

Žaneta Dvořáková

Oddělení onomastiky, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

V našem příspěvku se budeme zabývat celou řadou různorodých faktorů, které u autorů ovlivňují výběr jmen pro jejich postavy. V některých případech mohou působit všechny tyto faktory najednou, jindy převládá pouze některý z nich, žádný však nelze opomenout. Teoretické úvahy doplníme konkrétním rozбором faktorů, které nejvýrazněji působily na dramatickou tvorbu Josefa Kajetána Tyla.

1. Prvním faktorem ovlivňujícím výběr jmen je **literární druh**. Jméno se jinak chová v díle prozaickém a v díle básnickém, jiné postavení má v dramatu. Bohužel nám však zatím chybějí (pokud je nám známo) jakékoliv souhrnné studie, které by analyzovaly jména z hlediska celého literárního druhu a konfrontovaly je s pojmenovávacími zvyklostmi v druzích ostatních. Nutno říci, že objevují-li se zobecňující soudy o určitém literárním druhu, pak jsou velice často příliš zjednodušující a nelze o nich říci, že by všeobecně platily. Popsat tendence či zákonitosti v rámci celého literárního druhu je velice obtížné, zvl. z důvodu materiálové náročnosti, ojedinělým pokusem proto zůstává pouze kratší příspěvek L. Jungmannové (2001) o dramatu ve 20. století.

Nepozorujeme výrazný rozdíl mezi pojmenováváním Tylových postav v próze a v dramatu, proto mnohé z toho, co řekneme o jménech v jeho dramatické tvorbě, bude platit i o jménech v próze. Můžeme tím snad též poodhalit i některé pojmenovávací zvyklosti příznačné pro celé české drama ve 30. a 40. let 19. století. Dodejme ještě, že v dramatu vzniká velice zajímavá pojmenovávací situace, neboť většinou nacházíme již v úvodu hry, v tzv. vedlejšímu textu, seznam jednajících postav, který obsahuje jména a někdy i další, bližší určení či charakteristiku (např. *Kateřina Šestáková, plátenice; její bratr Valenta /Paličova dcera/ apod.*). Tento seznam je scénickou poznámkou autora, na jevišti přitom řada jmen vůbec nemusí zaznít.

2. Dalším, úzce souvisejícím, činitelem je **žánr**. Každý literární žánr má totiž své zvyky a tradice (Knappová, 1992, s. 13), svůj okruh určitých jmen (Holý, 1984, s. 461). Jistě nebude sporu o tom, že jiná jména jsou volena např. v satíře a jiná v historickém románu, jiná v alegorické skladbě a v detektivce. Přirozeně pojmenování v různých žánrech podléhá změnám a dobovému vkusu. Již jedna z prvních rozsáhlých literárně onomastických studií si kladla za cíl popsat onymii v polské komedii 18. století (S. Reczko, 1953), nutno však říci, že takových děl není mnoho.

Tylovo zacházení s vlastními jmény v divadelní tvorbě plně souzní s pojmenovávacími modely typickými pro různé dramatické žánry v daném období, Tyl

při pojmenovávání svých postav respektuje žánrové tradice a dovedně s nimi pracuje.

3. Jistou roli při výběru a vnímání jména hraje také **kulturní tradice**. Zejména velká část rodných jmen (např. Eva, Helena, Julie) je spojena s nejrůznějšími reminiscencemi, které mohou připravit kulisy pro aktéry nových příběhů (Holý, 1984, s. 461). Zároveň tu působí i stereotypní představy vážící se k charakteru nositelů konkrétních jmen nebo jejich forem.

4. Zapomínat nemůžeme ani na **dobovou poetiku**. Pojmenovávacím zvyklostem a užívání jmen v literatuře ve vztahu k literárním směrům či proudům, v jejichž rámci dílo vzniklo, zatím není věnována přílišná pozornost (Gutschmidt, 1983, s. 153).

Tyl byl na úspěchu svých děl existenčně závislý, chtěl nechtěl tak musel do značné míry vycházet vstříc vkusu čtenářů či diváků a jejich očekávání, přílišné experimenty si nemohl dovolit. O to více však vyniká jeho tvůrčí invence a originalita. Zřetelně můžeme vidět vliv dobové poetiky např. v pojmenovávání hlavních hrdinek.

5. Dalším faktorem je **autorská poetika**. Autorská poetika se projevuje např. hravostí a vynalézavostí při volbě nebo při vymýšlení jmen (uvedme např. Čapkova mluvící jména Dollarson a Jakolev atd.), tendencí k volbě jmen výjimečných nebo naopak běžných, oblibou některého jména, jež se pak může objevit ve více dílech jednoho autora (tzv. migrující jména), dále seskupováním jmen do různých skupin, čímž je naznačován vztah mezi postavami (např. J. Arbes dává postavám, jež jsou nějak spřízněny, jména začínající stejnou iniciálou) apod. Součástí autorské strategie je i záměrná podobnost jmen postav, která může vést až k jejich zaměnitelnosti (např. Áda a Ida, Joža a Boža v Páralově *Soukromé vichřici*) atd.

Výraznou součástí Tylovy autorské poetiky bylo především spojování neutrálních příjmení – odvozených od předmětu činnosti – se zaměstnáním (např. *kovář Závora*) a příznačná byla i tendence sdružovat zvláště vedlejší postavy do určitých skupin. V rámci těchto skupin pak používal jména buď sémanticky příbuzná – velice často jména podle zvířat nebo věcí, např. zbrojnoši *Lopata* a *Motyka* (Brunsvik), – nebo jména mající obdobný hláskový sklad, např. drvoštěpové *Šebelka* a *Pavelka* (Fidlovačka). Tyl byl mistrem ve využívání sémantiky jmen k jazykové komice nebo k charakteristice postav.

6. Důležitá je také zamýšlená **funkce**, kterou by mělo jméno v textu plnit. Gutschmidt (1991, s. 204) dokonce považuje funkci vlastní jmen v literatuře za hlavní předmět výzkumu literární onomastiky. Problematika funkcí je přitom dosti složitá, v jejich klasifikaci nepanuje shoda. Nejčastěji je u nás citováno třídění M. Knappové (1992, s. 14 – 16), která rozlišuje funkci identifikační, asociační, charakterizační, klasifikující a estetickou. Do tohoto výčtu doplňuje me v naší práci ještě funkci iluzionistickou.

7. Z **formálně jazykových** aspektů může působit i slovtvorná struktura jména, jeho stylistická příznakovost, dále i původ jména, způsob skloňování,

délka, hláskový sklad, zvukové kvality apod., dále i jeho systémovost a noremnost, obvyklost, obliba či módnost nebo naopak neběžnost, novost nebo starobylost (Knappová, 1992, s. 13).

8. Po stránce **obsahově sémantické** může působit i dobová, územní, národní, sociální, náboženská aj. vázanost jména, asociace a konotace, které vyvolává, i veškeré mimolingvistické informace, které poskytuje (Knappová, 1992, s. 13).

Závěr

Naším cílem nebylo podat vyčerpávající přehled jmen Tylových literárních postav, ale upozornit na charakteristické tendence v pojmenovávání, na některé zajímavé případy a především na faktory, které výběr jmen ovlivňovaly. Žádný z těchto faktorů však nepůsobil izolovaně, všechny byly vzájemně provázány a působily společně a zároveň. Ukažme si to např. na výběru jména knížete *Krvomíra* v báchorce Čert na zemi: užití tohoto jména bylo podmíněno žánrem (pro pohádku jde o typický způsob pojmenování), dobovou poetikou (v literatuře 30. a 40. let 19. století byl tento druh jmen oblíbený, Tyla v tomto ohledu můžeme srovnat např. s jeho současníkem Klicperou aj.) i funkcí (jde o jméno mluvící, u nějž je nejvýraznější funkce charakterizační, využívající sémantiku jména, která v tomto případě evokuje člověka krutého a násilnického). Zajímavá je forma jména, která odpovídá kompozičnímu způsobu tvoření starých slovanských jmen (srov. Jaromír, Vladimír, Mojmír), samo jméno *Krvomír* přitom není doloženo, jde o Tylovu invenci. Vytvoření tohoto konkrétního mluvícího jména odpovídá Tylově autorské poetice a jeho tvůrčímu přístupu ke jménům v rámci daných pojmenovávacích schémat.

K tzv. zradným slovám v preklade z bieloruštiny do slovenčiny

Ivana Džundová

Inštitút rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita, Prešov

Príspevok na základe prekladu z bieloruštiny do slovenčiny upozorňuje na lexikálno-sémantické paralely a odlišnosti pri preklade z/do príbuzných jazykov. Medzijazyková homonymia sa v slovanskom jazykovom svete uplatňuje vo všemožných kombináciách a ako uvádza Pančíková (2003) lexikálne jednotky s odlišnou a podobnou formou bývajú často zdrojom nielen nedorozumení, ale aj mnohých komických situácií. Tieto slová označujeme ako medzijazykové homonymá, alebo zradné slová a hovorí sa o nich aj ako o tzv. falošných priateľoch prekladateľa.

V slovenskom kontexte sa teoretický i praktický výskum slovanskej medzijazykovej homonymie sústreďí predovšetkým na vzťah slovenčiny k poľštine a ruštiny. Iba čiastkovo sú spracované ďalšie kombinácie slovanských jazykov napr. chorvátčina, slovinčina atď. Najefektívnejším spôsobom spracovávania uvedenej problematiky je vytváranie slovníkov, v ktorých sa objasňujú významy jednotlivých lexikálnych jednotiek s rovnakou, resp. podobnou formou. V porovnávannej kombinácii slovanských jazykov slovenčina – bieloruština zatiaľ chýba aj prekladový slovník, takže pri preklade sú využívané najmä výkladové slovníky, resp. prekladové slovníky v iných kombináciách jazykov (slovenčina – ruština, ruština – bieloruština, bieloruština – angličtina, bieloruština – poľština). Pozornosť upriamujeme aj na interferenciu vznikajúcu v bieloruštine ako jazyku ovplyvňovanom tak východnou, ako aj západnou skupinou slovanských jazykov. Pri prekladoch z bieloruštiny sa stretávame nielen so slovensko-bieloruskou homonymiou, ale aj rusko-slovenskou, rusko-bieloruskou, poľsko-bieloruskou atď.

V slovanských jazykoch je mnoho slov so spoločným základom, ktoré v minulosti mali aj spoločný význam. Tieto spoločné významy sa v niektorých jazykoch zachovali, v iných sa zúžili či rozšírili. Takéto slová zväčša patria do základnej slovnej zásoby, tvoria spoločnú slovanskú lexiku a vo väčšine slovanských jazykov majú podobné znenie. Uvedieme iba zopár príkladov s dôrazom na veľmi podobné znenie v sledovanej kombinácii slovenčina – bieloruština ako napr.: svk. *les* – blr. *лес*, ru. *лес*, pl. *las*; svk. *hora* – blr. *гора*, ru. *лес* (*гора* existuje len vo význame vrch), pl. *góra*; svk. *svet* – blr. *свет*, ru. *мир* (*свет* existuje vo význame svetlo), pl. *świat*; svk. *svetlo* – blr. *святло*, ru. *свет*, pl. *światło* a pod.

Zaujímajú nás však predovšetkým slová, ktoré majú v slovenčine a bieloruštine totožné resp. podobné znenie (keďže bieloruština dôsledne aj v písanej forme uplatňuje akanie, jakanie, dzekanie a cekanie). V bežnej jazykovej, ale aj

prekladateľskej praxi sa stretávame s množstvom takýchto príkladov. Pri prvotnej charakteristike sme ich rozdelili do štyroch skupín podľa toho, či sú ich významy úplne odlišné (1), alebo ide o zúženie resp. rozšírenie významu (2). Ďalšiu skupinu tvoria slová, ktoré sa v jednotlivých významoch odlišujú štýlovým využitím (3) a do poslednej skupiny zaraďujeme lexikálne jednotky patriace do jednej z predchádzajúcich troch skupín, ktoré však v bielorusštine a slovenčine patria k rôznym slovným druhom.

1. skupina: úplne odlišný význam

/bieloruské slovo (slovenský význam) – slovenské slovo (bieloruský význam)/

круты (obrovský, strohý, hustý) – *krutý* (люты);

стрымы (veľmi strohý) – *stromy* (дрэвы);

забыць (zabudnúť, nepamätať) – *zabit'* (замордаваць);

важны (dôležitý, významný) – *vážny* (сурьёзны, паважаемы);

гасцінец (darček, rozornosť, veľká široká cesta) – *hostinec* (гасцініца);

хата (rodinný dom) – *chata* (дача);

ліс (lišiak) – *lis* (лэс);

настрой (nálada) – *nástroj* (інструмэнт);

насланец (posol) – *poslanec* (дэпутат);

надвор'е (počasie) – *nádvorie* (унутранны двор);

2. skupina: zúženie/rozšírenie významu

народны (ľudový) – *národný* (нацыянальны);

карта (mapa, karta z hry) – *karta* (карта);

клетка (kľetka, bunka) – *kľetka* (клетка);

ласка (milota, láskavosť; súčasť spojenia *nech sa ráči/кали ласка*) – *láska* (каханне);

малиноўка (druh vtáka z čeľade drozdovitých, druh jablka, nápoj) – *malinovka* (ліманад);

3. skupina: štýlové rozlíšenie

арыштаваць (zatknúť) – archaizmus: *areštovať*;

вожык (ježko) – nárečové: *vožik/vožik* (калёсы, драбіны);

акрэсліць (vyznačiť hranice, dať význam) – hovorové: *okreslit'* (абрысаваць);

запомніць (zapamätať si) – nárečové: *zapomnit', zapomnúť* (забыць);

4. skupina: rôzne slovné druhy

асобы (adjektívum: má špeciálnu funkciu, *odlišný od všetkých*) – *osoby* (substantívum (N, Pl.): *асобы*);

стрымы (adjektívum: *veľmi strohý*) – *stromy* (substantívum (N, Pl.): *дрэвы*);

Z typicky východoslovanských príkladov medzijazykovej homonymie, teda slov, ktoré sú podobné aj v ostatných východoslovanských jazykoch, sú to napr.: *ручка* (vo význame: s. *rúčka* – b. *pero*), *хата* (s. *chata* – b. *dom*), *красны* (s. *krásny* – b. *červený*), *ужасны* (s. *úžasný* – b. *strašný*), *карта* (s. *karta* – b. *mapa*) a pod. Vplyv západných jazykov, z ktorých bieloruštinu najviac ovplyvňovala poľština je viditeľný na príkladoch preberania slov typu: *кабета* (*žena*), *кохаць* (*milovať*), *паненка* (*slečna*)..., ktoré do homonymie zreteľne nezasahujú, pretože sa pri preberaní slova preberal aj jeho význam.

V rámci prekladu z bieloruštiny do slovenčiny dochádza k častým omylom pri slovách, ktoré majú nositelia jazyka vo svojej aktívnej základnej slovnej zásobe. Zmena ich významu je pre Slováka ťažšie naučiteľná (napr. *posol*, *krutý*, *stromy*, *krásny*...). Pri slovách, ktoré nositeľ ani vo svojom rodnom jazyku bežne nepoužíva, je preberanie významu aj pri podobnom znení ľahšie (*nádvorie*...). Najväčšiu skupinu tvoria homonymá s úplne odlišným významom. Charakteristika slovensko-bieloruských homónym a ich následné členenie prispieva k analýze slovanskej medzijazykovej homonymie a zároveň napomáha k vyučovaniu bieloruštiny ako cudzieho jazyka.

Teoretické východiská skúmania súčasného slovenského jazyka

Adela Gabríková

Studia Academica Slovaca – centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk,
Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

Aj keď príspevok má byť predovšetkým synchronným prehľadom tendencií v slovenskej lingvistiky, nemožno opomenúť ani nedávnú minulosť, ktorá je v mnohých prípadoch ešte silným determinantom jazykovedných príspevkov súčasných autorov. Keď sa pozrieme len na posledné dve desaťročia 20. storočia, významné miesto patrí metodológii systémovej lingvistiky, respektíve jej funkčnej vetve pod vplyvom pražskej školy v kombinácii s ideami jazyka ako spoločenského javu, ktorého úroveň vyspelosti je indikátorom úrovne vyspelosti celého spoločenstva používajúceho tento jazyk.

Základnou dichotómiou v prístupovaní k jazyku v poslednom desaťročí sa javí rozpor medzi vnútornou a vonkajšou lingvistikou, pričom pod vnútornou lingvistikou rozumieme odpovedanie na otázky, ako je jazyk organizovaný v teoretickej rovine a ako by mal následne byť organizovaný aj v praktickej rovine. V prípade vonkajšej lingvistiky sú v centre pozornosti predovšetkým väzby jazyka so societou, s myslením človeka, s jeho kultúrnou a etnickou príslušnosťou atď. a pýtame sa, prečo je jazyk taký, aký je. Jazykoveda smerujúca svoj pohľad aj na to, čo všetko z mimojazykovej reality môže jazyk determinovať, sa snaží postupne si preraziť svoju cestu aj na slovenskú lingvistickú pôdu. Celý proces možno nazvať čoraz väčšou pragmatizáciou v oblasti tejto vednej disciplíny.

Smerovanie od systémovej k pragmatickému možno rozdeliť do dvoch častí – a to pragmatizácia v jednotlivých čiastkových jazykovedných disciplínach (výrazne v lexikológii, v sémantike, štylistike, ale aj morfológii, onomastike, jazykovej kultúre atď.) a na druhej strane pragmatické rozvetvovanie lingvistiky a vytváranie úplne nových poddisciplín či hraničných disciplín. V lingvistických zdrojoch môžeme zmenu metodologickej paradigmy sledovať jednak v oblasti lingvistických konfliktov, kde sa predostretím nového pohľadu na skúmanú problematiku otvára diskusia so starým pohľadom, so starou metodológiu. Druhou oblasťou je príchod diel či príspevkov, ktoré reflektujú spočiatku väčšinou zahraničné zdroje prinášajú podnety pre vznik nových jazykovedných disciplín či preberanie nových metód skúmania aj v našom prostredí.

Veľmi aktuálnou lingvistickou oblasťou, a vzhľadom na jej priamy dopad na používateľa jazyka i výrazne pragmatickou, je jazyková kultúra; navyše dobre zapadá aj do sféry už spomínaných lingvistických konfliktov. Prečo práve tu je silná potreba novej metodológie? Nielen preto, že podoba spisovného jazyka sa nepriamo týka všetkých oblastí lingvistiky a mnohí lingvisti sa popri svojej špecializácii nemôžu vyhnúť jej aktuálnym problémom, ale najmä preto, že spisovná slovenčina je tou formou národného jazyka, ktorá musí nevyhnutne reagovať na dynamické zmeny v celospoločenskom kontexte.

Niektoré lingvistické postoje v oblasti jazykovej kultúry ešte aj dnes v mnohom nadväzujú na tradície z 80. rokov 20. storočia (i skoršie), kde sa zdôrazňuje normatívne pôsobenie na používateľa, nie pragmatika jeho komunikácie a presné stanovenie hraníc spisovnosti, nie jazyková intuícia nositeľa.

Teoreticko-metodologickú diskusiu môžeme v oblasti slovenskej jazykovej kultúry sledovať až v 90. rokoch. Diskusiu nielen o možnostiach riešenia konkrétnych problémových momentov a ich zapracovania do kodifikácie otvoril v roku 1996 Juraj Dolník svojím článkom *K analýze teórie jazykovej kultúry*, kde sa veľmi provokačne vyjadril k stavu jazykovej kultúry na Slovensku. V ďalších príspevkoch potom J. Dolník zdôraznil potrebu poznania používateľa jazyka a v neposlednom rade poukázal na to, čo bolo za konfliktmi medzi prísnymi a sociolingvisticky orientovanými jazykovedcami – rozpor medzi reflexívnou logikou, ktorá chce veci zdokonaľovať a medzi pragmatickou logikou, ktorá sa pýta, prečo používateľ isté javy uprednostňuje a isté zavrhuje aj keď sa kodifikátorovi javia ako systémovejšie i funkčnejšie.

„Pragmatický obrat“ nastáva už aj v slovenskej jazykovej kultúre, teda aspoň na poli teoreticko-metodologickom. V praxi ani smerovanie k pragmatizácii nie je bez úskalí, veď nebude aj skúmanie používateľských preferencií či hľadanie pôvodu určitej zmeny len variáciou pátrania po systéme? Čiastočne určite áno, veď pragmatické smerovanie v jazykovedných disciplínach (my sme si to ukázali na príklade jazykovej kultúry) nemusí znamenať úplné odvrátenie sa od poznatkov štrukturalizmu, len ich prehodnotenie a pohľad na doterajšie výsledky lingvistických skúmaní z inej perspektívy.

Syntaktická výstavba hovorených komunikátov

Anna Gálisová

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Príspevok je súborom poznámok a postrehov k hovorenej podobe slovenčiny cez prizmu syntaktických (resp. syntakticko-morfologických, syntakticko-lexikálnych a syntakticko-štylistických) súvislostí. Všímame si hovorený prejav v procese komunikácie, teda v reálnej komunikačnej situácii, a to v geograficky vymedzenej oblasti Horehronia. Náš výskum je súčasťou grantovej výskumnej úlohy *Dynamika spoločenských zmien a stratifikácia slovenčiny*¹, ktorej hlavným cieľom je na základe viacerých čiastkových výskumov dospieť „k opisu aktuálneho stavu v ústnej komunikácii z hľadiska preferovania prvkov jednotlivých kódových sústav“ (Findra, 2007, s. 263).

¹ Projekt Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied VEGA 1/4713/07 *Dynamika spoločenských zmien a stratifikácia slovenčiny*. Zodp. riešiteľ J. Findra.

Hrdinstvo u Petra Karvaša

Margit Garažszki

Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy, Filozofická fakulta,
Univerzita Komenského, Bratislava

Peter Karvaš bol takmer jediným dramatikom, ktorý po kritike kultu osobnosti výrazne prispel k prekonávaniu schematizmu dramatického umenia. Prvou prelomovou drámou je *Polnočná omša* (1959), ktorá je reflexiou vojnových čias. Vojnová tematika by podľa dobových predstáv mala automaticky znamenať aj prítomnosť témy hrdinstva. Karvaš však netematizuje hrdinstvo, ale práve naopak zbabelosť. Nesústreďuje sa na vonkajšieho nepriateľa, ale skôr na vnútorného nepriateľa, na vlastné osobnostné hranice postáv. Práve „nehrdinské“ zobrazenie slovenskej malomestskej rodiny a jej morálky znamenalo v súdobom literárnom kontexte isté vybočenie z konvenčného rámca ideologickej interpretácie vojnových a povstaleckých udalostí.

Hra *Polnočná omša* zaznamenáva zlyhanie rodiny Kubišovcov. Hoci niektorí členovia rodiny často zdôrazňujú spolupatričnosť, vznikajú medzi nimi ostré slovné zrážky, vďaka ktorým sa postupne odhaľuje ich pravý charakter. Pritom však nedochádza medzi nimi k takému konfliktu, ktorý by sa stal hlavným konfliktom *Polnočnej omše*. Práveže v prípade tejto hry namiesto ústredného konfliktu máme dočinenia s celou sieťou konfliktov – každý člen rodiny má viac či menej závažný konflikt s každým ďalším členom. Z hľadiska dramatickej funkcie má zvlášť dôležité postavenie postava Paľa, pretože jeho pragmatické zmýšľanie a snaha nájsť najprospešnejšie východisko z danej situácie z neho robí verbálneho provokatéra. Vďaka nemu výmena názorov medzi členmi rodiny neostáva len na úrovni ironických poznámok.

Z replík medzi rodinnými príslušníkmi sa postupne dozvedáme, že okrem Vilmy všetci spáchali odsúdeniahodný čin: Valentín neupozornil Pacovského, že ho udali, Angela arizovala Schlosserovu cukráreň a podvádza svojho manžela, gardista Marián vyvraždil Schlosserovu rodinu, Paľo obchodoval so zlatom, ktoré zobrali Židom. Vilma sa morálne vyvyšuje nad ostatnými členmi rodiny a svojím zvyčajným kazateľským tónom zvestuje o božom treste. Vilma do poslednej chvíle fanaticky verí, presnejšie chce veriť v božiu ochranu. Nakoniec však práve jej nekritická viera zapríčiní smrť syna, čiže aj ona musí zostúpiť z morálneho piedestálu, na ktorom dovtedy stála. Karvaš v prípade vysvetlenia smrti Ďurka ponecháva širšie interpretačné pole – okrem viny matky, vnímame aj Angelinu vinu, ktorá zavolaala k Ďurkovi Katku, hoci vedela, že jej rodinu sledujú. V konečnom dôsledku je však zodpovedná celá rodina, pretože kým oni v obývačke riešia, aký by bol najrozumnejší krok, aby zachránili samých seba, Ďurka nechajú umrieť v drevárni.

Okrem celej siete napätia medzi jednotlivými členmi rodiny črtá sa ďalšie, a to medzi Ďurkom a celou zvyšnou rodinou. Oproti dobovým výkladom hlavný konflikt by sme nevideli v tom, že Ďurko je partizán a ostatní členovia rodiny sú predstaviteľmi prispôsobivého a vypočítavého malomeštiactva, ale v tom, že kým jednotliví členovia rodiny sú väzni svojho strachu – otec sa bojí o povest' a obchod, mama sa bojí božieho trestu, Marián sa bojí Paľa, rodičov a Angely – Ďurko je jediný, ktorý je slobodný duchom. Posun v Karvašovej tvorbe v prípade tejto drámy vidíme v tom, že svoju pozornosť neobracia na kladnú postavu. O postave Ďurka nemôžeme tvrdiť, že by bol plnohodnotným predstaviteľom „pokrokových spoločenských síl“, pretože má malý priestor v dráme, a keď už sa prejaví, tak skôr v emocionálnej sfére, v láske ku Katke. Hlavná funkcia postavy Ďura je skôr v tom, že slúži ako zrkadlo, ktoré odráža charakterové nedostatky ostatných členov rodiny. Nerovnováha medzi pozitívnym a negatívnym a totálna prevaha negatívneho tiež nekonvenovali so súdobými očakávaniami voči dramatickej tvorbe. V atmosfére extrémnych životných situácií, ohrozenia a strachu totiž víťazi filozofia tzv. menšieho zla, čiže morálny relativizmus. V každom prípade Karvaš nemilosrdne rúca ilúziu o statočnom slovenskom človeku, biedermeyerovskej rodinnej idyly – príznakové je časové umiestnenie deja na Štedrý večer a s tým súvisiaca obradnosť – dokonca aj obraz matky, ktorá má v slovenskej literatúre veľmi silnú tradíciu, už aj vďaka vplyvu kultu Svätej Márie.

Siločiary však netiahnu len v rámci rodiny, ale aj medzi rodinou a postavou mimo rodiny. Poručík Brecker – príslušník nemeckej armády, ktorý bojuje proti slovenským partizánom – by v schematickej hre bol predstaviteľom jednoznačne negatívnym, lenže jeho dramatický charakter je zložitejší, protikladnejší. Sú momenty, keď cíti túžbu za domovom, za rodinou, keď je precitlivý pre to, že je Štedrý večer. Dokonca sa dozvedáme, že síce vedel o tom, že rodina v drevárni skrýva Ďurka, nedal ho zabiť, až keď dostal príkaz na základe kňazovho udania.

Karvaš veľmi premyslene riadi celý proces demaskovania charakterov, emocionalita a láska tvorí len akési pozadie. Karvaš vedome písal dobovú hru, pretože jeho občiansky postoj nedovolil, aby sa nevyjadril k aktuálnym témam. Neskorší vývin v Karvašovej tvorbe v podstate pokračuje na ceste, na ktorú nastúpil s Polnočnou omšou, ibaže vojnové determinácie postupne nahradiť iné, menej jednoznačné determinácie. Situácia človeka v nevojnových pomeroch je neraz ťažšia, pretože tu sa už bojové pole celkom premiestni do vnútra človeka, čím je identifikácia nepriateľa výrazne sťažená.

Prekladaj, ako počuješ!

Miroslava Gavurová

Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita, Prešov

Príspevok poukazuje na najčastejšie typy redaktorských zásahov, ktoré majú preklad priblížiť k ideálu funkčného ekvivalentu originálu. Preklad si má okrem vzťahu k originálu zachovať funkčnosť aj vo vzťahu k cieľovému jazykovému prostrediu. Redaktorské úpravy prekladu by sme preto s istou mierou zovšeobecnenia mohli pomenovať parafrázou na Štúrovo *Píš, ako počuješ!* – v translatologickej verzii teda *Prekladaj, ako počuješ! (v cieľovom jazyku)*. Keď si tematickú rovinu umeleckého diela konfrontujeme so svojou komunikačnou skúsenosťou v cieľovom jazyku, dokážeme mechanický preklad „*Daj sa vypchať, ty aj tvoje mentolové cukriky*“ zrevidovať na adekvátnejšie *Daj sa vypchať, aj so svojimi mentolovými cukrikmi*. „Mechanický prekladateľ totiž „*vníma len text a prekladá len slova*“, zatiaľ čo tvorivý prekladateľ „*si na ceste medzi originálom a prekladom predstaví skutočnosť, t. j. proniká za text k postavám, situáciám a ideám*“ (porov. Levý, 1963, s. 27). Na tento proces – nazvime ho interpretácia obrazom – sa podľa nás navrstvuje ďalšia fáza interpretácie. Pri nej by prekladateľ mal predstavenú situáciu konfrontovať so svojou komunikačnou skúsenosťou v cieľovom jazyku, aby zvolil ekvivalent, ktorý je pre situáciu v cieľovom jazyku charakteristický. Mechanický preklad „*Batna*,“ (***ččo-bolo meno-jej-úbohého-manžeta***) sa tak nahradí pri revízii ekvivalentným a pre slovenčinu prirodzeným *tak sa volal chudák jej manžel*. Uvedené príklady dokumentujú význam kolokačných spojení pri preklade.

Osobitnou kapitolou v doslovnom preklade sú **redundantné vyjadrenia** typu *Predstavovala si, ~~o čom sa domnievala, že by si~~ slečna O'Sullivanová obliekla*; a ich redukcia: *Predstavovala si, čo by si asi tak slečna O'Sullivanová obliekla*. V niektorých prípadoch redundancia nie je taká evidentná a eliminuje sa bez náhrady. Redukcia redundantných spojení zjednodušuje syntakticky komplexnejšie výpovede a text sprehľadňuje: *Čítala som svoj sloh. O ničom. O tom, ako som prišla z Bishopstownu ~~a v ruke som niesta tašku jablák~~ zo sadu. – O tom, ako som prišla z Bishopstownu s taškou jablák zo sadu*.

Jednou z foriem redundancie je **opisnosť** ako dôsledok mechanického prekladu východiskových spojení, hoci slovenčina v týchto prípadoch disponuje inými prostriedkami, ktoré dokážu vyjadriť potrebné semy: *Nechcel som pýtať mamu, ~~aby to urobila~~, v takom hroznom stave bola. – Nechcel som o to pýtať mamu, v takom hroznom stave bola*.

Pri redaktorskej revízii dochádza často k **substitúcii zámen**:

a) privlastňovacích zámen osobnými: *V ~~mojej~~ myslí a žalúdku sa miešalo napätie – v myslí a žalúdku sa ~~mi~~ miešalo napätie*.

b) Privlastňovacie zámeno v spojení so sponou *byť* sa nahradí adjektívom alebo pasívnym participiom v spojení so sponou *mať*: ~~*Jej zlaté vlasy boli rozpustené*~~ – *Zlaté vlasy mala rozpustené*.

c) Privlastňovacie zámeno *svoj* sa ako redundantné pri revízii zvyčajne odstráni bez náhrady, napr: *trápenie horlivými mladíkmi, ktorí z vás nebudú vedieť odtrhnúť svoje ruky; alebo sa substituuje zvratným zámenom: ~~Svoju žltú holiť hlavu maskoval veľkou mäkkou čapicou~~ – *Žltú holiť hlavu si maskoval**

d) Parataktické vyjadrenia viacnásobného podmetu, tvoreného osobným zámenom, sa zjednodušuje na jednoduchý podmet elidovaním zámena: *Zajtra budeme ja a Cecil* – *zajtra budeme s Cecilom*.

Ďalšia redakčná úprava, **konkretizácia**, sa realizuje na **opisných vyjadreniach**: *Ona pila limonádu, on už svoj tretí pohár piva – on už svoje tretie pivo*; alebo **abstraktných vyjadreniach**: ~~*Rovnaké zacenganie zvončeka*~~ – *Ten istý zvonček ako pred pätnástimi rokmi*.... Okrem konkretizácie sa syntax textu zjednodušuje aj zmenou slovného druhu, t. j. **substitúciou**. ~~*Môžem predpokladať, že mi povieš, že budete žiť z lásky.*~~ – *Zrejme mi povieš, že budete žiť z lásky*.

Hoci sa pri redakčnej revízii vyskytuje aj substitúcia nominálnych konštrukcií vedľajšou vetou: ~~*Nežiada sa mi ďalšieho vykrestenia nasledujúcich scén, aby som svojej myslí nespôsobil nekonečnú úzkosť a zármutok*~~ – *Nežiada sa mi vykresľovať, čo nasledovalo ďalej, pretože mi to spôsobuje nekonečnú úzkosť a zármutok*; môže nastať aj opačný postup, keď zložitejšiu syntax zjednodušuje **substitúcia nominálnou konštrukciou**: *Počul som, ako sa sestry prechádzajú hore na poschodí* – *počul som kroky sestier na poschodí*.

Substitúcia pri revízii nastáva nielen v prípade nelogických vyjadrení a kontradičných výrazov, napr. ~~*premkol ma pocit bezpečia*~~ – *zmocnil sa ma pocit bezpečia*; ale motívom substitúcií môžu byť rozdiely v idiolekte prekladateľa a redaktora, čo vedie k nahradeniu zdanlivo prijateľných, legitímnych prekladateľských riešení. ~~*Som z nich všetkých chorý*~~ – *Mám ich už všetkých po krk*.

Limitovaný rozsah nášho príspevku a diferencovanosť redaktorských zásahov znemožňujú komplexné zachytenie revízií. Navyše, podľa Z. Kufnerovej mechanický preklad niekedy nemožno hodnotiť ako interferenciu, ale ako ignoranciu. Napr. ak sa pôvodný pozdrav *See you later, alligator* preloží doslova ako *Nashledanou, krokodýle*. Autorka tohto príspevku zatiaľ slovenské funkčné ekvivalenty pre uvedený pozdrav nenašla, no Zlata Kufnerová tie české už áno. Takže: „*tě péro, nádhero*“, „*tě víno, bambíno*“ (Kufnerová, 2009, s. 49).

Aplikácia logických nástrojov pri riešení problematiky lexikálnej synonymie¹

Barbora Geistová Čakovská

Oddelenie analytickej filozofie, Filozofický ústav SAV, Bratislava

V logickej sémantike je riešenie vzťahov synonymie slov jednoduchou a nie príliš zaujímavou problematikou. Nejaké slovo je synonymné s iným slovom alebo samo so sebou vtedy, keď sú tieto slová výrazmi jedného jazyka alebo prináležia do dvoch rôznych jazykov a majú totožný kognitívny význam. Ak význam empirického slova explikujeme ako intenziu, ktorú chápeme ako funkciu pridelujúcu usporiadanej dvojici $\langle w, t \rangle$ (možný svet a časový okamih, skrátene „svetamih“) nejakú konkrétnu hodnotu, synonymné slová sú také, ktoré majú totožnú intenziu. Tie potom možno vzájomne a vzájomne spätne nahradzovať v akomkoľvek kontexte (výroku) bez toho, aby došlo k zmene pravdivostnej hodnoty kontextu.

Lexikálna synonymia v lingvistických teóriách je podstatne zaujímavejšia problematika, keďže definícia synonymie nie je jednoznačná. Lingvistika nám neposkytuje uspokojivú explikáciu kognitívneho významu slov (alebo žiadnu) vrátane dôsledkov v rovine referencie výrazov a do hry vstupuje okrem kognitívneho významu výrazov aj ďalší faktor – štylistický príznak. Aby sme vyhoveli definíciám lexikálnej synonymie v lingvistike, ktoré poukazujú na veľmi široké chápanie lexikálnej synonymie, synonymiu v lingvistike charakterizujeme ako vzťah, keď ide o dve slová jedného jazyka s totožným alebo blízkym, príbuzným významom. Rozoznávame tu *rovnoznačnosť*, keď majú dve slová jedného jazyka totožný kognitívny význam aj štylistický príznak. Tento vzťah je však v jazyku zriedkavý a podľa mnohých lingvistov sa v jazykoch ani nevyskytuje. Z hľadiska logickej sémantiky sa tento vzťah analyzuje ako synonymia medzi dvoma slovami jedného jazyka, keďže od štylistického (nekognitívneho významu) slov logická sémantika abstrahuje. Rozoznávame tu ďalej *blízkoznačnosť*, a práve tento vzťah predstavuje výzvu pre skúmanie synonymie a je zaujímavý z hľadiska funkcie synonymie v jazyku. Takto je blízkoznačnosť **a)** vzťah medzi slovami, ktoré sa čiastočne odlišujú kognitívnym významom a majú totožný štylistický príznak;² **b)** vzťah medzi slovami, ktoré sa čiastočne odlišujú kognitívnym významom a majú rôzne štylistické príznaky; a **c)** vzťah medzi slovami, ktoré majú totožný kognitívny význam a odlišujú iba svojim

¹ Tento príspevok vznikol za podpory vedeckého grantu s názvom Jazyk, sémantika, kontext č. 2/0162/09.

² To, aký má dané slovo štylistický príznak, čerpáme zo slovníka slovenčiny a synonymického slovníka (pozri literatúru k článku), aby nedošlo k prílišnej subjektívizácii pri ich určovaní.

nekognitívnymi významami. Skupina c) nás zaujímať nebude, keďže z hľadiska analýzy v logickej sémantike pôjde opäť o synonymiu medzi dvoma slovami jedného jazyka.

Zameriavame sa tak na skupinu a) a b). Pre testovanie blízkoznačnosti je dôležité vzájomné a vzájomné späté nahradzovanie blízkoznačných slov v kontextoch za istých podmienok, kde ďalej kladieme podmienku nájdania pozitívneho aj negatívneho kontextu vzájomného nahradzovania blízkoznačných slov v kontextoch. Dve slová sú vo vzťahu blízkoznačnosti vtedy, keď ide o dve slová jedného jazyka a v pozitívnom jazykovom kontexte ich možno vzájomne a vzájomne späté nahradzovať bez zmeny kognitívneho významu daného kontextu či jeho zaradenia do štylistickej vrstvy jazyka, do ktorého dané slová i kontext prináležia. Dve slová a sú vo vzťahu blízkoznačnosti vtedy, keď ide o dve slová jedného jazyka a v negatívnom jazykovom kontexte ich nemožno vzájomne a vzájomne späté nahradzovať za daných podmienok.

Zámerom článku je zistiť a ukázať, čo znamená blízkosť kognitívnych významov dvoch slov v takej miere, aby sa dalo hovoriť o ich blízkoznačnosti (synonymii). Jediné hranice, ktoré tu zatiaľ roznaznávame, sú rovnoznačnosť na jednej strane a rôznoznačnosť na strane druhej. Keďže explikácia kognitívneho významu ako intenzia nie je dostatočne jemným nástrojom, musíme sa presunúť na inú úroveň sémantickej analýzy. V rámci systému Transparentnej intenzionálnej logiky sa vyskytuje koncepcia náležitosti. Náležitosť je v prípade vlastnosti P každá vlastnosť Q, ktorá z P vyplýva, vrátane vlastnosti P samej. Ak x má vlastnosť P, potom musí mať každú náležitosť vlastnosti P. Ak x niektorú z náležitostí P nemá, potom nemá ani vlastnosť P.³ Náležitosťami vlastnosti „kôň“, ktorú označuje predikát *kôň* sú vlastnosti „(byť) živočích“, „(byť) nepárnikopytník“, „(byť) cicavec“, atď. Medzi jeho náležitosti však nepatria vlastnosti ako „mať hnedú srst“, „mať výšku 1,75m v kohútiku“, atď. Vďaka náležitostiam tak vieme na sémantickej úrovni analýzy ukázať, čo majú blízkoznačné slová spoločné a čo majú odlišné, keďže to je podmienkou blízkoznačnosti, a ďalej sa to odráža aj na úrovni referencie. Slová *človek* a *strom* však majú kognitívne mnoho spoločného, ešte bližšie sú si napríklad slová *matematika* a *hudobník*, ktorých prienik referentov nie je prázdna trieda. Nebudeme však o nich tvrdiť, že ide o synonymné slová. Pre náležitosti, ktoré vyplývajú zo spoločného kognitívneho významu blízkoznačných slov, platí, že pre ne musíme nájsť náležitosti na istej úrovni konkrétnosti. Táto úroveň konkrétnosti musí vylučovať, aby zo spoločného kognitívneho významu dvoch slov vyplývali náležitosti, ktoré by boli náležitosťami intenzie rôznoznačného slova vzhľadom na danú dvojicu blízkoznačných slov.

³ V prípade náležitostí vzťahov vyjadrených n -árnymi predikátmi je situácia iná. Z dôvodu jednoduchšieho oboznámenia sa s problematikou ich nebudeme uvádzať.

(Ne)vyjadrenie posesívnych vzťahov v hydronymii Hornádu

Andrea Goóťšová

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

V príspevku rezonuje problematika (ne)vyjadrenia posesívnych vzťahov v hydronymii. Skôr než poukážeme na konkrétne príklady podčiarkujúce (ne)prítomnosť posesívnych vzťahov, uvádzame vzájomný vzťah človeka k okoliu, prostrediu či objektom, ktoré sa ho bezprostredne týkajú a obklopujú a ktoré spadajú i do sféry jeho záujmu. V danej súvislosti následne zdôrazňujeme, že manifestujúcim sa stáva vlastnícky (posesívny) vzťah, ktorý definujeme z pohľadu viacerých autorov. Objasnenie termínu posesívnosti je určujúcim z toho dôvodu, že v rámci vyjadrenia posesívnych vzťahov nemusí obsah a forma výrazu vždy vzájomne korešpondovať. Domnievame sa, že formálna realizácia obsahovej roviny obsiahnutej v základnom sémantickom modeli „posesor má posesus“ nemusí byť v jazyku rovnaká a posesívny vzťah sa len vyzrozumieva. Táto skutočnosť sa najvýraznejšie prejavuje práve pri lexémach z propriálnej lexiky, na ktorej demonštrujeme (ne)existenciu posesívnych vzťahov medzi antroponymom – terénnym názvom – hydronymom. Na základe onymickej motivácie a deonymizácie zdôvodňujeme tvorenie toponyma a hydronyma od antroponyma a ilustrujúcimi príkladmi dokazujeme, kde (nie)je možné uvažovať o posesívnosti.

Eminentným však ostáva explikovanie neexistencie posesívneho vzťahu v hydronymách.

Vývin samotného pomenovania objektu, ako i vstup mimojazykových faktorov (najmä zmena vlastníckych vzťahov) totiž vplývali na utváranie pomenovania, navonok posesívneho vyjadrenia, avšak jeho obsah a forma nie vždy reflektovali vzájomnú korešpondenciu.

Tým sa dostaneme ku konštatovaniu, že v hydronymách je posesívny obsah prázdny a prítomná je len posesívna forma s posesívnymi sufixmi. Danú konštatáciu zreteľne podčiarkneme jednotlivými príkladmi, pri ktorých nie je relevantné tvrdiť, že odzrkadľujú posesívny vzťah.

Preklad slovesných valencií

Marek Grác

Centrum zpracování přirozeného jazyka, Masarykova Univerzita, Brno

Uchopiť prirodzený jazyk do formálnejšej štruktúry sa snaží počítačová lingvistika už od svojich počiatkov. Postupom času sa dostávame stále hlbšie do jazyka a presúvame sa od spracovania signálu cez morfológiu až k syntaxi a sémantike. Naším zámerom je formálne a jednoznačne popísať vzťahy medzi slovami. Je samozrejmé, že takýto cieľ je nereálne splniť v dohľadnej dobe, a preto je lepšie ho obmedziť.

Vzťahy medzi slovami, *valencie*, je možné nájsť medzi rozličnými slovnými druhmi. Napríklad prídavné mená v bežnom jazyku spájame s podstatnými menami, ktoré patria do istých sémantických tried. V našom projekte sa zaoberáme primárne slovesnými valenciami, teda väzbami medzi slovesom a skupinami slov, ktoré definujú jeho význam. Z viacerých dostupných valenčných slovníkov sme si vybrali VerbaLex (Hlaváčková, 2008), ktorý okrem povrchových valencií, ktoré určujú napr. požadovaný pád, obsahuje aj sémantické rysy, ktoré by malo slovo spĺňať, aby ho bolo možné v danej valencii použiť. Tieto rysy pochádzajú z ontológie EuroWordNet (Vossen, 1998), takže máme hneď k dispozícii aj niekoľko desiatok tisíc slov v nej obsiahnutých.

V prvej fáze nášho projektu sa zameriame na tvorbu potrebných nástrojov, ktoré budú použité pri anotovaní reálnych viet z korpusu. Cieľom anotácie bude overiť pokrytie a presnosť existujúcich valenčných rámcov a ich následné skvalitnenie. Očakávame, že existencia menšieho ručne značkovanej korpusu nám bude neskôr užitočná pri testovaní nástrojov, ktoré by mali byť schopné nájsť valenčné rámce priamo vo vetách bez asistencie človeka.

Druhá fáza projektu sa bude venovať využitiu valencií ako základu pre prekladový slovník. Takýto slovník by riešil rozlíšenie významu slov nielen pre sloveso samotné, ale vďaka požadovaniu sémantických rysov aj pre jeho argumenty. Tieto informácie by dokázali zlepšiť kvalitu strojového prekladu, pretože by umožnili presnejšie prekladať slová, ktoré majú niekoľko možných prekladov do cudzieho jazyka. Hlavnou aplikáciou v tejto fáze projektu bude aplikovanie poloautomatických metód na tvorbu slovesných valencií pre slovenčinu na základe existujúcich českých dát.

V prípade zvládnutia práce s valenciami na dostatočnej automatickej úrovni veríme v postupné rozširovanie nášho slovníka valencií nielen o nové slovesá a valencie, ale aj o nové jazyky.

Prekladateľské zvláštnosti knihy o Tobiášovi v rkp. UK XVII E 9

Barbora Hanzová

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

Starozákonní prozaická kniha o Tobiášovi byla pro středověk obzvlášť živným materiálem; velmi explicitně se zabývala stále aktuálními teologickými a morálními tématy, navíc přinášela velice konkrétní a poutavé dobrodružné vyprávění. To způsobilo, že začala žít víceméně samostatným životem mimo biblický kontext a dostalo se jí několikerého zpracování; ať v latině, tak také později ve vernakulárních jazycích. Z 2. poloviny 15. století máme dochováno šest staročeských rukopisů této knihy. Předmětem našeho zájmu je rukopis Národní knihovny se sign. XVII E 9, kterému se budeme věnovat po stránce překladové.

Vladimír Kyas, přední český odborník v oblasti biblických studií, zastává názor (Kyas, 1969), že všechna dochovaná staročeská zpracování knihy Tobiáš vycházejí z jednotlivých redakcí staročeského biblického překladu, které vypořizoval v biblických památkách již Dobrovský a které jsou dodnes obstojnými charakterizujícími a orientačními vodítky. Zkoumaný rukopis Univerzitní knihovny souvisí podle Kyase právě s III. biblickou redakcí, kterou sám charakterizuje (Kyas, 1953, s. 246) tak, že „potlačuje všechnu překladatelskou volnost a místy se otrocky přimyká k latinskému textu“ (oproti výrazně volnější I. redakci i oproti mírně přesnější II. redakci). Tato tendence k přesnému až doslovněmu překladu je skutečně patrná i u našeho rukopisu.

Ovšem při podrobném prozkoumání jazyka v tomto rukopisu tu patrně rozdílů jsou. Rukopis totiž na mnoha místech volí překlad značně nečeský. Zde zmíníme pouze ve výběru některé překladové nedostatky narušující kontinuitu a správnost českého znění. Pro názorné srovnání dodáváme doklady z Vulgaty (dále Vulg) a Bible padeřovské (BiblPad) datované 1432 – 1435, která je zachycuje nejstarší a v celku nejlepší znění III. redakce.

Pokud jde o tvaroskopi, ponechává doslovně latinská substantivizovaná adjektiva v plurálu neuter a nedrží se českého úzu, který využívá jako pomůcku například substantivum „věc“: (12.3) Vulg *bonis omnibus per eum repleti sumus* / TobU *dobrymi všemi skrze něho naplněni jsme* / BiblPad *dobrymi všemi věcmi skrze něho naplněni jsme*. Podobně volí pro překlad adjektivum zde: (4.4) Vulg *quae et quanta pericula passa sit* / TobU *keré a kerakové nebezpečně trpěla by* / BiblPad *keré a kerak mnohé nebezpečensvie trpěla jest*. Participia, jež latina hojně užívá a jejichž význam dokáže čeština různými vazbami trefně specifikovat, překládá nevhodně slovesnými adjektivy: (5.5) Vulg *invenit iuvenem splendidum stantem praecinctum et quasi paratum ad ambulandum* / TobU *nalezl jest mládence stojícíeho stkvostného, přepásaného a jakožto připraveného k chození* / BiblPad *nalezl jest mládencě stkvúcieho an stojí podpásaného a jakžto připraveného k chození*. Pokud jde o latinský ablativ absolutní, překladatel ho na ně-

kolika místech překládá českým genitivem absolutním: (6.19) *Vulg ipsa autem nocte incenso iecore piscis fugabitur daemonium / TobU té pak noci zapálených jatř rybích zahráno bude d'ábelstvie / BiblPad a tu noc zapále jatry rybie zapuzeno bude d'ábelstvie*. Také nepřesně přeloží latinskou konstrukci akuzativu s infinitivem: (4.21) *Vulg indico etiam tibi, fili mi, dedisse me decem talenta argenti / TobU ukazují také tobě, synu můj, dáti mě [!] deset hřiven stříbra / BiblPad ukazují tobě také, synu můj, žeť sem dal deset hřiven stříbra*.

Ještě zmíníme jeden nedostatek v překladu latinské syntaxe. Mnohé latinské konjunktivní tvary sloves, které jsou požadovány od latinských vedlejších vět, avšak nenesou význam podmiňovacího způsobu, jsou nakonec do češtiny přeloženy kondicionálem: například konjunktivní věta s *cum* historicum: (1.5) *Vulg cum irent omnes ad vitulos aureos..., hic solus fugiebat consortia omnium / TobU když šli by všickni k telcóm zlatým..., tento sám utiekáše tovařistva všech / BiblPad když chodiechu všickni k telcóm zlatým..., tento sám utiekáše tovařistvie všech*.

V tuto chvíli se tedy dá již o tomto rukopisu říci něco více. František Černý, který jako první a jediný upozorňuje na zvláštnosti tohoto rukopisu (Černý, 1894, s. 111), označuje jazyk za „zajímavý“. My můžeme pokročit v úvaze dále: Že kniha Tobiáš mohla přežít a existovat i v takové podobě, může souviset se dvěma okolnostmi: jednou z nich je středověká úcta k Písmu svatému. Hlavním cílem překladatele bylo co nejpřesněji zachycení původního znění textu, nejlépe slovo za slovo; na interpretaci díla tu měli jiné odborníky. Fakt, že se dílo zachovalo i v tomto kostrbatém překladu, svědčí o tom, že znění bylo dostatečně srozumitelné. Dále je třeba vzít v úvahu odlišný přístup k textu; ve středověku se uplatňovalo tzv. globální čtení. Čtenář vnímal text po určitých úsecích, proto mu drobná porušení kontinuity sdělení nevadila.

Ještě se krátce zastavíme u skutečnosti, že by měl tento rukopis vycházet z III. biblické redakce. Kyas, který si byl velmi spleťtých vztahů jednotlivých rukopisů a v pozdější době (Kyas, 1997, s. 118) dokonce stanovil čtyři typy obměn textu od menší úpravy překladu po nový překlad s použitím dřívějšího textu, označuje náš rukopis pouze obecným označením „zpracování“ III. biblické redakce. V tuto chvíli si nedovolíme jít dál, pouze upozorníme na fakt, že zápis v biblích, které uchovávají toto znění překladu, je do značné míry shodný, ovšem náš rukopis se od biblických rukopisů poměrně často odlišuje. Rozdíly jsou hlavně ve výběru lexika, též v oblasti morfologie, syntaxe i slovosledu; jisté odchylky od III. redakce si v překladu tohoto rukopisu všimla také již Milada Homolková (Homolková, 1995, s. 290). Z toho pro nás plyne fakt, že jak III. biblická redakce, tak zkoumaný rukopis sice tíhnou k doslovnému překladu starozákonní knihy Tobiáš, avšak jejich vztah je poměrně volný.

Příspěvek vznikl za finanční podpory projektu MŠMT č. LC 546 „Výzkumné centrum vývoje staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů po současný stav)“.

K problematike kultúrneho obsahu učebnice anglického jazyka pre štvorročné gymnáziá

Eva Henčeková

Katedra anglistiky a germanistiky, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

Kultúra a jazyk sú od seba neoddeliteľné časti jedného celku. Žiaci/študenti sa dokážu naučiť cudzí jazyk a ako pedagógovia by sme im mali ukázať, že je možné naučiť sa poznať a rozumieť i kultúre krajiny cieľového jazyka. Tak ako ich povzbudzujeme a vedieme k uvedomeniu si a pochopeniu rozdielov medzi materinským a cudzím jazykom, mali by sme ich tiež viesť k uvedomeniu si rozdielov a paralel pri konfrontácii vlastnej a cudzej kultúry, resp. kultúry krajiny cieľového jazyka. Najčastejším spôsobom sprostredkovania informácií o krajine a kultúre krajiny cieľového jazyka je učebnica používaná pri výučbe daného cudzieho jazyka. V našom príspevku preto ponúkneme obsahovú analýzu najčastejšie používanej učebnice anglického jazyka na štvorročných gymnáziách (vychádzame z výsledkov nami vykonaného prieskumu na 48 náhodne vybraných slovenských štvorročných gymnáziách).

Cieľom obsahovej analýzy učebnice je vybrať texty, cvičenia a aktivity integrujúce a prezentujúce kultúrny obsah vo výučbe anglického jazyka pripravujúc tak žiakov na interkultúrnu komunikáciu alebo priamy stret s kultúrou. Učebnica nie je iba súborom vytvoreným z jazykového obsahu. Popri jazykovom obsahu je v nej i skrytý, nejazykový obsah. Ten nezámerne sprostredkúva informácie, názory, predsudky či stereotypy (pozitívne aj negatívne). Vybraným materiálom sa učebnica stáva jedným z prostriedkov formovania postojov žiakov ku kultúre krajiny cieľového jazyka, zdrojom informácií o tejto kultúre a slúži ako podstatný zdroj poznania tejto kultúry, keďže len málo študentov gymnázií môže hovoriť o vlastnej skúsenosti, priamom poznaní kultúry anglofónnych krajín. Vybraná učebnica New Headway sa zameriava predovšetkým na Veľkú Britániu, keďže je učebnicou britskej angličtiny, sporadicky sa v textoch vyskytnú slovná zásoba americkej angličtiny.

Učebnica je pre žiakov prostriedkom konfrontácie poznaného a nového, vplýva na ich percepciu prezentovanej kultúry. Môže pomôcť odstrániť stereotypy, alebo naopak smerovať k ich posilneniu. Nejazykový obsah je teda dôležitý z hľadiska výchovno-vzdelávacej funkcie učebnice. Reprezentuje realitu, určitý pohľad na svet, spoločenské skupiny, jednotlivcov, vzťahy medzi nimi atď.

Po preštudovaní odbornej literatúry, vychádzajúc zo získaných informácií a taktiež z vlastnej pedagogickej skúsenosti, sme navrhli nasledujúci súbor kritérií, podľa ktorých budeme postupovať pri obsahovej analýze učebníc New Headway Pre-Intermediate a Intermediate:

- štruktúra učebnice,
- prezentácia kultúrneho obsahu,
- kultúrny obsah,
- interkultúrna komunikácia,
- aktivity.

Vybraná učebnica New Headway predstavuje kurz anglického jazyka, ktorý vychádza vo vynovených reediciách od roku 1995, pričom New Headway s podtitulom The Third Edition bola publikovaná v Oxford University Press v roku 2007. New Headway patrí medzi obľúbené učebnice nielen v jazykových školách, ale i na stredných školách na Slovensku, čo potvrdzujú aj výsledky nami vykonaného prieskumu.

Učebnica je určená pre vekovú skupinu mladých, študentov až po dospelých. Kniha je vydávaná v piatich úrovniach podľa stupňa pokročilosti študenta: New Headway elementary, New Headway pre-intermediate, New Headway intermediate, New Headway upper-intermediate a New Headway advanced. Súbor učebníc New Headway sa skladá z učebnice pre učiteľa, učebnice pre študenta a pracovného zošita. Knihy nami zvolenej úrovne pre obsahovú analýzu obsahujú 12 lekcíí. Autori ich časové rozvrhnutie nešpecifikujú a nechávajú ho na rozhodnutí učiteľa jazyka, ktorý si rozsah učiva určuje podľa učebného plánu.

Svojou koncepciou New Headway zodpovedá komunikatívnemu prístupu, učebnica je zameraná pragmaticky. Kniha je opísaná ako „The book combines the best of traditional methods with more recent approaches to help students use English accurately and fluently, and provides a fully comprehensive language teaching series from beginner to advanced.“ (TB1, s. 160). V učebnici nenájdeme jej špecificky formulovaný cieľ. Autori prínos učebnice charakterizujú ako: „Students’ understanding is widened, and their abilities to use language for communicative purposes are extended.“ (TB1, s. 160). Socio-kultúrny kontext učebnice nie je viazaný výlučne na jednu anglicky hovoriacu krajinu. Kniha uvádza príklady americkej aj britskej angličtiny a snaží sa žiakov pripraviť na používanie jazyka v medzinárodnej komunikácii. Učebnica nie je určená výhradne slovenským študentom, ide o univerzálnu učebnicu, ktorá sa môže stať učebnou pomôckou pri výučbe anglického jazyka aj v inom štáte. Nové vydanie učebníc z roku 2007 zdôrazňuje najmä zaradenie nových, aktuálnych textov, aktivít vhodných pre prácu vo dvojici, cvičení zameraných na správnu výslovnosť a intonáciu, praktických gramatických cvičení či interaktívneho CD (SB1, s. 161). Autori explicitne neuvádzajú pojem interkultúra, spoznávanie krajín či medzikultúrna komunikácia. Už tento fakt predznamenáva, že učebnica sleduje hlavne rozvoj jazykových zručností, gramatiky a slovných zásoby. Môžeme predpokladať, že interkultúrna dimenzia definovaná Spoločným európskym referenčným rámcom pre jazyky nebude učebnicou rozvinutá do miery, ktorá by pripravovala nielen jazykovo, ale aj interkultúrne kompetentných používateľov cudzieho jazyka.

Obsahovú analýzu podľa vyššie uvedených kritérií prezentujeme v plnom príspevku.

Porovnávanie motivačných činiteľov v staroľubovnianskom a senickom regióne

Eva Chudíková, Andrej Závodný

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

V príspevku sa zaoberáme odkrývaním, interpretáciou a porovnávaním motivačných činiteľov prezývok, ktoré patria do skupiny neúradných antroponým, v dvoch geograficky a aj lingvisticky odlišných regiónoch. Materiál sme zberali komplexne bez obmedzenia sa na určitú sociálnu alebo vekovú skupinu. Hoci sa nám heuristickým výskumom podarilo v oboch regiónoch zozbierať pomerne komplexný korpus jazykového materiálu, výskum považujeme stále iba za čiastkový (dve obce), a preto sme upustili od klasifikácie prezývok do všeobecne prijatých a používaných modelov.

Prezývka, špecifické sekundárne neoficiálne pomenovanie jednotlivca, plnila a plní v mikrosociete, ako je dedina či všeobecne dedinský kolektív, viacero funkcií, z ktorých vyplýva nemalé množstvo ich vlastností. Medzi základné patria bezpochyby kolektívnosť, diferenciacnosť – identifikačnosť, dedičnosť – generačnosť, expresívnosť, humornosť a v neposlednom rade aj operatívnosť.

K porovnaniu motivačných činiteľov prezývok (a koniec koncov aj k porovnaniu samotných tvarov prezývok) zo staroľubovnianskeho a senického regiónu nás viedla skutočnosť, že ide o územne a dialektovo pomerne odlišné oblasti. Našou úlohou bolo všímať si predovšetkým pestrosť výberu motivačných činiteľov nami zozbieraných prezývok.

Pomenúvanie prezývkami je autochtónnym integračným mechanizmom vzťahov v každej sociálnej skupine. Vo viacerých antroponomastických výskumoch sa potvrdilo, že obyvatelia, ktorí sa do obce prisťahovali, dostávali prezývky len zriedka. V podstate išlo o preniknutie „cudzieho prvku“ do homogénnej skupiny. Problematiku prezývok preto môžeme zaradiť do sociolingvistickej problematiky. Väčšia časť z prezývok, ktoré sme zozbierali, sa už v živej reči medzi obyvateľmi nepoužíva, no daktoré sú komunikačne funkčné až do súčasnosti a majú veľmi starý pôvod. Mnoho obyvateľov obce dokáže aj dnes niektoré z prezývok správne priradiť k jednotlivým či už prvotným nositeľom, alebo ich „dedičom“ tej či onej prezývky a v bežnej komunikácii ich s obľubou aj používajú.

Názory na vlastnosti a klasifikáciu prezývok, resp. na živé mená ako celok, sú divergentné. Hoci pri používaní prezývok ide o expresívnu nomináciu, s odstupom času sa už z dôvodu demotivácie expresívnosť prezývky u používateľov nepocit'uje. Je to už sprostredkovaná motivácia, nie bezprostredná. Pôvodná motivácia však nemusela mať vždy ani expresívny príznak. Niekedy slúžila prezývka aj na odlišenie príbuzných rodín s tým istým priezviskom, príp. rodín

s rovnakým priezviskom, ktoré nemuseli byť v príbuzenskom vzťahu. Sekundárne slúžia prezývky na operatívne, ekonomické vyjadrovanie v komunikácii. Namiesto mena a priezviska sa použije kratšia prezývka, napr. Anna *Gbelcová* sa najmä v minulosti označovala prezývkou *Hrtka*; prezývka však má nejasnú motiváciu).

Ako sme už uvádzali, mnohé z prezývok sú veľmi staré a ani ich nositelia, „dedičia“, dnes nedokážu s určitosťou vysvetliť, koho ako prvého z ich rodiny začali označovať určitou prezývkou, ani aká bola jej pôvodná motivácia.

Zo zozbieraného materiálu sme podľa motivačných faktorov vytvorili niekoľko skupín prezývok: *prezývky vyplývajúce zo zamestnania* (Kostelník, Pančuchár, Čepičár, Mašľar, Šandar), *prezývky podľa individuálnej charakteristiky* s podskupinami podľa *povahových vlastností* (Šprt, Špekulant, Cigan, Nimec), *fyzického, resp. vonkajšieho výzoru* (Jašter, Žaba, Kakaník, Burgyňa, Krpec, Dolfúz, Dubák, Klubat7j, Kriv7j) a *zvyčajného, často sa opakujúceho správania* (Csaj, Gulomet, Ťaťo, Forota, Kapánek, Bodláč, Adžimka, Petrataňčin), *prezývky podľa istej situácie* (Plavčík, Veveričák, Fleča, Škrip), *prezývky podľa životnej udalosti, statusu* (Hurka, Beta Džes, Žochar, Krajánek, Francúz, Američan) a *prezývky, ktoré sa vytvorili z antroponým alebo hypokoristik* (Mancina, Jožák, Vrcula, Míndališa, Juro, Urban/Urbanka).

Je prirodzené, že vzhľadom na veľmi široký diapazón motivačných činiteľov by sme mohli vymedziť oveľa väčšie množstvo skupín, aby sme dokázali odlišiť každý, hoci aj minimálny motivačný príznak každej prezývky. Náš zámer však bol skôr syntetizujúci – vyabstrahovať to, čo motivačné činitele prezývok spája. Pri hlbšej analýze si môžeme dokonca všimnúť, že dominantné motivačné príznaky niektorých skupín sa čiastočne prekrývajú, nie však do takej miery, aby sme prezývky zaradili do spoločnej skupiny pod jeden spoločný motivačný príznak.

Z analýzy doteraz získaného materiálu (asi 350 prezývok) vyplýva, že motivačné činitele prezývok v dvoch odlišných regiónoch sú viac-menej rovnaké, bolo ich možné začleniť do rovnakých skupín podľa motivačných činiteľov. Menšie rozdiely sú len v kvantitatívnom zastúpení prezývok z oboch obcí v jednotlivých skupinách. V obci Jakubany výrazne dominujú prezývky motivované antroponymom a zamestnaním. Naopak v obci Jablonica prevládajú prezývky motivované fyzickým výzorom a správaním, návykmi a vyjadrovaním pôvodného nositeľa prezývky. V oboch obciach sa situačné prezývky a prezývky motivované povahovými vlastnosťami, intelektom a znalosťami vyskytujú iba sporadicky.

Staročeská slovní zásoba a středověká textilní výroba v českých zemích

Martina Jamborová

Příspěvek navazuje na referát přednesený na 18. KMJ v Sigordu, který se zabýval staročeskými lexikálními jednotkami zachycujícími počáteční fáze procesu historické textilní výroby až po fázi, kdy je textilní surovina připravena ke spřádání. Nyní příspěvek čtenáře seznámí s lexikálními jednotkami, které se vztahují k fázi předení. Kvůli obsáhlosti materiálu se budeme věnovat pouze dokladům o nejstarším způsobu předení pomocí přeslice a ručního vřetená, souvisejícím reáliím a jejich pojmenování v češtině do r. 1500.

Zkoumání staročeských lexikálních jednotek, zachycujících proces historické textilní výroby od předení až po vyhotovení délkové textilie příslušné míry v příslušné formě, se v příspěvku dotýká těchto problémů:

Vymezení významů slov *přiezě*, -ě (f.), *nit*, -i (f.), *vlákno*, -a (n.); doložení a význam slovní čeledi motivované stč. slovesem *přiesti* (přadu, přede ipf.): *přradlé*, -é (f.), *přrdlí*, -é (f.), *přradlicě*, -ě (f.), *přrdlic*, -ě (f.), *přradlička*, -y (f.), *přrdlička*, -y (f.), *přředenie*, -ie (n.), *přředeny* (adj.).

Při podrobném popisu postupů v historické textilní výrobě je v příspěvku vyložen význam lexikálních jednotek *přeslicě*, -ě (f.), *kužel*, -a/-u (m.), *obvazek*, -zka/-zku (m.), *obáslo*, -a (n.), *vřetená*, -a (n.), *přřslen*, -a/-u (m.), *tiežka*, -y (f.), *potáč*, -ě (m.), *potáčej*, -ě (m.), *potáček*, -čka/-čku (m.), *přřselnicě*, -ě (f.); u některých lexikálních dokladů si v příspěvku klademe otázky o přesném průběhu jednotlivých pracovních úkonů: *súkati*, -ču, -če (ipf.), *súkaný* (adj.), *ssúkaný* (adj.), *sučidlo*, -a (n.), *skáti*, sku, sče (ipf.), *skaný* (adj.), *seskaný* (adj.).

Dále se příspěvek zabývá lexikálními jednotkami *súkač*, -ě (m.), *špulěř*, -ě (m.), *skanicě*, -ě (f.), *cievka*, -y (f.), *motovidlo*, -a (n.).

Zvláštní skupinou se specifickými problémy jsou pojmenování pro míru spředené příze: *loket*, -kte (m.), *nit*, -i (f.), *pásmo*, -a (n.), *čtenník*, -a/-u (m.), *přradeno*, -a (n.), *přředeno*, -a (n.), *přradénko*, -a (n.).

Uvedené lexikum pochopitelně nevyčerpává, ale dobře reprezentuje staročeskou slovní zásobu, která se vztahuje k vytčenému tématu.

Příspěvek byl podpořen projektem Výzkumné centrum vývoje staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů až po současný stav) řešeným v rámci programu MŠMT „Centra základního výzkumu“ (reg. č. LC 546).

Nihil novi sub sole?

Marek Janosik-Bielski

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

Příspěvek pojednává o problematice překladů cizojazyčných literárních děl do českého jazyka v období tzv. starší české literatury. Na vybraných dílech jsou předvedeny způsoby a možnosti zpracování cizojazyčné předlohy a na základě této sondy se potvrzuje, že i u překladové literatury je možné hovořit o originalitě. Ta se projevuje ve výrazných koncepčních či obsahových změnách – nově vzniklá (byť motivovaná) literární díla se mohou původní formy nebo původního obsahu držet opravdu jen velmi volně. V souvislosti s tím se autor zamýšlí nad terminologickým aparátem, který by jemné, ale důležité nuance mezi různými typy překladů vhodně pokryl.

Kolokabilita českých a běloruských neslovesných adjektiv

Ladislav Janovec

Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta,
Univerzita Karlova, Praha

V příspěvku se zaměřujeme na problematiku srovnání syntaktických a sémantických vlastností českých a běloruských neslovesných adjektiv. Čeština a běloruština patří mezi blízké příbuzné jazyky. Z hlediska typologie jde o jazyky slovanské, přičemž běloruština je typologicky řazena k východoslovanským jazykům, zatímco čeština reprezentuje jazyky západoslovanské. Při kontrastivním výzkumu blízké příbuzných jazyků nás zajímají shody mezi nimi, ale ještě více rozdílnosti. Naše práce zaměřená na porovnání neslovesných adjektiv vychází z toho, že základní repertoár adjektiv je v obou jazycích velmi podobný, liší se ovšem v některých aspektech. Jde především o polysémii, stylistický, expresivní, teritoriální či historický příznak, shodnost formy adjektiv či kompatibilitu adjektiv se substantivy. Některá adjektiva navíc v jednom ze svých významů otevírají valenční pozice pro určité formy aktantů (např. v češtině *tvrký + na + akuzativ*). Tyto vlastnosti činí osvojování jazyka cizinci těžším, protože často dochází k interferenci vlastností adjektiv jeho rodného jazyka.

V rámci spolupráce KČJ UK PedF a Katedry obecné a slovanské jazykovědy FF BGU v Minsku nyní vytváříme příručku věnovanou kolokabilitě frekventovaných adjektiv v českém a běloruském jazyce, která by měla usnadnit studium češtiny a běloruštiny jako cizích jazyků, ale také posloužit překladatelům při jejich práci.

Analýza jazykového prejavu v televíznej relácii (na báze Slovenského hovoreného korpusu)

Agáta Karčová

Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, Bratislava

Príspevok predstavuje sondu do prejavu moderátorky vybranej televíznej relácie. Materiálovo vychádza z dát Slovenského hovoreného korpusu, budovaného v oddelení Slovenského národného korpusu JÚLŠ SAV od r. 2007. Zamerali sme sa v ňom na analýzu konkrétnych prípadov, keď bol prejav nepriemeraný z hľadiska usmerňujúcej pozície moderátorky v dialógu. Zaznamenali sme chyby na fonetickej a lexikálnej úrovni, z ktorých najčastejšími boli nezreteľná výslovnosť slov, nesprávna výslovnosť dvojhlások a spoluhláskových skupín, krátka výslovnosť dlhých spoluhlások a tvrdá výslovnosť spoluhlásky /l/. V ďalšej analýze sme sa zamerali na zistenie štylistickej primeranosti prejavu. Osobitnú časť príspevku tvorí rozbor reči podľa vybraných princípov a zásad efektívnej komunikácie definovaných v diele *Praktická štylistika* (Slančová, 1996). Rešpektovanie či nerešpektovanie formulovaných zákonov ilustrujú ukážky z prepisu rozhovoru. Z hľadiska kooperačného princípu sme sledovali schopnosť moderátorky prispôbovať prejav očakávaniam v danej komunikačnej situácii. Zistili sme, že informačná nasýtenosť prejavu bola často nízka, výrazné nerešpektovanie zásady kvality sa prejavilo pri nepresnom podávaní niektorých informácií, čo vyplynulo z nízkej informovanosti moderátorky o rozoberaných témach. Zásada vzťahu nebola porušovaná vo výraznej miere. Nejasnosť niektorých položených otázok, neukončené vety, zaváhania, lapsusy, ako aj skákanie do reči iným účastníkom dialógu bez úmyslu riadiť rozhovor odporovali zásade spôsobilosti. Zásady taktu, veľkorysosti, uspokojenia, súhlasu, skromnosti, sympatie a kontaktu vyplývajúce zo zdvorilostného princípu boli rešpektované len čiastočne, prípadne korešpondovanie s nimi prebiehalo nepriamo, v pozadí celého prejavu.

Živé osobné mená a pomenovacie modely v triede vydatých žien v Černochovom Vrchu

Miroslav Kazík

Moravany nad Váhom

Príspevok nadväzuje na štúdiu o živých menách ženatých mužov v Černochovom Vrchu, prináša fakty o živých menách v ďalšej triede tejto staroturianskej časti.

Pri jednotlivých celkoch Černochovo Vrchu (Černochoh Vrch, Drgoňova dolina, Durcova dolina) rozoberáme členitosť živých mien a pomenovacích modelov, uvádzame frekvenčné kvocienty a hodnoty distribúcie pomenovacích modelov. Pre celú časť Černochoh Vrch je v triede vydatých žien hodnota distribúcie pomenovacích modelov 1,18, členitosť živých osobných mien 2,54, pomer funkčných členov využitých v pomenovacích modeloch a počtu pomenovacích modelov je 2,64, frekvenčný kvocient je 1,83.

Celkovo sú v staroturianskej kopaničiarskej osade Černochoh Vrch v triede vydatých žien najfrekventovanejšie dvojčlenné a trojčlenné modely (36,6%). Časté sú štvorčlenné (13,4%) a jednočlenné modely (9,82%). Päťčlenné modely tvoria 3,57% z modelov. Živé osobné mená sú najčastejšie dvojčlenné (36,36%) a trojčlenné (34,09%). Jednočlenné živé osobné mená predstavujú 14,39%, štvorčlenné 11,36%, päťčlenné 3,79%.

Je tu 112 modelov (v Černochovom Vrchu 45 pomenovacích modelov, v Drgoňovej doline 47 modelov, v Durcovej doline 27 modelov), z toho má 99 modelov frekvenciu 1. Živé osobné mená najfrekventovanejšieho modelu P_1 tvoria 4,55% všetkých živých osobných mien v triede v osadách Černochovo vrchu.

Analyzujeme funkčné členy živých osobných mien – rodné (krstné) meno, priezvisko, rodinné meno, meno domu, individuálna charakteristika, apelatívny člen.

Rodné mená v hypokoristickej podobe tvoria 68,27% a rodné mená v úradnej podobe 30,78%. Rodné meno v nárečovej podobe je len jedno. (V živých menách ženatých mužov rodné mená v hypokoristickej podobe tvorili 69,86% a rodné mená v úradnej podobe 24,66%.) Rodné mená príbuzných osôb v živých menách vydatých žien mierne prevládajú nad rodnými menami pomenovaných (53,85% : 46,15%), inak je to v živých menách ženatých mužov, kde priame pomenovanie v rodných menách výraznejšie prevláda nad rodnými menami príbuzných (78,08% : 21,92%). Najproduktívnejšia prípona pri tvorení hypokoristických podôb je prípona *-ka*.

Pri priezviskách nárečová výslovnosť spočíva v neprítomnosti mäkkého konsonantu *ň* (*Božena Milanova Sadlonova, Mednanského svokra*). Funkčný člen priezvisko má v 17,65% nárečovú formu so sufixmi *-ka, -ouka/-ovka, -ova, -čena* (ktoré pri daných živých menách plnia patronymickú funkciu) a *-éč*.

Funkčný člen rodinné meno v triede vydatých v Černochovom Vrchu je najviac v modeloch a živých menách zastúpený v Černochovom Vrchu, najmänej v Drgoňovej doline. Funkčný člen rodinné meno, ktorý má antropobázu zhodnú s antropobázou priezviska, je najčastejší z funkčných členov RM v triede vydatých v Černochovom Vrchu. Je v 29 živých menách. Funkčný člen rodinné meno, ktorý má antropobázu zhodnú s antropobázou mena domu, je v 11 živých menách. Funkčný člen rodinné meno, ktorý nemá antropobázu zhodnú s antropobázou priezviska ani s antropobázou mena domu, je v 14 živých menách.

Z individuálnych charakteristík v živých osobných menách prevládajú individuálne charakteristiky podľa pôvodu a bydliska (52,38%) nad individuálnymi charakteristikami podľa zamestnania (33,33%), vlastnosti (9,52%) a inými a nejasnými charakteristikami (4,76%). Priamych je 57,14% individuálnych charakteristík. Dve CH sú v živých menách: *vdova po Ondrejovi Riaditelovi spot skalki, Anča Klimáčková ze školi z Durcých dolini, paňi Zuska Stančíkova pri obchođe z Drgoných dolini, paňi Zuska Stančíkova pri hasičárni z Drgoných dolini*. Medzi nárečové prvky v individuálnych charakteristikách patria neprítomnosť mäkkých spoluhlások (*d* miesto *d'* (*Datlova, Riaditelovi*), *t* miesto *t'* (*Učítela, Datlova, Riaditelovi*), *n* miesto *ň* (*Nebohom*), *l* miesto *l'* (*Učítela, Datlova, Riaditelovi*)), skupina *šč* miesto *št'* (*z Koščálovej*), *á* miesto dvojhlásky *ia* (*Masárovi, z Koščálovej*), neprítomnosť *ä* (*Masárovi*), zmena *dn* na *nn* (*Obchonníčka, Sklanník, chlannički, Chlanničkára*), nárečová podoba vokalizácie predložky *z – ze*, miesto úradných názvov Durcova dolina, Drgoňova dolina používanie tvarov *Durcých dolina, Drgoných dolina (z Durcých dolini, z Drgoných dolini)*. Objavujú sa však i prípady dôsledného dodržiavania spisovnej normy (*Vladimíra Medňanského*).

Ako funkčný člen meno domu sa objavujú: 1. funkčný člen meno domu, ktorého antropobáza vychádza z charakteristiky podľa bydliska, ale v mene domu v živom osobnom mene je iná predložka ako v samostatnom pomenovaní domu (MD = CH^p), 2. meno domu, ktorého antropobáza neobsahuje antropobázu priezviska, ani rodinného mena nositeľa mena, a ktoré nevychádza z charakteristiky podľa pôvodu a bydliska (MD). Ako funkčný člen meno domu tohto druhého typu sa objavuje názov menšej osady (U Vankov), ktorý vznikol z priezviska jej niekdajších obyvateľov. Okrem predložky *u* sa tu stretávame i s predložkou *od*. Pri funkčnom člene meno domu prvého typu sú predložky *spot* a *ze*.

Apelatívny funkčný člen sa najviac používa v trojčlenných živých osobných menách. Najčastejšie je tu apelatívum *žena*. Na mužského nositeľa poukazuje jeden apelatívny FČ, ktorý je súčasťou nepriameho pomenovania. Nachádza sa v akuzatívnej singuláre, viaže sa na tvar tretej osoby indikatívu prítomnosti verba *mat'* a pomenúva sa ním matka prostredníctvom syna. Ostatné apelatívne členy sú v nominatívnej singuláre. Konsonanty v apelatívach majú väčšinou tvrdú, nárečovú výslovnosť. Označenie generačného zaradenia sme tu nezaznamenali.

li, len apelatívne členy vyjadrujúce príbuzenský vzťah a apelatívne členy označujúce titul a oslovenie osoby.

Všimame si aj využitie jednotlivých funkčných členov v živých menách. V Černochovom Vrchu v triede vydatých žien je v živých osobných menách z funkčných členov najviac zastúpené rodné meno (31%), nasledujú priezvisko (20,3%), apelatívny člen (18,2%), rodinné meno (16,1%) a individuálna charakteristika (12,5%). Meno domu sa v živých menách v tejto triede a lokalite vyskytuje minimálne (1,8%).

Záver príspevku tvorí prehľad modelov s ich frekvenciou a príslušnými živými menami.

Špecifiká ozvlášťňovania sujetu v prozaickej tvorbe Jána Červeňa

Viktoria Kissová

Príspevok sa zameriava na poetologickú analýzu prozaickej tvorby Jána Červeňa v kontexte jeho príslušnosti k literárnej skupine tzv. básnikov sujetu. Ozvlášťňovanie sujetom, ktoré je jej najvladnejšou charakteristikou sa u Jána Červeňa realizuje viacerými prostriedkami. V tomto kontexte sa zameriavame na analýzu akustických, vizuálnych výrazových komponentov a symbolickej roviny novely *Modrá katedrála* z rovnomennej prozaickej zbierky *Modrá katedrála*. Pri analýze akustických komponentov zdôrazňujeme ich evokačnú silu. Zvýšený výskyt citosloviec a zvukomalebných slov poukazuje na fakt, že tvoria konštitutívnu zložku fikčného sveta novely *Modrá katedrála*. Ich úlohou je vyvažovať deficitný sémantický pól, v ktorom sa pohybujú postavy novely. Na jednotlivé zvukové motívy sa navrstvujú vizuálne motívy, aby spolu s vôňami synesteticky vytvárali atmosféru znovuoživeného sveta detskej hravosti a imaginácie. Následne sa v príspevku venujeme jednotlivým sémantickým aspektom farieb, ktoré sú v próze použité dominantne (modrá, zlatá, žltá a čierna).

Vizuálne a akustické komponenty spolu s dôrazom na symbolické vyznenie motívov modrej katedrály a sna vzájomne generujú imaginatívne ovzdušie Červeňovej poetiky a vytvárajú z neho prototyp tzv. básnika sujetu. Metodologickú os výskumu tvorí hermeneutika spolu s koncepciou možných svetov. Jej využitie poukazuje na skutočnosť, že nahliadanie do vnútornej reality hlavného protagonistu a s ňou súvisiaci efekt ozvlášťnenia je daný špecifickou deformáciou optiky fikcie.

Tento príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu *Koncept možných svetov a jeho uplatnenie v literárnej teórii*, ktorý je podporený Grantom mladých Univerzity Komenského – Grant UK č. 83/2009.

Filozofické, jazykovedné a metodické východiská pri skúmaní proprií

Ivana Kopásková

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Jazyk sa skúma nielen „o sebe“ a „pre seba“, ale aj ako súčasť kultúry a spoločenstva. Vo zvýšenej miere sa to týka vlastných mien, pretože vlastné mená sú do spoločenskokomunikačných vzťahov zapojené užšie a bezprostrednejšie ako apelatíva. Najstaršie záznamy vlastných mien, ktoré často predstavujú prvé historické dokumenty daného jazyka, oddávna pútali pozornosť bádateľov.

Už v starovekom Grécku sa stretávame s pokusmi vysvetliť mená pomocou etymológie a podať tak charakteristiku všeobecných a aj vlastných mien. Po tejto téme siahol aj Platón a o správnosti mien diskutoval v dialógu Kratylos. V závere dialógu robí Sokrates obrat vo svojom stanovisku a priznáva správnosť Hermogenovho tvrdenia, že na vzniku mien sa zúčastňuje dohoda a zvyk. Na rozdiely medzi apelatívami a propriami poukázal Aristoteles a tejto problematike venovali pozornosť i stoici.

Klasické práce z dejín jednotlivých kultúr vyprodukované v 19. storočí vychádzajú z myslenia formovaného Heglovými a Darwinovými myšlienkami. Kultúra je chápaná ako objekt nachádzajúci sa mimo bádateľa. Čím viac sa predmetom skúmania stával samotný proces skúmania, tým viac sa menil pohľad na bádateľa a aktualizovala sa tradícia, ktorá vedie ku Kantovi. Takáto metódika prenáša pozornosť na subjekt kultúry.

Fundamentálnou otázkou semiotiky kultúry je generovanie zmyslu. J. Lotman generovaním zmyslu označuje schopnosť kultúry ako celku a rovnako aj schopnosť jej jednotlivých častí produkovať netriviálne nové texty. Vlastné meno je v najvšeobecnejšom význame charakterizované ako názov. Pomocou neho priamo označujeme nejakú osobu, objekt, resp. vec. Musíme však konštatovať, že ani dvojčlenná antroponymická sústava s dedičným a administratívno-právnym úzom ustáleným priezviskom nie je schopná udržať krok s rozširujúcimi sa pomenovacími potrebami. Dôsledky sa prejavili v tom, že v základoch dvojmennej úradnej sústavy sa konštituovala nová neúradná antroponymická sústava. Po tom, ako v procese pomenovania vznikne nové antroponymum, úradná podoba vlastného mena nie je ani fyzicky, ani semioticky zlikvidovaná, napriek tomu v neoficiálnej komunikačnej sfére je takmer vo všetkých prípadoch úradná podoba vlastného mena natrvalo dezaktualizovaná a jej transformácia vstupuje do nových vzťahov.

V dejinách lingvistiky, literárnej vedy či filozofie jazyka nájdeme nemálo mien postáv, ktoré svojou bádateľskou prácou prispeli k vytvoreniu nového pohľadu či koncepcie. V súvislosti s problematikou neúradnej antroponymickej

sústavy obraciame pozornosť na J. Mukařovského a jeho úvahy o estetickosti. Za osobitný druh pomenovaní, ktoré sú bežné v hovorovej reči, považuje J. Mukařovský nadávky. Nadávky sú silne citovo zafarbené, a to rovnako kladne, ako aj záporne. Takémuto druhu estetickosti sa naskytá možnosť prechodného zovšeobecnenia, dokonca aj trvania vo forme tradície.

Vyššie uvedené konštatovanie môžeme potvrdiť aj našim výskumom neúradnej antroponymickej sústavy. Nie je ničím neobvyklým, keď individuálna charakteristika so silne expresívnym zafarbením sa udomácní natoľko, že sa zabudne na pôvodnú motiváciu prezývky, respektíve sa individuálna charakteristika prehodnotí na dedičný funkčný člen, stane sa tak živým osobným menom a pôvodná motivácia prezývky sa postupne vytratí z povedomia ľudí. V oboch možných prípadoch neúradné antroponymum pretrváva na základe tradície.

Z myšlienok M. M. Bachtina pre našu prácu vyplýva, že zážitok s nejakou osobou, tenduje k vonkajšiemu výrazu. Tento výraz zážitku sa môže realizovať, alebo môže byť zadržaný. Ak sa výraz realizuje, tak v závislosti od danej sociálnej situácie zaznie nejaké pomenovanie, teda vznikne individuálna charakteristika, prípadne živé osobné meno. Realizovaný výraz má silne spätný vplyv na zážitok, ovplyvňuje vnútorný život osoby.

Ku skúmaniu vlastných mien možno pristupovať z rozličných hľadísk. Metódy onomastického výskumu nie je možné oddeliť od jazykovej povahy vlastných mien a od vymedzenia onomastiky s interdisciplinárnymi spojeniami.

Základné metódy skúmania v onomastike majú deduktívno-empirickú povahu. Na tomto mieste V. Blanár v monografii *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky* uvádza metódu lingvistického opisu, analýzu a klasifikáciu. Uvedené metódy sa uplatňujú pri jednotlivých metodických postupoch používaných pri deskriptívnom, historicko-porovnávacom, typologickom a areálovom aspekte. Medzi najčastejšie používané metodické postupy patria: analýza formálnej stavby mien, klasifikácia onymie, textologická analýza, etymologická analýza, štatistická analýza, stratigrafická analýza, vymedzenie onymických areálov, onomastické kartografovanie, zisťovanie onomastických generálií.

Analyzovanie problematiky vlastného mena vo filozofii, logike, jazykovede, onomastike je také rozmanité, že sa i dnes dá hovoriť o hľadaní nových riešení. Mnohoaspektový prístup je tak nevyhnutným predpokladom širšieho poznávania. Rozsah a zložitosť onymických systémov, analyzovaných so zreteľom na ich spoločenské fungovanie, vyžaduje využívanie rozličných metód, lebo len tak sa „získavajú nové poznatky umožňujúce postihnúť onymiu ako štruktúrovanú celosť a budovať náuku o onymii v kontinuitnom vývine onomastického bádania.“ (Blanár, 2008, s. 18).

Farebný obraz človeka v slovenskom paremiologickom a frazeologickom fonde

Monika Kováčiková

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta,
Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra

Vnímanie a označovanie farieb je predmetom záujmu viacerých vedeckých disciplín: fyziky, chémie, biológie, filozofie, psychológie, antropológie, semiotiky, filozofie a rovnako i lingvistiky. Lingvistika sa o farby začala intenzívnejšie zaujímať od publikovania evolučnej teórie B. Berlina a P. Kaya uverejnenej v publikácii *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*. Evolučná teória v nasledujúcich rokoch prešla veľkou kritikou, no väčšina jej oponentov nepoprela úplne jej význam, a tak ju dodnes považujeme za základnú prácu v oblasti kognitívno-kultúrneho skúmania farieb. Lingvisti sa snažili nájsť odpoveď na otázku, či vo farebnej terminológii môžeme potvrdiť existenciu sémantických univerzálií alebo či označovanie farieb verifikuje relativistickú hypotézu, a neskôr sa začínajú orientovať na skúmanie sémantiky, resp. symbolickej hodnoty farebných termínov. Prepojením jazykového univerzalizmu a relativizmu je kognitívna lingvistika, ktorá do centra svojej pozornosti kladie jazykový obraz sveta a pri porovnávaní jazykových obrazov sveta akcentuje prítomnosť rozdielnosti i podobnosti.

V paremiológii a frazeológii, ktoré spoluvytvárajú prirodzený obraz sveta, patrí centrálné miesto človeku – jeho výzoru, povahovým vlastnostiam, rodinnému spoluzitiu i vzťahom k širšiemu okoliu. To všetko možno ilustrovať aj konceptualizovaním farieb a farebnosti. Zaujímavé možnosti interpretácie poskytuje spôsob, akým sa vyjadruje zafarbenie tváre, resp. zmeny jej zafarbenia.

Ako uvádza I. Vaňková (2005, s. 202), človek patrí k objektom, ktoré sú v jazyku bezfarebné. Ak je jeho pleť farebne príznaková, nemá bežné, normálne zafarbenie, ale nadobúda „farebnú“ alebo „bezfarebnú“ farbu. Prototypom farebného je červená a prototypom bezfarebného šedá, čierna alebo biela. To, čo je farebné, je zvyčajne pozitívne. To, čo je nefarebné, konotuje záporné emócie alebo zlý zdravotný stav. Ľudská tvár sa stáva farebne príznakovou pri zmene psychického alebo fyzického stavu: je ukazovateľom choroby a prežívaných emócií.

Z doteraz preštudovaného paremiologického a frazeologického fondu (A. P. Zátarecký, E. Smiešková, K. Habovštiaková – E. Krošláková) vyplýva, že človek môže nadobudnúť červenú, ružovú, bielu, zelenú, žltú a modrú farbu; pozitívne hodnotenie vyjadruje ružová a čiastočne aj červená farba, ostatné farby konotujú prežívanie negatívnych emócií alebo zlý zdravotný stav.

Červená farba najčastejšie konotuje krv alebo oheň. Pri hodnotení farby tváre sú prítomné pozitívne i negatívne významy. Červená farba poukazuje na

prežívajú krátkych psychofyzických stavov, ktoré sú charakteristické tým, že sa do tváre nahrnie viac krvi (hanba, hnev). Červené oči sú prejavom alkoholizmu alebo následkom plaču, červené vlasy sú znakom výbušnosti. Naopak, červené zafarbenie líc je výrazom zdravia a krásy. Ružová farba vyjadruje nižší stupeň červene. Konotuje krásu, zdravie a optimistický pohľad na svet. Biela farba najčastejšie vystupuje ako symbol čistoty a nevinnosti. V súčasnosti je biela pleť hodnotená skôr ako nezdravá. Bielej farbe je blízke prídavné meno bledý, ktoré stojí v opozícii k červenému zafarbeniu pleti spôsobenému nahrnutím krvi do tváre. Bledosť sa spája s prežívaním záporných psychických stavov, predovšetkým strachu a hrôzy, prípadne so zlým fyzickým stavom človeka končiacim až smrťou. Čierna sa na zafarbenie tváre prakticky nevzťahuje, funguje ako generická farba na označenie špinavého človeka. Medzi bielou a čiernou farbou sa nachádza sivá/šedá/šedivá. Alúziou na farbu vlasov indikuje starnutie a starobu. Zelená farba sa dominantne vzťahuje na zafarbenie rastlín a stromov. V spojení s človekom nadobúda negatívne významy: poukazuje na prežívajú hnevu, nevoľnosti, slabosti a choroby. Žlté zafarbenie tváre je prirovnávané k farbe predmetov, v ktorých prebieha hnilobný proces; pleť so žltkastým nádychom signalizuje starnutie a chorobu. Žltej farbe je blízka zlatá, ktorou sú označované vlasy. Modrá farba vyjadruje krajný pól bledosti hraničiaci so smrťou a zastavením krvného obehu.

Chromatické názvy vystupujú v generickej a metonymickej funkcii, najvýraznejšie sú zastúpené v ustálených prirovnaniach s trojčlennou schémou a v komparatívnych s nevyjadrenou ľavou stranou.

Morfologická variantnosť tvarotvorného základu feminín v genitíve plurálu

Eva Kvantíková

Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

Pri koncipovaní príspevku sme našu pozornosť zamerali na problematiku deklinácie ženských podstatných mien v genitíve plurálu. Dôvodom voľby práve tejto témy je jej komplikovanosť a prudký dynamický vývin. Zdá sa nám, že v mnohých prípadoch súvisiacich s týmto pádom sú používatelia jazyka zmätení a nevedia sa v tejto problematike zorientovať, čo môže byť spôsobené ich nedostatočnou kompetentnosťou, či chaosom v samotnom systéme kodifikácie. Avšak zmeny deklinačných návykov samotných používateľov jazyka môžu vypovedať aj o neustálom procese, v ktorom sa jazyk nachádza.

Základnou materiálou bázou, na podklade ktorej sa pokúsime o načrtnutie obrazu deklinácie feminín v Gpl, tvorí Slovenský národný korpus, sociolingvistický výskum¹ a internetový vyhľadávač Google. Výber týchto troch databáz bol zámerný a ich voľbu ovplyvnili najmä ich odlišné základné vlastnosti spočívajúce v charaktere textových príspevkov a najmä v rozdielnom prístupe používateľov jazyka k výberu príslušného tvaru feminína. Spomínaná rozdielnosť prístupu spočíva v tom, že SNK obsahuje texty s veľkou mierou autorových stylistických a jazykových korekcií, keďže korpus v sebe zahŕňa texty, napr. publicistického, beletristického či odborného charakteru, ktoré už vo svojej podstate vyžadujú ciele intervenčné zásahy samotných autorov (či korektorov) do textu. V pomyslenej opozícii k SNK stojí sociolingvistický výskum a Google, pretože sa pri nich predpokladá väčšie pôsobenie jazykovej intuície respondentov a prispievateľov. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že súbežné skúmanie využívania jednotlivých tvarov ženských substantív v oboch spomínaných zdrojoch nemá svoje opodstatnenie, keďže pri oboch dominuje pri výbere toho ktorého tvaru vlastnosť redukcie času na minimum. Zaradenie sociolingvistikého výskumu a zvoleného internetového vyhľadávača do nášho príspevku má svoje dôvody. V prospech Googlu hovorí nielen vysoký počet prispievateľov, a tým aj vysoký počet výskytov skúmaných tvarov, ale aj charakter uverejnených príspevkov, ktoré majú veľakrát formu blogu.² Výhodou sociolingvistikého

¹ Predmetný sociolingvistický výskum bol realizovaný Mgr. Luciou Ološtiakovou v roku 2006 formou dotazníka na vzorke 1001 respondentov.

² Pre potreby tohto príspevku je relevantná najmä forma blogu. V takomto type príspevkov ide najmä o vyslovenie (napísanie) názoru autora príspevku ad hoc, teda s využitím intuície pri voľbe konkrétneho tvaru a bez snáh o korekciu napísaného, ktorá by bola vynútená prípadnou neistotou vyplývajúcou z existencie variantného tvaru daného substantíva a následných korektorských snáh.

výskumu je však fixný, nemeniaci sa počet respondentov, ktorý umožňuje vyššiu mieru objektivizácie pri interpretácii získaných výsledkov.

Následne sme číselné informácie získané zo všetkých troch zdrojov navzájom konfrontovali a následne porovnali s *Pravidlami slovenského pravopisu*, pretože naším cieľom je na základe výsledkov predstaviť návrh na kodifikačné uchopenie variantnosti predmetných podstatných mien ženského rodu, a tým ponúknuť akési vodidlo, ktoré by mohlo slúžiť pri úprave ich gramatickej charakteristiky.

Inštrumentál plurálu maskulín v súčasnej jazykovej praxi

Miroslava Kyseľová

Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

Cieľom príspevku je ponúknuť pohľad na deklináciu maskulín v I pl. v súčasnej jazykovej praxi prostredníctvom prezentácie časti výsledkov korpusového výskumu realizovaného v tomto roku. Pozornosť zameriame v prvej časti príspevku na načrtnutie súčasných **deklinačných tendencií v I pl. plurálií tantum** (v doterajšej vedeckej reflexii je táto oblasť viac-menej obchádzaná) a v druhej časti sa pokúsime predstaviť **relačný princíp kooperácie a konflikt-nosti intrajazykových faktorov** determinujúcich výber variantnej morfy v príslušnom páde.

Zdrojom jazykových dát v našom výskume bol Slovenský národný korpus (ďalej SNK; posledná aktualizovaná verzia prim-4.0-public-all s celkovým rozsahom 526 082 640 tokenov) a internetový prehliadač google. Rozsiahly súbor maskulín, ktorých tvary sme overovali v SNK a v googli, sme získali z elektronickej verzie 3. vydania *Pravidiel slovenského pravopisu* (2000). Výsledky výskumu sme konfrontovali s výsledkami starších výskumov opierajúcich sa o predchádzajúce korpusové verzie (primárne Karčová – Majchráková, 2006; Sokolová, 2007).

1. Pluráliá tantum a maskulína s viazaným plurálom

Otázke interdeklinančného pohybu, resp. kolísania medzi morfami v I pl. v tejto skupine maskulín sa doteraz nevenovala väčšia pozornosť ani vo vedeckých monografiách, ani v čiastkových prácach, akými sú články a príspevky v odborných periodikách. Súčasná kodifikácia sa informáciám o I pl. v pluráliách tantum (ďalej PLT) mužského rodu dôsledne vyhýba, takže používateľ prakticky nemá možnosť oprieť sa pri tvorení daného tvaru o relevantnú normatívnu príručku.

Výsledky výskumu:

- V skupine **viacslabičných PLT s jedným konsonantom (1C)** na konci tvarotvorného základu (TZ) rozoznávame **dve tendencie** –

- a) viac-menej bezvariantné používanie koncovky *-mi* (*tráčiiky, subtrópy, tepláčky, koráliky, detváky, hemoroidy, pančucháče, roráty* a iné) alebo variantnosť v poradi *-mi/-ami* (*mangrovy, tepláky, pačesy, korále, kúpele, pomery, okuliare, memoáre, peniaze* a iné);

- b) uprednostňovanie koncovky *-ami* (ale len podľa googlu) pri PLT *zálety* a mask. s viazaným plurálom *parohy* a *úroky*.

- Pri PLT s **jednoslabičným TZ a 1C** na konci TZ sa ukazuje tendencia **uprednostňovať morfému *-ami* pred *-mi***. Výnimkou sú lexémy *väzy* a *trópy*, pri ktorých je frekventovanejšia koncovka *-mi*.

- V I pl. **PLT so skupinou konsonantov (CC)** na konci TZ (*akty, fašiangy, alimenty*) sa dominantne, resp. absolútne uplatňuje morfa *-ami*.

2. Kooperácia vs. konfliktnosť faktorov determinujúcich výber variantnej morfy v I pl.

V príspevku si bližšie všimame faktory determinujúce výber morfy v I pl. v súbore životných maskulín. Ukazuje sa, že na interdeklináčny pohyb tvarov I pl. životných maskulín vplyva kooperácia konvergentných vs. konfliktnosť divergentných faktorov:

a) personálnosť, animálnosť, propriálnosť, viacslabičnosť – podporujú morfu *-mi*;

b) jednoslabičnosť, expresívnosť, fonologický faktor (zakončenie TZ na skupinu konsonantov CCv, CŠCŠ) – podporujú morfu *-ami*;

Výsledky výskumu možno zovšeobecniť do nasledujúcich bodov:

1. ak majú životné osobné a zvieracie maskulína na konci TZ skupinu konsonantov CCv, CŠCŠ, CsCs a sú **jednoslabičné**, preferuje sa spravidla morfa *-ami*;

2. ak sú zvieracie maskulína **viacslabičné**, prevažuje spravidla morfa *-mi*;

3. pri napätí **životnosť, propriálnosť** ↔ **jednoslabičnosť** sa spravidla preferuje morfa *-mi*;

4. ak sú **jednoslabičné** životné maskulína charakteristické príznakom **expresívnosť**, zväčša sa preferuje morfa *-ami*;

5. ak príznak **expresívnosti** charakterizuje **viacslabičné** životné maskulína, kolísanie ich tvarov v I pl. smeruje k prevahe morfy *-ami*;

6. ak sú životné maskulína zakončené na skupinu konsonantov CšCš, (*-nt, -rt, -jt*) a sú **viacslabičné**, zväčša sa preferuje morfa *-mi*;

7. ak majú **viacslabičné** životné osobné maskulína na konci TZ skupinu konsonantov CšCš a CCv, preferuje sa spravidla morfa *-ami*;

8. v tvaroch **jednoslabičných** maskulín, ak nie sú propriálne, sa **bez výraznejších odchýlok** uprednostňuje poradie *-ami/-mi* (jednoslabičnosť + fonologický faktor CC na konci TZ podporujú *-ami*);

9. v tvaroch **viacslabičných** maskulín (podporujú morfu *-mi*) sa oproti tvarom jednoslabičných maskulín kolísanie častejšie prejavuje **neustálenosťou** v preferencii koncoviek (*-mi/-ami, ale aj -ami/-mi*) (viacslabičnosť ↔ fonologický faktor CC na konci TZ).

Uvedené princípy kooperácie a konfliktnosti jednotlivých faktorov možno rovnako vzťahnuť i na **neživotné** maskulína; treba však doplniť, že neživotné viacslabičné maskulína zakončené na CšCš majú aj dubletnosť *-ami/-mi* (ako je to prevažne pri životných maskulínach na CšCš), ale častejšie *-mi/-ami* (zakončenia *-pt, -kt, -st, -št, -zd*).

Vystopované zákonitosti deklinácie maskulín v I pl. pod vplyvom deternujúcich činiteľov, empiricky podložené štatistickými údajmi, majú charakter **tendencií**, nerealizujú sa bezvýnimočne; v hovorenej/ústnej realizácii možno

predpokladať ich narúšanie v dôsledku **fónického faktora**. Výber morfy môže byť sekundárne v komunikácii podmienený prirodzeným obranným mechanizmom vo vedomí používateľa jazyka voči potenciálnym komunikačným šumom, vyplývajúcim z možnej homonymie tvarov I pl. maskulín a feminín, t. j. v ojedinelých prípadoch možno počítať s aktivizáciou **pragmatického diferenciatívneho faktora**.

Apelatívne východiská toponymie Očovej

Lucia Luptáková

Fakulta humanitných vied, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Hranica chotára obce Očová má tvar nepravidelného lichobežníka s rozlohou 8900 ha a nadmorskou výškou od 330 – 1333 m n. m. Z geomorfologického hľadiska je zasadená do 4 celkov (Poľana, Detvianske predhorie, Slatinská kotlina, Slovenské stredohorie).

Výskumný materiál, 237 terénnych názvov trojakého typu: historické (archív, kronika obce), zemepisné (katastrálne mapy), nárečové (terénny výskum), sme analyzovali z lexikálneho hľadiska a zamerali sme sa na apelatívne motivačné východiská. Hoci propriá a apelatíva tvoria opozitný pár, sú medzi nimi veľmi úzke vzťahy vychádzajúce z ich funkcií v medziľudskej komunikácii, pretože pri onymizácii sa vychádza z komunikačných potrieb, ktoré kladú nároky na budúce toponymum v zmysle jeho nominačnej, identifikačnej a individualizačnej funkcie. Sledovanie motivácie smeruje k zisteniu, čo bolo impulzom pre vznik vlastného mena objektu.

Pri klasifikácii názvov sme vychádzali z lexikálneho členenia V. Šmilauera, ktoré sme čiastočne modifikovali a zaviedli vlastné kategórie. Korpus získaných terénnych názvov sme zatriedili podľa prevládajúceho typu motivácie do ôsmich okruhov: 1. všeobecné vlastnosti a vzťahy (podľa tvaru územia vzniklo metaforickým prenesením významu toponymum *Pavnička* – motivantom je apelatívum *panvička*, ktoré sa metatézou zmenilo v miestnom nárečí na *pavnička*), 2. geologické formácie a prírodné javy (napr.: motivujúce apelatívum *luh* sa objavilo v plurálovej podobe *Luhy* a adjektívizovanej *Lužno*), 3. rastlinstvo (motivanty vychádzajúce z pomenovaní stromov: *breza* – *Breziny*, *dub* – *Dubina*, *lipa* – *Lipovec*, *jabloň* - *Jobloňová*, kríkov *kalina* – *Kalinovec*, obilnín *jačmeň* – *Jačmeniská*, *proso* – *Prosne*, technických rastlín *konope* – *Konopnica*), 4. živočíšstvo (motivácia vychádza z apelatívnych označení zvierat: *srna* – *Srni kopec*, *veverica* – *Vevericová*, *bujak* – *Bujačia*, *koza* – *Kozličná* (*Kozličné*), *včela* – *Čelieny*), 5. majetkové a právne pomery (motivácia na základe vlastníckych vzťahov: *cirkev* – *Cirkevník*, *fara* – *Farská* (*lúka*), *hrad* – *Hradnie* (*Hradné*), *Suchohradná*, *cigán* – *Pri cigánach*, *dráb* – *Drábovka*), 6. ľudské diela (motivantmi sú apelatíva z oblasti poľnohospodárstva *pajta* – *Pajta*, *humno* – *Zahumnia* (*Zahumnie*), spracovateľských odvetví *pila* – *Pila*, *šút* – *Šútovka*, názvy objektov, ktoré vytvoril človek, aby si uľahčil prácu a život *haraj* – *Harajec*, *hranica* – *Hranička* (*Granička*), *priehrada* – *Dolnicka priehrada*), 7. duchovný život a história (motivanty vychádzajú z povier a povestí, ľudových zvykov, náboženstva, miestnych udalostí, napr. toponymum *Galiby* od apelatíva *galiba* „neprijemnosť, mrzutosť, protiveč“), 8. ostatné názvy (osobitná skupina toponým, pri ktorých sme nevedeli posúdiť motiváciu a zostávajú naďalej predmetom výskumu (*Banáď*, *Bátová*, *Iviny*, *Kabriadska* (*Kabriacka*), *Míčová*, *Nad Burkňou*).

Tvorba korpusu k lingvistické analýze humanistické češtiny

František Martínek – Radek Ocelák

Ústav českého jazyka a teorie komunikace, Filozofická fakulta,
Univerzita Karlova, Praha

1. Úvod

Článek informuje o budování souboru elektronicky prohledavatelných českých textů z let 1500 – 1620. Tento korpus je dílčím cílem projektu uvedeného v pozn.¹

2. Možnosti zpracování textů

Snadno přístupné starší texty jsou důležitým zdrojem poznání pro různé vědy. Můžeme je shromažďovat a studovat např. v podobě reprodukcí (fotografií), různých typů transliterací či transkripcí s různočteními sporných míst, s dodaným poznámkovým aparátem včetně lingvistických značek, případně komplexnější anotace (tagování), nebo i po jazykové úpravě autentického textu. Jako optimum, umožněné dostupnými médii, se jeví kombinace reprodukce, transliterace a lingvisticky anotované transkripce s poznámkovým aparátem.

Vzhledem k možnostem uvedeného projektu a také k žádoucí kompatibilitě vstupu s texty zpracovávanými pro diachronní složku Českého národního korpusu se provádí transkripce spolu s transliterací sporných míst a dosazením značek přímo do textu. Texty tedy budou přístupné ve formě jednoduchých textových dokumentů, bez paralelní anotace slov pomocí databázových programů. Předpokládáme však, že dodávané značky lze v případě potřeby snadno počítačově konvertovat do složitější struktury anotace.

Uvedený způsob zpracování textů byl zvolen proto, že odpovídá zamýšleným cílům projektu – analyzovat především morfologické, syntaktické a lexikální jevy dobového jazyka, což by na transliterovaných textech bylo s ohledem na automatické prohledávání zbytečně složité.

Při výzkumu dobového jazyka budeme vycházet jednak z tzv. vyváženého korpusu textových úryvků o rozsahu přes 500 000 slovních tvarů, jednak z neanotovaného, tzv. ověřovacího korpusu, do něhož bude zahrnuto co nejvíce textů z dané doby dostupných v elektronické podobě. Při prohledávání budou oba korpusy odlišeny.

3. Transkripce

Transkripci provádíme s vědomím, že se jedná o interpretaci prepisovaných textů. Podstatnou část zápisů, které lze vyložit i jinak, než říká naše transkripce,

¹ Text vznikl v rámci doktorandského grantového projektu GA UK č. 16809 *Lingvistická analýza českých humanistických textů*

zaznamenáváme do transliterace. U některých jevů však předpokládáme, že s ohledem na jazykový systém i na situaci v konkrétním textu vybíráme nejlepší možné řešení, a původní zápis nezachováváme.

Při hledání v textech má význam jejich fyzické i logické členění (srov. Meyer 2005, s. 324). V transkripcích je zaznamenáno jak stránkování památky, tak nadpisy kapitol, odstavce, marginálie apod., nedostanou se do nich však informace o koncích řádků ani o původní interpunkci. S konci řádků nemusí souviset pouze problém hranic slov, ale také výskyt starších hláskových podob.

4. Zřetel k jazykovému systému

Postup transkripce se při budování korpusu určeného k lingvistickým analýzám pochopitelně zjednoduší, bereme-li zřetel na jazykový systém, jak je popsán v dosavadních pracích. Avšak systém se nejsnadněji vymezuje negativně, tzn. řekneme, že určitý jev do něj nepatří, a zřetel k systému se může projevit jako výhradní soustředění na to, co ze systému už známe, což nutně deformuje celkový obraz jazyka daného období.

Stávající popis systému tedy nesmíme přeceňovat, protože bychom zanedbali jevy dosud nepopsané nebo naopak přikládali přílišnou váhu banálním věcem. Je třeba pružně reagovat na nové poznatky – návod k transkripci musíme v některých bodech revidovat a hotové texty upravovat podle výsledků, které se v průběhu budování korpusu ukazují. Zdůrazňujeme, že k lepšímu poznání dobového jazyka přispívá právě konfrontace různorodých textů mezi sebou.

Inspiraci pro popis dílčího jazykového systému nabízí přístup L. Lemnitze-
ra (1997, s. 67 – 70), který v textech odlišuje individuální, kolektivní a systémovou rovinu, což lze podle našeho názoru výhodně využít při popisu jazykových jednotek humanistické češtiny. Do individuální roviny patří dílčí nepravidelné jazykové jevy. Kolektivní rovinu utvářejí odchylky charakteristické pro určitou dobu nebo skupinu památek, pro něž v systému nenacházíme zdůvodnění. Systémová rovina je při popisu lexika vyjádřena abstraktní jednotkou, jako je lemma nebo hyperlemma (srov. Dipper et al. 2004 a Kučera 2007).

5. Inspirace

Na závěr uvedeme příklady různých jazykových jevů, čerpaných z dosud zpracovaných textů, jejichž analýza v rozsáhlém textovém materiálu přinese důležité poznatky o vývoji češtiny.

U samohláskové kvantity jde např. o délku *a* ve víceslabičných *ějo*-kmenových substantivách zakončených ve staré češtině na *-anie* po dlouhém vokálu nebo o krácení kořeně samohlásky v předponových infinitivech (*uvesti*), běžné u některých typů ve staré češtině a projevující se i v dnešním jazyce (*dát – podat*).

U některých slov můžeme sledovat jejich lexikální desémantizaci a cestu ke gramatikalizaci. Je to případ např. adjektiva *dotčený*, které stojí v krátkém čes-

kém administrativním textu z r. 1619 za sedm různých slov německého originálu, utvořených od čtyř různých kořenů.

V neposlední řadě může konfrontace s nápadným jevem ve starší fázi jazyka vyvolávat otázku, jak tento jev vypadá v jazyce současném. To je případ syntagmat typu *v žádným svém předsevzetí*: na místech vázaných morfologickou shodou pádu a čísla *se* – aspoň v grafice – nachází koncovka v různém stádiu hláskového vývoje. Zde se můžeme zamýšlet nejen nad tím, co lze z daného zápisu, interpretovatelného více způsoby, vyčíst o češtině příslušného období, ale také nad tím, proč dnes taková kombinace není možná, tedy nad gramatikou jazyka současného.

Vplyv komunikácie prostredníctvom počítača na jazykovú kultúru: „Netspeak“ klávesnicovej generácie

Mária Moravčíková

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

Štúdia predstavuje polemiku o najdôležitejších negatívnych vplyvoch internetu na jazykovú kultúru detí a mládeže od vynechávania interpunkcie, cez faktografické chyby až po slangové výrazy a pravopisné chyby. Zameriava sa najmä na profiláciu internetového jazyka, tzv. netspeak a jeho špecifickú formu leetspeak. Hlavným cieľom je poukázať na chybovosť internetových textov a prostredníctvom tejto vlastnosti súčasného virtuálneho priestoru, ktorú nie je možné regulovať, naznačiť možný vplyv používania internetu na jazykovú kultúru detí a mládeže. Štúdia sa zároveň pokúša pochopiť špecifiká internetového jazyka, z ktorých plynú rôzne obavy odborníkov. Tie prináša najmä zarážajúca rýchlosť, akou sa ľudia identifikovali s touto novou formou komunikácie a dokázali si zo spisovného a korektného jazyka urobiť svoju vlastnú formu adaptabilnú s novými podmienkami, požiadavkami a možnosťami nového média. Internetový jazyk by sa nemal infiltrovať do bežnej reči. Jeho používatelia by si mali uvedomiť, že funkčnosť takéhoto jazykového systému sa končí hranicami internetu. Mali by byť schopní rozlišovať, aký typ komunikácie majú využívať. Jazykový systém sa neustále mení a vyvíja. S novou technológiou si používatelia vytvorili aj svoj nový systém dorozumievania. Je plný nedostatkov a chýb, ale aj to tvorí neodmysliteľnú črtu jeho formy. Nebolo by správne pokúšať sa tento novovzniknutý systém eliminovať. Dôležité je však nezmenšovať jeho vplyv, ale skúmať a pokúšať sa vytvoriť mechanizmy, ktoré by boli schopné naučiť používateľov správne používať obe formy v správnom čase a správnym spôsobom a zabezpečiť tak rešpektovanie ich vzájomných hraníc. Nie je možné zneškodniť všetky jazykové nedostatky, ktoré sa vyskytujú v iných médiách, takže sa nedá úplne zabrániť ani tomu, aby jazyk internetu ovplyvnil jazykové dispozície jeho užívateľov. Je však nevyhnutné naučiť sa s ním pracovať.

Sémantika slovies s predponou *do-* v slovenčine a chorvátčine

Michala Mračka

Katedra slovanských filológií, Filozofická fakulta,
Univerzita Komenského, Bratislava

V našom príspevku budeme konfrontačne skúmať sémantiku slovesnej predpony *do-* v slovenčine a chorvátčine. Predpona *do-* sa pomerne často vyskytuje v slovenských i chorvátskych predponových slovesách.

Prefixácia je slovotvorný postup, ktorého podstata spočíva v tom, že sa pred slovo, ktoré je základom nového slova, pridáva slovotvorná morféma (prefix). Prefixy sa so slovotvorným základom spájajú oveľa voľnejšie ako sufixy. Na rozdiel od sufixov prefixy väčšinou existujú ako samostatné slová – predložky. V slovenčine zo slovesných predpôn nemajú svoju paralelu v predložkách len *vy-*, *roz-* a *vz-*. Predpony *u-* a *pre-* významovo nesúvisia s predložkami *u* a *pre*. Prefixy rovnako ako sufixy tvoria špeciálny systém pre každý slovný druh, ale na rozdiel od sufixov niektoré prefixy patria súčasne do systému substantívnych, adjektívnych aj verbálnych prefixov (napr. *nad-*, *pod-*, *pri-*).

Prefix mení lexikálny význam základového slova, ale nemení jeho gramatické významy ani paradigmaticku. Pri prefixácii zostáva prefigované slovo v rámci toho istého slovného druhu ako základové slovo.

Len minimum prefixov sa môže spájať s rôznymi slovnými druhmi. Prefixy sú väčšinou viazané na určitý slovný druh. Najširšie funkčné využitie má záporná predpona *ne-*, ktorá dodáva slovám, s ktorými sa spája, záporný význam.

Prefixácia je základným spôsobom tvorenia slovies, ale je produktívna aj pri podstatných a prídavných menách, pre ktoré je charakteristická sufixácia. Verbálna prefixácia je v slovanských jazykoch typickým slovotvorným postupom, pomocou ktorého sa rozširuje slovná zásoba jednotlivých jazykov.

Verbálna prefixácia predstavuje najfrekventovanejší spôsob tvorenia slovies v slovenčine aj chorvátčine. Viac ako polovica všetkých slovies v slovenčine a chorvátčine je vytvorená pomocou verbálnej prefixácie.

Predpony sú slovotvorné prostriedky, ktoré sa pripájajú pred slovotvorný základ. Sú to sémanticky nesamostatné elementy, ktoré majú v spojení so slovesami celý rad konkrétnych i abstraktných významov. Slovesná predpona bližšie určuje priebeh a spôsob slovesného deja. Pôsobí na lexikálny význam základového slovesa.

Chorvátska predpona *do-*, rovnako ako ostatné predpony, obsahuje súbor významov. Avšak pri spojení s určitým typom slovesa sa aktivizuje iba niekoľko z nich. Významy predpôn analyzujeme na základe priebehu slovesného deja, ktorý je označovaný spôsobom slovesného deja. Základné sémy, ktoré rozčleňujú celý komplex spôsobov slovesného deja, sú *lokalizovanosť*, *temporálnosť* a *modalitosť* slovesného deja.

Predpona **do-** v slovenčine dodáva slovesám, s ktorými sa spája, viac významov. V chorvátčine nenesie význam „skončenia, zániku slovesného deja“ a význam „vykonania deja vo veľkej miere“, ktorý sa v chorvátčine vyjadruje pomocou predpony **iz-**.

Vo väčšine prípadov je slovenská a chorvátska predpona **do-** ekvivalentná. V príspevku sa zameriavame na hľadanie rozdielov a poukazujeme na to, že nie všetky významy slovíes s predponou **do-** v jazykoch, ktoré konfrontujeme, sú ekvivalentné. Cieľom príspevku je poukázať na to, že hoci ide v prípade slovenčiny a chorvátčiny o dva slovanské jazyky, treba byť pri preklade slovíes s predponou **do-** obozretný, lebo ich ekvivalenty nemusia mať podobu slovíes s predponou **do-**.

Variantnosť v starších kodifikáciách

Katarína Muziková

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava

Variantnosť je významným činiteľom vo vývine jazyka, vývin a ustaľovanie jazykovej normy prebieha prostredníctvom variantných tvarov. Do prirodzeného vývinu slovenčiny sa od konca 18. storočia začalo zasahovať prostredníctvom kodifikácie, ktorej statický charakter (zachytáva jazykové zmeny po etapách, zostáva v istom období nemenná) je v protiklade s dynamickým charakterom jazykovej normy. Kodifikácia má normotvornú funkciu – usmerňuje ďalší vývin spisovného jazyka, mala by podporovať a upevňovať základné vývinové tendencie v jazyku. V príspevku sa poukazuje na to, ako dynamické vývinové tendencie zachytili vo svojich kodifikačných príručkách v podobe kodifikácie variantných tvarov A. Bernolák, L. Štúr, M. Hattala a S. Czambel. Výhodiskom opisu variantnosti sú kodifikačné príručky *Grammatica slavica* (1790), *Nauka reči slovenskej* (1846), *Krátka mluvnica slovenská* (1852), *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* (1902), *Morfológia slovenského jazyka* (1966) a *Pravidlá slovenského pravopisu*. Pod variantnosťou sa rozumie výskyt viacerých foriem toho istého tvaru. Príspevok sa zameriava na variantnosť v morfológii s dôrazom na deklináciu substantív.

Ide o zhodnotenie kodifikácie variantných tvarov v starších kodifikačných príručkách z vývinového hľadiska s ohľadom na retrospektívu i perspektívu. V 20. storočí sa z variantov kodifikovaných v dielach A. Bernoláka, L. Štúra, M. Hattala a S. Czambela väčšinou ustálil jeden z tvarov. Poukazuje sa aj na to, že kodifikácia niektorých variantných tvarov zo starších príručiek je otvorená až do súčasnosti (napr. *tváre/tvári*, *dievčatá/dievčence*, *ochrancovia/ochrancí*). Stručne sa načrtávajú faktory, ktoré podmienili a ovplyvnili kodifikáciu variantných tvarov (konceptia kodifikátora, existujúca jazyková situácia). Analýza starších kodifikačných príručiek a komparácia so súčasným stavom ukázali, že spomenuté kodifikácie sa vyznačovali vyššou mierou variantnosti. Zvýšený pohyb v spisovnom jazyku je charakteristický pre obdobie konštituovania spisovného jazyka a jeho uvádzania do praxe, keď išlo o ustaľovanie a postupné upevňovanie jazykovej normy.

Príspevok vznikol s podporou Grantu UK 473/2009 Vývin spisovnej slovenčiny od A. Bernoláka po S. Czambela.

K charakteristike okazionalizmov v internetových diskusiách

Martin Ološtiak

Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

Aplikujúc teóriu motivácie v lexikálnej zásobe (Furdík, 2008), v práci analyzujeme špecifický typ lexikálnych jednotiek – okazionalizmy. Materiál čerpáme z internetových diskusií, ktoré predstavujú vhodný exemplifikačný zdroj; repliky diskusií na internete sa vyznačujú veľkou mierou spontánnosti a nepripravenosti (ide o písanú podobu bežnej hovorenej komunikácie) a elektronické médiom túto komunikáciu fixuje, čo výskumníkovi umožňuje pohodlné zaznamenávanie jazykového materiálu.

1. Lexikálnomotivačná teória J. Furdíka

Vo Furdíkovom prístupe sa počíta so všeobecnou platnosťou princípu motivácie (v opozícii k prístupu F. de Saussura, kde sa zdôrazňuje arbitrárnosť jazykového znaku), a to na podklade týchto troch základných postulátov: onomaziologický pohľad na lexému, neizolovanosť lexémy, zákonitosť jednotlivého v lexike. V nadväznosti na poznatok o mnohonásobných a mnohorakých vzťahoch, do ktorých vstupuje a ktoré spoluvytvára lexikálna jednotka, vyčleňuje sa viaceré, konkrétne sedemnášť typov lexikálnej motivácie. Autor ďalej upozorňuje aj na existenciu motivačnej dynamiky a kooperácie medzi jednotlivými motivačnými typmi.

2. Individualizačná motivácia

Individualizačná motivácia (ďalej IM) predstavuje jeden zo sedemnástich typov lexikálnej motivácie. Ide o nadstavbový (adherentný) motivačný typ, ktorý sa viaže najmä na okazionalizmy. Tradične sa vymedzujú tieto vlastnosti okazionalizmov: príslušnosť k reči, nereprodukovanosť, neuzuálnosť, nominačná fakultatívnosť, slovotvorná odvodenosť, nenormatívnosť, viazanosť na kontext, funkčná jednorazovosť, individuálna príslušnosť, expresívnosť, neprediktabilnosť, synchronno-diachrónna difúznosť (Liptáková, 2000). Pri vymedzení IM sa ako rozhodujúca ukazuje vlastnosť *individuálna príslušnosť*, ktorej pripisujeme absolútnu platnosť.

3. Motivačná relačnosť individualizačnej motivácie

Za jeden z dôležitých aspektov fungovania lexikálnej motivácie považujeme motivačnú relačnosť. Tento koncept odráža skutočnosť, že jednotlivé typy lexikálnej motivácie vzájomne vstupujú do rozličných vzťahov. Motivačná relačnosť sa prejavuje v rámci statického a dynamického aspektu tromi spôsobmi: motivačná kooperácia (spolupráca), motivačná determinácia (ovplyvňovanie,

podmieňovanie), motivačná inkompatibilita (nezlučiteľnosť). Vo vzťahu k IM si na tomto mieste všimame len motivačnú kooperáciu.

Kooperačnú dimenziu IM možno vymedziť na týchto úrovniach:

a) **Kooperácia a definičné vlastnosti okazionalizmu**

- *IM a slovtvorná motivácia* – ako zásadná sa ukazuje schopnosť slovtvorného významu systémovo napovedať, naznačiť komunikačne relevantný lexikálny význam okazionalizmu; táto schopnosť sa realizuje na základe horizontálno-vertikálnych analógií (vzťah k motivantu a vzťah k rovnako utvoreným slovám), do ktorých vstupuje slovtvorne motivované slovo, napr. *súrušnie* „skupina rušňov“ (podľa *súkvetie, súvetie* a pod.).

- *IM a temporálna motivácia* – okazionalizmy ako lexikálne podenky predstavujú extrémny prípad neologizmov.

- *IM a expresívna motivácia* – komunikant utvorením či použitím okazi-onálneho výrazu vystupuje ako aktívny homo nominans a manifestuje svoju schopnosť byť jazykovo kreatívny, originálny, nápadný či jedinečný.

b) **Kooperácia s paradigmatickou motiváciou**

Mohlo by sa zdať, že podenkovitosť okazionalizmov vylučuje začlenenosť do lexikálnoparadigmatických vzťahov, teda paradigmatickú motivovanosť. Nie je to tak. Okazionalizmy sú napriek svojim vlastnostiam rozličným spôsobom napojené na uzuálnu lexiku a veľkú zásluhu na tomto fakte má práve kooperácia s paradigmatickou motiváciou. V tejto súvislosti možno spomenúť synonymické, paronymické, homonymické a hyperonymicko-hyponymické paradigmatické vzťahy, do ktorých sa okazionalizmy zapájajú.

c) **Kooperácia a rozšírené chápanie pojmu okazionalizmus**

- *IM a interlingválna motivácia* – individuálne citátové použitie cudzieho lexikálneho prvku (*Mam frage!*). [Príklady z internetových diskusií pravopisne neupravujeme.]

- *IM a frazeologická motivácia* – aktualizácie frazém (*zajtra nikto nebude vedieť ze sa o tom pisalo, taketo dolezite spravy... „jednym okom dnu, druhym von“*).

- *IM a syntaktická motivácia* – utvorenie okazionalizmu na základe existujúceho viacslovného pomenovania (*Prvou podmienkou sledovanosti uvede-ného programu je hudobný hluch*; pejoratívne vyjadrenie o kvalite televízneho programu Slovensko hľadá SuperStar).

- *IM a sémantická motivácia* – irónia (*Bol to vynikajúci „slabý“ výkon!*).

- *IM a abreviačná motivácia* – remotivácia skratiek (ZSSK: *Železničná spoločnosť Slovensko* → *Značne Spomalená Slovenská Korporácia*) alebo využitie skratiek ako komponentov okazionalizmov (*EUnifikácia*).

- *IM a onymická motivácia* – jednorazové utvorenie a použitie vlastného mena (*Šírostavy, Slotastavy a iné Doprastavy boli predsa vybraté vopred a ak by nedostali sľúbené sústo, mohli by odvolať vládu*).

- *IM a morfológická motivácia* – tento druh spolupráce vyplýva z toho, že každá nesubstantívna lexikálna jednotka môže byť metajazykovo použitá vo

funkcii substantíva ako základného pomenovacieho slovného druhu. Kontextovo, individualizačne tu teda dochádza k slovnodruhovému prechodu v smere nesubstantívum → substantívum, napr. *Tvoje ale ma nepotešilo. A je spojka.* (porov. Dokulil, 1997/1982, s. 110). Morfológia slovenského jazyka (1996, s. 195) sa v tejto súvislosti zmieňuje o metonymickej transpozícii (spomína sa aj možnosť substantivizácie syntagiem a viet).

Nazdávame sa, že aj analýza pojmu/termínu individualizačná motivácia potvrdzuje, že teória lexikálnej motivácie je dostatočne nosná a flexibilná na deskripciu a explanáciu fungovania takého rozsiahleho, rozmanitého a vnútorne protirečivého „organizmu“, akým je lexikálna zásoba.

Publicistika a internet

Ján Pitoňák

Stredná odborná škola drevárska, Krásno nad Kysucou

Problematika súčasnej publicistiky na internete je príliš zložitá na to, aby sa dala zmapovať a analyzovať v celistvosti. Z viacerých výskumných trendov v tejto oblasti sú dnes aktuálne otázky využívania a prelinania sa jednotlivých publicistických žánrov v prostredí internetu, uplatňovanie špecifických jazykových a mimojazykových prostriedkov a činiteľov v konkrétnych publicistických prejavoch, stieranie hraníc spravodajstva a publicistiky. Pochopenie súčasného fungovania publicistiky na internete umožňuje dotvoriť si celkový pohľad na jej existenciu a vplyv na spoločnosť.

Jazyk médií

Slavka Pitoňáková

Fakulta přírodných vied, Žilinská univerzita, Žilina

Jazyku ako základnému nástroju ľudskej komunikácie sa z rôznych uhlov pohľadov venuje mnoho odborníkov. V prostredí médií je jazyk fixovaný najmä (i keď nie výlučne) písomnou formou, v ktorej prevažujú formálne jazykové prvky a štruktúry. Niektoré žurnalistické komunikáty sú poznačené istou mierou jazykovej manipulácie uskutočňovanou výberom slov, sugestívnymi porovnaniami a rôznymi jazykovými figúrami.

Komunikačný potenciál operátora *kto* v súčasnej písanej slovenčine

Katarína Podhajecká

Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií,
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

Na vyjadrenie priradovacieho alebo podradovacieho vzťahu sa používajú rôzne spájacie prostriedky, ktoré súhrnne označujeme termínom *operátory*. Okrem spojok, ktoré plnia spájaciu funkciu primárne, zaraďujeme sem aj relatíva, korelatíva a spojkové výrazy. Operátory však neplnia len spájaciu funkciu, ale participujú aj na spoluutváraní či modifikovaní komunikačnej funkcie výpovede.

V našom príspevku nazeráme na operátor *kto* ako na relatívum aj ako na korelatívum. Materiál na skúmanie nám ponúkajú texty z databázy Slovenského národného korpusu, pričom si všimame najčastejšie kolokácie operátora, štylistickú príslušnosť výpovedí a spôsob, akým sa operátor podieľa na spoluutváraní či modifikovaní komunikačnej funkcie výpovede.

Do najčastejších ľavostranných kolokácií vstupuje operátor *kto* so slovesami a so zámenami.

V príspevku budeme sledovať, aké vzťahy a s akými sémantickými skupinami slovíes vytvára a akým spôsobom ovplyvňuje nielen ich sémantiku, ale aj sémantiku celej výpovede.

Spomedzi všetkých zámen tvorí najužší vzťah s ukazovacím zámenom mužského rodu *ten*. Okrem neho tvorí vzťahy s ďalšími odkazovacími prostriedkami prevažne (a Morfológia slovenského jazyka to potvrdzuje) mužského rodu. Odkazovacie prostriedky ženského a stredného rodu sa zvyčajne spájajú s operátormi *čo* a *ktorý*.

Korelatívum *ten – kto* býva často synonymne nahrádzané korelatívami *ten – čo* a *ten – ktorý*. Nás bude zaujímať, kedy k nahrádzaniu dochádza a ako sa tým mení sémantika a komunikačná funkcia výpovede.

Etymológia slova *župa* na základe jednej chetitskej paralely

Martin Pukanec

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra

Slovo *župa* nie je doložené v klasickej staroslovienčine, ale až v ruskej cirkevnej slovančine, staroruské *župa* znamená „oblasť, správny okruh“, starosrbské *župa* je „územie, ktoré spravuje župan“, chorvátske *žúpa* „farnosť“, „kraj, krajina“, staročesko-latinské *suppa* akoby „niečo abstraktné, čo oprávňuje k držbe niečoho konkrétneho“, „léno; úrad“, staropoľsko-latinské *suppa* „baňa“, stredopoľské *župa* označuje soľnú, striebornú alebo olovenú baňu (Vykypěl, 2004, s. 143 – 148; Rejzek, 2001, s. 752).

Odvozeninou je slovo *župan*, doložené už v staroslovienčine ako *županъ*, *žjupanъ*. V Codex Suprasliensis patrí *županъ* do tej istej kategórie ako *sanovitъ*, teda ten, kto má *sanъ* „hodnosť, dôstojnosť“. Z časového hľadiska je dôležitý doklad *iopan* z roku 777 (Vykypěl 2004, s. 133, 135). Výraz *župan* nemôže byť prevzatý z avarsko-protobulharského prameňa, pretože slovotvorný postup **županъ* > **župa* nemá žiadnu paralelu a proti hovoria aj ďalšie argumenty. Treba predpokladať opačný postup, teda **župa* > **županъ*. Š. Ondruš (2000, s. 131) hľadá paralely prípony *-an* v slovách *brat-an-ec*, *Slov-an*, *ber-an/bar-an*, *dvor-an*, *brečt-an*, *hrt-an*, *balv-an*, *džb-an*. Príklady stačia ako dôkazy toho, že **županъ* bude z **župa*, nie naopak, aj keď možno vzniesť námietku, či v niektorých prípadoch nejde o príponu *-anъ* označujúcu miesto alebo o prevzatie z Východu. V prospech väčšej starobylosti slova *župa* hovorí aj to, že výraz *župan* nie je na rozdiel od *župa* všeslovanský, nevyskytuje sa vo východnej slovančine. Druhou odvozeninou je staroslovienske slovo *župište*, rusko-cirkevnoslovanské a staroruské *жупище* „hrob, hrobka“, to je pre náš výklad kľúčové.

Etymológia slova **župa* je neistá. Táto neistota je spôsobená tým, že významy slova „léno; úrad“, „baňa“, „teritórium“ spolu veľmi nesúvisia. Pomocnou barličkou pri výklade by malo byť staroslovienske *župište* „hrob, hrobka“ a keďže máme významy „léno; úrad“, „baňa“ na jednej strane a „hrob“ na strane druhej, rekonštruuje sa indoeurópske **geup-* „strážiť, chrániť, skrývať“, resp. **geupā* „diera v zemi, jama, zemľanka“, ktoré vyhovujú aspoň poľskému *župa* „baňa“, zodpovedajú gréckemu *γύπη* „dutina, diera, supie hniezdo“, prípadne pri posunutí významu d’alším výrazom, ako sú stredohornonemecké *kobe* „chliev, stajňa, klietka“, staroanglické *cofa* „miestnosť, spáľňa, skriňa“, staroseverské *kofi* „cela, komora, chýža“ či avestské *gufra-* „hlboký, skrytý“ (Vykypěl, 2004, s. 160 – 161). Š. Ondruš (2000, s. 131) upozorňuje, že ani grécki, ani nemeckí etymológovia tieto slová nespájajú so slovanským *župa*. Ponúka výklad z indoeurópskeho slovesného základu **geu-*, praslovanského **žu-* „sekať, rezať“, až neskôr vraj „sekať, rezať zubami, žuť“, čo má súvisieť s jednotlivými význa-

mami „kraj, okres“, tak i *kraj* súvisí s *krájať* a *okres* s *kresat'*, a touto motiváciou sa dá vysvetliť aj význam „jama“.

Naša etymológia vychádza zo staroslovienskeho *župište* „hrob“. Toto slovo znamená doslova „miesto, kde je župa“. Keď si uvedomíme, že pomenovanie *župan* máme doložené už v roku 777 a toto pomenovanie pochádza zo *župa*, ktoré teda musí byť ešte staršie, nemôžeme s úplnou istotou uvažovať o nejakých slovanských jamách–hroboch. V slovanskej pohanskej dobe sa, samozrejme, už aj pochovávalo, ale predsa sa oveľa častejšie vyskytovali iné hroby, ako sú jamy. Obvykle bolo telo mŕtveho spálené na nejakom žiarovisku alebo samostatne a spálené zvyšky sa zasypávali na zemi mohylou alebo sa dávali v nejakej nádobe na vyvýšené miesta. Keď teda budeme rozmyšľať o takomto hrobe, v ktorom by sa mala nachádzať akási župa, dostávame sa k vysvetleniu, že *župa* musí znamenať buď „popol; (ohorené) kosti“, alebo je to skôr niečo nehmotné, keďže je všeobecne známe, že na hroby sa ešte dlho po zániku pohanstva kládlo jedlo, aby sa nejaká tam prebývajúca duša najedla. Navyše praslovanské **grobъ* znamená „vyhrabaná jama, hrob“, praslovanské **dolъ* je „jama vykopaná v zemi, hrob“, v slovenčine sa na označenie hrobu používa aj kontinuant praslovanského **jama*. Nebol teda žiaden dôvod volať hrob *župište*, t. j. *miesto, kde je jama*, hrob by bol býval jednoducho *župa*.

Na základe týchto úvah sa dostávame k veľmi podobnému výrazu *zipa/šepa* ($z = ts$, $š = [s]$) v chetitčine, ktorý znamená „duch, génius“ a „vnútorná magická sila objektu“. Kult slovanského boha hromu Perúna určite súvisel s kameňmi (indoeurópski hromovládcovia a kamene – to je bežná spojitosť, všeobecne známe je minimálne *Iuppiter Lapis* „Jupiterov kameň“) a chetitská bohyňa Perunaš bola božstvom kamenia (chetitské *perunaš* znamená „skala“), takže to je jednoznačná chetitsko-slovanská náboženská paralela. Podobne mohol existovať u Slovanov popri výraze **divъ* aj ďalší všeobecný výraz **sipa/sěpa* vo význame „duch“, paralelný s chetitským náboženstvom. Príbuzné bude asi aj írsky *siabhra*, *siabrae* vo význame „duch“ i pre nás nesmierne dôležitom „revenant“ (!!!); východiskom by bolo potom **seib^h-*, u Slovanov treba tak ale počítať so starším **siba* so znelým *b*. Pri strete s Alemanmi, podľa jednej glosy vo wessobrunnskej modlitbe volanými *Cyowari* „ctitelia Cya“, mohlo dojsť k oslabeniu výslovnosti **siba* > **sipa*, a najmä ku kontaminácii s germánskym výrazom *ziu* (*tsiu*), ktorý je inak príbuzný s *divъ*, pričom vzniklo **siupa*, **sjupa*, palatalizáciou skupín **zj*, **sj* nato **šupa* a nadobudnutím znelosti **župa* vo význame „duch“.

Predložený výklad je, samozrejme, z formálneho hľadiska značne špekulatívny, ale obsahovo ako jediný vysvetľuje všetky významy slova *župa*. V prvom rade ide o význam „niečo v hrobe“ vyplývajúci zo staroslovienskeho *župište*, keďže v hrobe môže prebývať duch. Ochranného ducha môže mať potom aj baňa, aj nejaké teritórium, ba tieto duchom i môžu byť, pretože keď Slovania uctievali napríklad nejaký strom, neuctievali strom samotný, ale ducha v ňom, magický objekt bol vlastne duchom. V prípade bane by mohlo ísť teda jedno-

ducho o magický objekt – ducha v podzemí a v prípade teritória o nejakých kmeňových lokálnych géniov, ochranných duchov, ktorých moc by bola vymedzená určitými hranicami; delenie na župy by bolo tak pozostatkom akéhosi delenia na náboženské rodové či kmeňové oblasti. No a slovanské *županъ* by bolo to isté, ako spomínané *sanovitъ*, *županъ* by bol „ten, kto má magickú silu“. Ako býva u titulov bežné, *župan* sa skrátal na *špán* i *pán*, *h* v staročeskom *hpán* je protetické, tak je aj v *hbratr*.

Vysvětlivky ve staročeském překladu Makabejských knih

Markéta Pytlíková

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

První a druhá kniha Makabejská, deuterokanonické spisy uzavírající Starý zákon, vznikly zhruba na přelomu 2. a 1. století před Kristem. Popisují židovské povstání proti seleukovské dynastii v letech 175 – 134 př. Kr., které vedl patriarcha Matitjáš a později jeho syn Juda Makabejský se svými bratry. První kniha Makabejská (dále 1 Mach), podává tyto události v tradičním kronikářském zápisu, styl Druhé knihy Makabejské (dále 2 Mach) je sofistikovanější a soustředí se především na osudy jednotlivých aktérů, zejména na jejich hrdinství a mučednictví.

První překlad Makabejských knih do češtiny vznikl v rámci prvního kompletního překladu bible v druhé polovině 14. století, jehož nejstarší verze se nám zachovala v rukopisu Bible drážďanské. Jako u všech středověkých biblí se jedná o překlad z latiny, konkrétně z Vulgáty tzv. pařížského typu.

Středověký překladatel Makabejských knih musel (stejně jako každý překladatel bible) čelit problému, že svým současníkům předkládá příběh, který je jim značně vzdálen časově i kulturně. Makabejské knihy, podobně jako další historické starozákonní knihy, jsou plné dobových reálií, výrazů a situací, které je obtížné rozluštit či správně pochopit bez toho, aby se čtenář alespoň základně orientoval v kulturně-historickém kontextu, do kterého jsou zasazeny.

Staročeský překladatel se rozhodl svému čtenáři vyjít vstříc a recepci textu mu alespoň trochu usnadnit. K potenciálně nejasným místům proto vkládal stručné i rozsáhlejší vysvětlivky (často uvozené slovem *točíš, tověz* apod., aby se daly dobře odlišit od hlavního textu), kterými dané místo objasňoval. V textu je jich značné množství, v 1 Mach jich najdeme 61, v 2 Mach 39 (v ukázkách jsou vždy uzavřeny do kulatých závorek).

V rámci svého příspěvku jsem se pokusila tyto vysvětlivky alespoň základně popsat podle typu a místa, kde se objevují. Zdaleka nejčastěji najdeme vysvětlivky u neznámých reálií, v první řadě u cizokrajných proprií. Propria buď přímo identifikují a jednoznačně je přiřazují k apelativu jež označují (*i osadil se na huořě (jménem) Modim; et consedit in monte Modin* 1 Mach 2,1), nebo proprium doplňují apelativem, které je blíže určuje (*zatiem vyjěl do (té vlasti) Syria; et exiit in Sýriam* 1 Mach 11,2). Neznámé proprium (například název židovského měsíce) v některých případech vysvětlují nejbližším českým ekvivalentem (*měsícě caslen (tověz prosincě); mensis Casleu* 1 Mach 4,59).

Další vysvětlivky vykládají ne zcela průhledné idiomy či slovní spojení, převzaté zřejmě původně z hebrejštiny (*a pomkla jest země judská (točíš odpocínula) nemnoho dní; et siluit terra Juda dies paucos* 1 Mach 7,50; *I přestal jest*

meč (točíš válka) v izrahelském lidu; Et cessavit gladius ex Israel 1 Mach 9,73).

Zvláštním typem vysvětlivek jsou ty, které se snaží učinit text přehlednějším a srozumitelnějším. Patří sem rozvedení zájmen (*Tito (točíš Machabeovi) vítězství a prospěšenství s mocí hospodina majíce; isti quidem victoriae et prosperitatis sponsorem cum virtute Dominum habentes 2 Mach 10,28*) nebo vysvětlivky znovu opakující pro připomenutí již jednou zmíněnou informaci (*Neb jest jim byla za své ženy a za syny a za bratří i za rodinu menšie péčě (točíš než chrámové zahynutie); Erat enim pro uxoribus et filiis, itemque pro fratribus et cognatis, minor sollicitudo 2 Mach 15,18*).

Vysvětlivky v Makabejských knihách nám naznačují, že autor jejich staročeského překladu byl pravděpodobně značně erudovaný, zřejmě také užíval dobových výkladových příruček a pomůcek. Jednalo se zároveň o překladatele, který vnímal potřeby svého čtenáře a v rámci možností se mu snažil usnadnit porozumění kulturně vzdáleného textu.

Tento příspěvek vznikl s podporou grantového projektu *Knihy prorocké a Knihy makabejské v nejstarším českém překladu bible (kritická edice)* (GAČR 405/08/0877) a s podporou *Výzkumného centra vývoje staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů po současný stav)*, programu Centra základního výzkumu při MŠMT ČR č. LC 546.

Výklad distribúcie foném za psl. striednice vo fonologickom systéme nárečí lokalít Skalité, Čierne, Oščadnica, Turzovka, Korňa, Kornica

Anna Ramšáková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava

V súčasnosti nárečia predstavujú jednu z dvoch základných existenčných foriem (variet) národného jazyka. Zmena spôsobu života, neustály vývin v spoločenskej, politickej, hospodárskej, sociálnej, kultúrnej oblasti či výtvarnej vedy a techniky zanechávajú výrazné stopy aj na stave zemepisných nárečí. Z generácie na generáciu má nárečie niektorých lokalít čoraz menšie zastúpenie v každodennej komunikácii. Heuristický výskum v teréne neraz potvrdzuje skutočnosť, že ani pasívna slovná zásoba informátorov neposkytuje dostatočný nárečový aparát na jasné označenie niektorých reálií z dávnejšej minulosti.

Práca poskytuje prierez vybranými fonologickými či morfonologickými javmi. Nerieši historické dynamické vývinové zmeny na zvukovej rovine. Poukazuje na spoločné a odlišné znaky skupiny hornokysuckých pomedzných a kysuckých goralských nárečí v nárečovom systéme lokalít Čierne, Oščadnica, Skalité, Turzovka, Korňa, Kornica.

Spoločné znaky

Vokalizmus

1. *y > y (okrem realizácie po velárnych konsonantoch, napr. *čichi, nogi, vysoki*) Turzovka, (Hlinené), Korňa (celá obec), Kornica, Čierne, Skalité: *koby-la, sypac*; Oščadnica: *byc*´; Turzovka (Hlinené), Korňa: *smešny*; Korňa: *bydny*; Kornica (aj Klokočov): *zbetečny*; Skalité: *vynksy*; Čierne: *mlody*; Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica (aj Klokočov): *košćely*; Čierne, Oščadnica, Skalité: *plachty, pacholcy*.

2. *u, *ū > u

Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica (aj Klokočov), Čierne, Skalité: *mušim, ľudže*.

3. *ę > e (v *mę, *tę, *sę)

Turzovka, Korňa, Kornica, Čierne, Skalité: *me, će, še*; Oščadnica: *me, c´e, s´e* (akuz. sg. osobných zámen).

4. kvantita

- ako fonologicky relevantná vlastnosť sa v analyzovaných nárečiach neobjavuje.

Konsonantizmus

1. reflexy za staré skupiny *rь, *rь, *lь, *lь

Turzovka (Hlinené, Turkov), Korňa, Kornica (aj Klokočov) *dluch, slunko*; Čierne, Oščadnica, Skalité: *dlubać, slup, tlusti, vylk, velna, pelny*.

2. asibilácia

***t', *d' > č, dž; c', dz' (v Oš) pred b, i, e, ě, ě**

Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica (aj Klokočov): *svadžba, žac*; Čierne: *učekač*; Skalité: *pogaňac, pisač*; Oščadnica: *predac*; b) Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica (aj Klokočov): *čichi, čišic, džeči*; Čierne, Skalité: *godžina, narodžic, sadžic*; Oščadnica – c'í, dz'í: *c'ichi, c'is'ic*; c) Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica (aj Klokočov): *idžeče, pošćel*; v Oščadnici na c'e, dz'e: *dz'es'ik, dz'e*; d) Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica, Čierne: *šćepić, učerač, džura*; Skalité: *sćepić, esce* (sprievodné mazurenie); Čierne, Skalité: *pyndžalek*; Oščadnica: *dz'eči*; e) Turzovka (Hlinené): *ćeče* (tečie); Korňa: *ležeč*; Skalité: *čynski, křiceč*; Čierne: *kričeč, krašč*; Oščadnica: *c'ec'e, kras'c'*.

Diferencovanosť kysuckej nárečovej oblasti potvrdzujú doklady z Turzovky Turkov, kde dochádza k asibilácii t', d' na c, dz napr. *cepli, cma, dvadžba, cicho, dzeci*.

3. *t, *d > t, d + y

Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica: *motyka, dym, mladý, do vody*; Turzovka (Hlinené): *tydžen*; Turzovka, Korňa, Čierne, Skalité: *tydžyn*; Oščadnica: *tydz'yn*; Čierne, Oščadnica, Skalité: *motyka, dym, mladý, do vody*.

4. ś, ź, ź, č, resp. v Oš s' z'

Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica, Čierne, Skalité: *zima, hušle, żaje śe mi*; Turzovka, Korňa, Kornica: *śeno*; Čierne, Skalité: *śano*; Oščadnica: *nos'ic', pros'ic', s'ilny*; Turzovka (Turkov): *śeno, zima*.

Rozdiely

Vokalizmus

1.

a) *ę > a, ä

Turzovka (Hlinené), Korňa, Kornica (aj Klokočov): *džeśac, žac, ścaśce*; Turzovka (Hlinené): *m'ąso, hov'ądo/hov'ądo, p'ąść*; Korňa: *pan'ąc/pam'ąc, m'ąkil/m'ąki, dže'ąc/dže'ąc*; Kornica (aj Klokočov): *ś'ąćic, p'ąc/p'ąc*; Turzovka, Korňa, Kornica: *praśa*; Turzovka: *džyfća*; Korňa: *dže'fća*; Kornica: *dže'fća/dže'fća*; Turzovka, Korňa: *żrebja*; Kornica: *żrebja*.

b) *ę > a

Turzovka (Hlinené): *śejasat, začatyk, poradyk, částka, peñaże*; Korňa: *džeśaty, začatyk/začatek, meśac, poradyk, peñażel/pyñaże*; Kornica (aj Klokočov): *peñaże, začatek/začatek, poradek/poradek*. V 3. os. pl. přez. sloviess typu varia, hasia, kúpia, kde by sa očakávala striednica a za *ę dochádza k analógii, k morfológickému vyrovnávaniu pod vplyvom sloviess typu pišu, nesú: Turzovka (Hlinené, Turkov), Korňa, Kornica: *robu, varu, haśu, stoju*.

c) *ę, ę > (...) > y + n, ə + n (v Oščadnici po palatalizovanom pernozubnom ý)

Skalité: *čynski, žynć, vync, pynta*; Čierne: *gynś, rynka, mynso, pynść*; V Oščadnici sa po palatalizovanom pernozubnom ý realizuje kombinatórny variant fonémy e – velárne ə: *vynkši, pred svəntami*.

Konsonantizmus

g, h

Spoluhláska **g** má širšie zastúpenie v goralskom nárečovom elemente, kde psl. spoluhláska ***g** nepodľahla zmene ***g** > **γ** > **h**: *zoglúvek, tvorog, nogavice, godžina, glova, dlugi, drugi, grabić, dognali, pogošćić, do Skalitego, obecnego, bogatego*; Čierne: *godnego, noga, gynšygo, grac, gl'ina*; Oščadnica: *gnuj, teraz go treja, dlugi*.

Namiesto záveru

Príspevok predstavuje iba malú časť zo získaného súčasného nárečového materiálu, ktorý dopĺňa a prehĺbuje doterajšie poznatky nárečovo značne diferencovanej oblasti na horných Kysuciach. Komentuje a aktualizuje dialektologický výskum, ktorý s doplnením archívnych záznamov a ich vzájomným porovnaním a porovnávaním poskytuje dostatočne bohatú, informačne nasýtenú bázu pre monografické spracovanie problematiky hornokysuckých prechodných a kysuckých goralských nárečí na fonologickej a morfolologickej rovine.

Niekoľko poznámok o viazanej výslovnosti v slovenčine

Lubomír Rendár

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

Viazaná výslovnosť, ako vyslovovanie slabík alebo taktov dovedna, v jednom súvislom zvukovom celku bez pauzy, je v slovenčine už dávnejšie známy termín (napr. Bartek, 1944, s. 171, 182), ktorý sa v lingvistike používa najmä v súvislosti so znelostnou asimiláciou, s fonologickou neutralizáciou znelosti alebo hlasovými začiatkami

1. Viazaná výslovnosť

Mnoho slovenských lingvistov hodnotí *viazanú výslovnosť*¹ ako základný, charakteristický znak zvukovej stránky slovenčiny (Uhlár, 1967; Kráľ, 1974; Findra, 2005). Tento jav sa zaraďuje do tzv. *sandhi* – definuje sa ako spoločný termín pre veľkú skupinu rozličných fonologických procesov, ktoré sa vyskytujú na hranici morfém alebo slov. Zároveň sa dotýka len hovoreného jazyka, zväčša rýchlejšej reči. Slovenská znelostná asimilácia je vlastne aj jav *sandhi*. (Kráľ – Sabol, 1989, s. 153.) Do vnútorného *sandhi* patrí napríklad znelostná asimilácia na hranici koreňa a prípony alebo predpony a koreňa slova, vonkajšie *sandhi* sa prejavuje v slovenčine najmä spájaním dvoch slov. T. Duběda (2005, s. 97) vyčleňuje 4 typy *sandhi*: *preslabikovanie* (*viazanie*), *epentézu*, *elíziu* a *zmeny segmentov*.

V slovenčine sa ukazuje ako typické *preslabikovanie* – rovnako ako vo francúzštine alebo taliančine, no vyhýba sa mu nemčina, perzština atď. (V slovenskej lingvistike sa nepoužíva termín *preslabikovanie*, ale *viazaná výslovnosť*.) Viazaná výslovnosť zasahuje dve a viac slov vo väčšine jazykov, ale ak sa v iniciálnej pozícii slova alebo slabiky vyskytne vokál, viazaná výslovnosť sa v mnohých jazykoch prerušuje tvrdým hlasovým začiatkom alebo rázom.

Pri viazanej výslovnosti však treba brať do úvahy aj ďalší typ *sandhi*, a to zmenu segmentov. Tá môže v slovenčine nastať pri zmene hlások na rozhraní slov alebo morfém, kde sa znelá spoluhláska asimiluje na neznelú a naopak. Je to klasický typ asimilácie znelosti.

2. Defekty viazanej výslovnosti

Viazanú výslovnosť môže hovoriaci prerušiť z fyziologického hľadiska viacerými spôsobmi – odôvodnene sa prerušuje *fyziologickou pauzou* – teda v takom úseku rečového prúdu, v ktorom sa to v akejkoľvek komunikačnej situácii očakáva. Iné spôsoby narušenia viazanej výslovnosti sú z normatívneho

¹ Termíny *splývavá výslovnosť* a *viazaná výslovnosť* sa požívajú synonymne.

hľadiska nenáležitú – okrem komunikátov realizovaných v hovorovom štýle. Patria medzi ne tvrdý hlasový začiatok, ráz, písmenková výslovnosť a redundantná pauza.

2.1. Tvrdý hlasový začiatok

Tvrdý hlasový začiatok je *prudké otvorenie hlasiviek* pri fonácii vokálov na začiatku slova, menej často na začiatku základu slova po prefixe alebo v kompozitách na ich hranici.

Z fyziologického hľadiska sa prejavuje len ako prudké otvorenie hlasiviek pri fonácii vokálu, ktorý je v iniciálnej pozícii slova. Tým, že prudké otvorenie hlasiviek vzniká ako súčasť fonácie vokálu, nie je tu priestor na vytvorenie výraznejšieho šumu, ktorý je typický pre ráz ako samostatný segment.

Vyskytuje sa: 1. na začiatku vety – ak sa prvé slovo vety začína na vokál, 2. po prestávke na prvom segmente slova – ako súčasť artikulácie samohlásky, 3. ojedinele vnútri slova na začiatku prvého segmentu morfémy [zaš'fákať] alebo 4. na konci slova v citovo zafarbených výpovediach, v citoslovciach, vo zvolaniach a zvukomalebných slovách (porov. Kráľ, 2009, s. 46).

Podľa novších výskumov (Rendár, 2009) rozlišujeme niekoľko typov tvrdých hlasových začiatkov: 1. *kanonický* – typický vysokou intenzitou iniciálnych glotálnych kmitov vokálu; pre 2. typ je typické *nepravidelné kmitanie* hlasiviek pred hlavnou fázou artikulácie vokálu (hlavným vokálovým kmitaním hlasiviek), ktorá sa často začína výrazným explozívnym segmentom; 3. typ sa prejavuje sa *intenzívnym vokalickým kmitaním, ktoré predchádza hlavnú časť vokálu*. Známe sú aj podtypy tvrdého hlasového začiatku: *kanonický, základný typ tvrdého hlasového začiatku* je zhodný s klasickým typom tvrdého hlasového začiatku, ktorý opisujeme ako 1. typ; ďalším podtypom je *tvrdý hlasový začiatok – činka* (počiatočné glotálne impulzy vokálu vytvárajú na oscilograme obrazec podobný činke).

2.2. Ráz

Ráz v slovenčine možno definovať ako *samostatný segment*, ktorý môže v daktorých jazykoch fungovať ako samostatná hláska alebo ako náhrada za iný konsonant – v tomto prípade sa prejavuje ako neznelá hlasivková explozíva s výbuchoým šumom. V slovenčine sa vyskytuje ojedinele, a to na hranici slov – buď na konci slova po samohláske (napr. v záporovej častici *ňe*², v citoslovciach *no*², *nono*²), alebo pred slovom, ktoré sa začína na samohlásku. V daktorých jazykoch sa ráz využíva napr. ako náhrada za daktoré hlásky, napr. v angličtine za explozívy (plozívy) *p, t, k*.

E. Pauliny, J. Ružička, J. Štolc (1968, s. 74 – 76) upozorňujú, že „výslovnosť bez rázu, teda splyvavá výslovnosť, je v našom jazyku záväzná, lebo vyplýva zo zákonitostí o asimilácii spoluhlások,“ a D. Slančová (2001, s. 134) pokladá prítomnosť splyvavej výslovnosti v reči za najzávažnejší dôvod, prečo nemožno v slovenčine akceptovať tvrdý hlasový začiatok a ráz. Uvádza, že samohlásky

na začiatku prejavu alebo po pauze vyslovujeme s jemným hlasovým nasadením, bez neznej hlasivkovej explozívny, rázu.

2.3. *Hyperkorektná, písmenková výslovnosť*

Hyperkorektná, donedávna v odbornej literatúre častejšie nazývaná písmenková výslovnosť, sa vo všeobecnosti definuje ako vyslovovanie zhodné s písanou formou. V minulosti sa často objavovala najmä v predponových slovách *szjzd, sváz, sbornik, sošit, sobrat'* atď. Uvedené slová sa po pravopisnej kodifikácii (1953 až 1968) začali písať *zjzsd, zváz, zbornik, zošit, zobrat'* atď., ich realizácia v bežnej reči sa v súčasnosti ustálila v zhode s pravopisnou formou, výnimkou je stále slovo *zmena*, ktoré sa ešte pomerne často realizuje bez znelostnej asimilácie [smena] – písaná forma *zmena* namiesto *smena* sa kodifikovala r. 1991, výslovnostná podoba [zmena] sa kodifikovala v *Pravidlách slovenskej výslovnosti* (1984). Ako defekt viazanej výslovnosti sa hyperkorektná výslovnosť v súčasnej jazykovej praxi objavuje najmä ako neasimilovaná výslovnosť na hraniciach slov, slovných základov v kompozitách alebo na hranici prefixu a základu slova, prípadne na hranici základu slova a sufixu: [v_ía_c_meňe*ň*, pre*t*_na*m*i, k_vi*ř*e, za*p*iš*m*e_*s*i, sme_*r*a*d*i, pracov/ú*n*a_*s*mena, veľ*k*a_*h*amba]. Hyperkorektná výslovnosť sa môže vyskytovať aj v spojení s redundantnou pauzou. Za bezpríznačnú, spisovnú výslovnosť sa pokladá splyvavá výslovnosť s realizáciou znelostnej asimilácie, napr. [v_ía₃_meňe*ň*, pre*d*_na*m*i, g_vi*ř*e, za*p*iš*m*e_*s*i, zme_*r*a*d*i, pracov/ú*n*a_*z*mena, veľ*k*a_*h*amba].

2.4. *Redundantná pauza*

Vyskytuje sa najčastejšie v spontánných, nepripravených komunikátoch, keď expedient uvažuje nad formuláciou súvislejšej vety, nad jej obsahovo-myšlienkovou náplňou, jej významovým pôdorysom a súčasne hľadá adekvátnu jazykovú podobu prejavu, usiluje sa o funkčnú synchronizáciu obsahu a formy, pričom je hovoriaci často pod časovým tlakom (porov. Findra, 2005, s. 30). Redundantná pauza je znázornená výkričníkom v ukážkach:

[ak ! bi_zme_ťo ! maľ_i_xápat' ! takto | ňedohodf'i_bi_zme_sa_ňigdi||]

[opakujem | tu ! komisi-a ! ňejakím_spüosobom_musí_zist'it' | že | či_přišlo | g_úňiku ! utajovaníy_imformáci-i||]. Redundantná pauza sa niekedy vyskytuje aj pri hyperkorektnej výslovnosti, najmä na hranici slov. V dôsledku redundantnej pauzy sa nemôže realizovať znelostná asimilácia.

2.5. *Hezitačné, výplnkové zvuky*

Viazanú výslovnosť môžu narušovať aj rozličné rečové alebo nerečové zvuky produkované hlasovým ústrojenstvom človeka, vyplňajúce v rečovom prejave zväčša dlhú pauzu, prázdne miesta, počas ktorých najčastejšie hovoriaci uvažuje nad obsahovou náplňou svojej výpovede – podobne ako pri redundantnej pauze. Súvislú reč tak môžu prerušovať vokály (predlžovanie vokálov: ááá, ééé), konsonantické zvuky: mmm, hmm, odkašliavanie alebo neartikulovateľné zvuky vyjadrujúce premýšľanie, váhavosť a pod.

V príspevku predstavujeme základné teoretické poznatky a najfrekvencovanejšie defekty viazanej výslovnosti a stručne ich charakterizujeme na základe konkrétneho materiálu. Počas výskumu sme zistili, že defekty viazanej výslovnosti sú celkom bežné a vyskytujú sa aj v reči takých profesionálov slova, akými sú televízni a rozhlasoví pracovníci vystupujúci v éteri celoslovensky pôsobiacich médií. Napríklad tvrdý hlasový začiatok a rázu sa vyskytujú dokonca aj na hranici prefixu a základu slova alebo na hranici slov v kompozitách a frekvencovanejšie sú v rečových prejavoch žien (priemerne okolo 18%), v reči mužov do 10% (Rendár, 2009). Treba však poznamenať, že emocionálnosť v reči je individuálna, preto sa narušenie viazanej výslovnosti vyskytuje v rozličnej miere a v rozličných situáciách – aj v závislosti od uplatnenia konkrétneho štýlu.

**...zapovídám, by se kontrolovalo, jest-li já pracuji...
aneb O vlivu němčiny na český jazyk Bedřicha Smetany**

Lucie Rychnovská

Ústav českého jazyka, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Náš příspěvek se zaměřuje na zkoumání češtiny Bedřicha Smetany (1824 – 1884), analýza se opírá o bohatý korpus dochované odeslané korespondence B. Smetany. Bádání v této oblasti přináší zajímavé výsledky, neboť Smetana žil v době, kdy důležitým komunikačním prostředkem byla němčina. Německý jazyk dlouho zaujímal dominantní postavení i ve Smetanově vyjadřování. Příklon k češtině, a to i v její psané formě, u Smetany nastává až v 60. letech 19. století, nicméně je třeba zdůraznit, že Smetana se s češtinou setkával od dětství a nepochybně ji v její mluvené podobě ovládal.

S ohledem na výše uvedené si klademe otázku, zda u Smetany dochází k interferencím mezi oběma jazyky a zda se němčina nějak promítá do Smetanova českého vyjadřování. Na základě provedených dílčích analýz můžeme odpovědět kladně.

Němčina se odráží v pravopisu jednotlivých slov (při psaní zdvojených souhlásek *apparat, passuje*; při psaní velkých písmen u apelativ *na Cholera, Pane Redaktore*), výrazy však mohou být pravopisně i morfologicky adaptovány (např. *ve všech apothekách, vkusnými rantlemi*).

Vliv němčiny se dále výrazně projevuje v rovině lexikální – Smetana zařazuje německá slova do českého projevu (např. *...Očividně chce s mojí operou dělat dobré „Geschäfte“ ...*, *...než - li někam dělat Aufwartung, raději platím...*), objevují se frazémy po vzoru němčiny (např. *...Bohu chvála je vše zase na fleku...* – něm. *auf dem Fleck sein*).

Odras němčiny lze sledovat také v plánu syntaktickém – Smetana užívá tzv. rámcové konstrukce (např. *...a já nemohu více tu cestu vykonat..., ...vždyť nechci více tu chybu opakovat...*), setkáváme se s koncovým postavením slovesa ve vedlejších větách (např. *...Doufám, že si moje první psaní obdržela..., ...Los, který mně otec sebou dal...*), zaznamenali jsme rovněž výskyt německých předložkových vazeb (např. *...stratil jsem...všechn interestess pro umění...* – něm. *das Interesse für etwas, ...z počátku mně obdarovala s novým vňučkem...* – něm. *j-m mit etwas beschenken*).

Pro získání přesnějších údajů a stanovení míry průniku německých prvků do Smetanova českého vyjadřování však bude nutné provést podrobnější analýzu, která bude předmětem naší další práce.

Kam se poděly (v)zrostliny

Kateřina Rysová

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

Slovo *rostlina* patří do jádra dnešní slovní zásoby a jeho podoba v současné době v jazyce nekolísá (alespoň v jeho nenářečných vrstvách)¹. Ve starších vývojových obdobích češtiny přitom byla stejně dobře ustálena předponová varianta tohoto slova: *zrostlina*.

Podoba *zrostlina* se objevuje už ve staré češtině² a je dobře doložena v češtině doby střední (v elektronické databázi slovní zásoby češtiny doby střední *Madla* je 51 dokladů na podobu *zrostlina*, 1 doklad na podobu *vzrostlina*³).

Na rozdíl od jiných slov patřících k této čeledi (např. *vzrůst* / *vzrost* apod.) u *rostliny* (v podstatě) nenacházíme kolísání kořenné samohlásky (v *Madle* je zachyceno deminutivum *zrůstlinka*⁴, je ale ojedinelé).

Ve staré i střední češtině tak nacházíme poměrně ustálenou podobu *zrostlina*. Varianta *rostlina* ve staré ani střední češtině doložena není.

Bez náslovného *z* se *rostlina* objevuje u obrozenců. Obě podoby (*zrostlina* i *rostlina*) má J. Dobrovský ve slovníku *Deutsch-böhmisches Wörterbuch* (I 1802, II 1821) i J. Jungmann ve *Slovníku česko-německém* (1834 – 1839). Jako doklady na podobu *rostlina* uvádí Jungmann zmíněný slovník Dobrovského, *Rostlinář* J. S. Presla (vycházel od roku 1820) a doklady z časopisu *Krok* (vycházel od roku 1821), na jehož vydávání se Jungmann i Presl podíleli. Starší, předobrozenecké doklady na *rostliny* Jungmann nemá.

Zjednodušení *zrostliny* na novočeskou *rostlinu* tak mohlo proběhnout kolem roku 1800, tedy na počátku novočeského období. Otázkou je, jak k tomuto zjednodušení došlo. Mohlo jít o vývoj zcela přirozený – o postupné praktické zjednodušení hláskové skupiny *zr*, která je obtížně vyslovitelná (pravděpodobně došlo zároveň také k zatemnění původní motivace – vazbě *zrostliny* na slovo */vzrostati*).

V úvahu ale připadá i varianta, že podobu *rostlina* mohl v jazyce prosadit některý z obrozenců – například Presl, který úspěšně do češtiny nová slova zaváděl. Mnoho jeho zásahů se v češtině zachovalo dodnes (podle V. Machka

¹ Příspěvek vznikl jako součást projektu Slovní zásoba češtiny doby střední – „editio princeps“, řešeného v rámci programu Podpora projektů cíleného výzkumu (č. I QS900610505) a zároveň v rámci činnosti Výzkumného centra vývoje staré a střední češtiny (č. LC 546).

² Srov. *Heslár k lístkovému materiálu ke Staročeskému slovníku*.

³ J. Černý: *Kniha lékařská, kteráž slove Herbář neb zelinář* (1517)

⁴ J. J. Dukát: *Phoenix moravský, aneb Život velebného Jana Sarcandra Skočovského, děkana Holešovského* (1725)

/1971, s. 525/ Presl vytvořil např. substantivum *nerost*). Právě Presl podobu *rostlina* ve svých dílech používá už prakticky jednotně – možná i pod vlivem ostatních slovanských jazyků (srov. dnes např. polské *roślina*, slovenské *rastlina*, ruské *растение* nebo slovinské *rastlin*).

V polském slovníku S. B. Lindeho *Słownik języka polskiego* (1807 – 1814) se pod heslem *roślina* mezi jeho českými ekvivalenty objevuje podoba *rostlina* i *zrostlina*. Je možné, že podobu *rostlina* převzal Linde od Dobrovského, s nímž byl v kontaktu.

Lindeho slovník (ani např. etymologický slovník polštiny A. Brücknera *Słownik etymologiczny języka polskiego*; 1957) ale nenaznačuje, že by varianta typu *zroślina* existovala i v polštině. Vývoj tohoto lexému od předponového slovesa (*v*)*zrostati* může být pouze český (ať už byl přirozený, nebo uměle ovlivněný). Z dnešní podoby *rostliny* už ale její souvislost s předponovým (*v*)*zrostati* není zřejmá.

„Vôbec nie som vulgárny, to len používam slang“

Zuzana Sedláčková

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta,
Univerzita Komenského, Bratislava

Predmetom nášho výskumu sú slangizmy tínedžerov (t. j. ľudí vo veku 11 – 19 rokov), ktoré sú súčasťou ich spontánnych hovorených prejavov. Pri zbieraní autentického materiálu medzi tínedžermi (ankety, riadené a poloriadené nepripravené rozhovory zachytených audiotechnikou) sme však postrehli tri výrazné tendencie, ktoré ovplyvňujú ich rečové prehovory. Ide o súbežné používanie slangizmov, vulgarizmov a výrazov, ktoré za svojou (neraz ťažko identifikovateľnou či zdanlivo bezpríznačkovou) formou ukrývajú význam so silným negatívnym (často vulgárnym) obsahom.

Slang tínedžerov je jeden z najdynamickejších slangov, pričom medzi jeho najvýraznejšie charakteristiky, ktoré ho vyčleňujú spomedzi ostatných slangov, patrí predovšetkým túžba po originalite prejavujúca sa jazykovou kreativitou svojich tvorcov či úsilie tínedžerov kódovať vzájomne odovzdávané informácie do takej podoby, aby boli interpretované len určitou cieľnou skupinou rovesníkov.

Uvoľnenie tradičných etických a morálnych noriem, odtabuizovanie mnohých (aj intímnych) sfér života človeka spôsobili, že markantnou zložkou hovorených prejavov tínedžerov sú dnes okrem expresívnych výrazov a nadávok aj vulgarizmy či obscénne elementy.

Mladí ľudia v komunikácii s rovesníkmi neraz použijú slangizmy a ešte častejšie vulgarizmy. Obzvlášť však v škole počas prestávok a vyučovania je používanie vulgárných slov nežiaduce. Tínedžeri však tento „komunikačný hendikep“ neraz vyriešia originálnym spôsobom. Oproti všeobecne známym a ľahko identifikovateľným vulgarizmom (predovšetkým slová začínajúce sa na *ko-*, *pi-*, *ku-*, *je-* a ich derivátom), za ktoré môžu byť v školskom prostredí v rôznej miere sankciovaní, utvárajú vlastné slangové ekvivalenty známe iba úzkemu okruhu svojich kamarátov.

Z toho dôvodu, že vyjadrovacie schopnosti i návyky mladého človeka sa v rámci dospievania menia, zvolili sme pre potreby tohto výskumu zúžený okruh respondentov. Výskumnou zložkou sa stali študenti 2. a 3. ročníka SOU stavebného a Osemročného gymnázia na Vazovovej ulici v Bratislave. Výskum bol realizovaný v dvoch etapách. V prvej fáze sme zaznamenávali rozhovory menších skupín tínedžerov audiotechnikou pri ich spontánnych rozhovoroch počas prestávok v škole, následne na to, na základe získaného materiálu, sme zostavili sociolingvistickú anketu, s ktorou sme oslovili celkovo 382 študentov. Cieľom ankety bolo odhalenie vrstvy slov, ktoré sa na prvý pohľad môžu nezainteresovaným ľuďom zdať ako „nevinné“ slangizmy, avšak za ich formou sa skrýva vulgárny alebo silne expresívny a negatívny obsah.

Dynamika slovnej zásoby v španielčine

Veronika Sliačanová

Katedra romanistiky, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Španielsky jazyk sa obohacoval a neustále sa obohacuje veľkým množstvom slov. Je to živý organizmus, v ktorom niektoré slová zanikajú, iné vznikajú, a to vďaka vedecko-technickému pokroku, ktorého dôsledkom je aj vznik nových odvetví, povolání či produktov, ďalej je to celosvetový rozmach angličtiny, rozvoj internetovej komunikácie alebo len taká „obyčajná“ globalizácia. Rovnako ako slovná zásoba slovenčiny aj slovná zásoba španielčiny sú aktuálnym odrazom aktuálnej spoločensko-politickej a kultúrnej situácie. Lexika každého prirodzeného jazyka je zložená zo znakov, slov, výrazov, ktoré nám umožňujú neopakovateľným spôsobom klasifikovať a označiť objekty a javy sveta, ktorý nás obklopuje.

Slová, ktoré tvoria španielsku lexiku, majú rôzny pôvod. Väčšina pochádza z hovorovej latinčiny, ďalšie sa prevzali priamo zo spisovnej latinčiny a gréčtiny, vo väčšine prípadov bez vývojových zmien a používajú sa najmä v jazyku vedy. Ďalšie slová pochádzajú z moderných jazykov a do španielčiny sa začleňovali počas storočí najmä v obdobiach, keď konkrétny jazyk v istom období závažnejšie ovplyvňoval španielčinu. Ide o výpožičky, tzv. anglicizmy, arabizmy, galicizmy a pod. Tieto slová sa foneticky aj morfológicky prispôbilibi „schémam“ španielčiny. Okrem toho existuje vnútorný mechanizmus obohacovania lexiky jazyka. Ten je založený na tvorení nových pomenovaní zo slov už existujúcich v danom jazyku. Základnými procesmi tohto mechanizmu sú derivácia a kompozícia.

Slovná zásoba jazyka je teda tvorená všetkými slovami, ktoré používame v procese komunikácie a vďaka nim môžeme tvoriť súvislý prejav ako odraz našej skúsenosti. Lexika španielčiny sa obohacuje a každý deň môžeme počuť či spoznať – či dokonca začať používať – nové slovo. Príznačným javom sa stáva, že časom každá nasledujúca generácia „necháva v zabudnutí“ isté slová či výrazy charakteristické pre generáciu predchádzajúcu. Renovácia slovnej zásoby niekedy súvisí s objavením sa či zánikom istých objektov či javov z každodenného života, ale taktiež súvisí so zmenami myslenia, správania alebo životného štýlu. Všetky tieto faktory vnašajú dynamiku do systému slovnej zásoby španielčiny. Ich spoločným menovateľom je neologizácia, ktorú možno pokladať za ukazovateľ vitality jazyka a dedičstvo inovátorskej aktivity jeho používateľov.

Jazykové vzdialenosti medzi niektorými slovanskými jazykmi: predbežné výsledky

Marián Sloboda

Ústav lingvistiky a ugrofinistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Exaktné údaje o jazykových vzdialenostiach medzi slovanskými jazykmi, teda o tom, nakoľko sú tieto jazyky od seba navzájom odlišné, sú dodnes vzácné. Existujúce údaje sa zvyčajne obmedzujú na malý počet jazykov; jednotlivé výskumy navyše nemožno medzi sebou porovnať, pretože rôzni autori zvyčajne používajú na vyhodnocovanie jazykovej vzdialenosti (odlišnosti) rôzne metódy. Výskum, ktorý predstavuje tento príspevok, má preto za cieľ zmerať jazykové vzdialenosti medzi viacerými slovanskými jazykmi pomocou rovnakej metodiky, a tým zistiť relatívnu odlišnosť nielen medzi jednotlivými jazykmi, ale aj v rámci všetkých troch tradične vymedzovaných podskupín slovanských jazykov.

Výskum sa skladá z niekoľkých častí. V rámci prvej z nich – jej predbežné výsledky prezentuje tento príspevok – sme prevzali metódu použitú už pri výskume jazykových vzdialeností medzi germánskymi jazykmi, čo umožní porovnať vzdialenosti v rámci germánskej jazykovej skupiny so vzdialenosťami v rámci slovanskej jazykovej skupiny.

Jazyková vzdialenosť sa v tomto výskume skladá z dvoch zložiek: (1) lexikálnej vzdialenosti a (2) fonetickej vzdialenosti. Obidve vzdialenosti sa merajú na základe paralelného textu vo viacerých jazykoch. Metóda však obsahuje niekoľko prvkov, ktoré vzťahujú výsledky na celé jazykové systémy ako len na text sám, preto možno hovoriť o vzdialenosti medzi jazykmi ako len textami. Rovnako ako zvolená metóda aj text pochádza zo spomenutého výskumu germánskych jazykov, čo zvyšuje porovnateľnosť obidvoch skupín. Ide o krátku rozhlasovú správu v nórčine, ktorá bola na účely nášho výskumu preložená do češtiny a z češtiny do ďalších slovanských jazykov (len ich spisovných variet). Lexikálna vzdialenosť sa zisťuje porovnaním textov v rôznych jazykoch po pároch. Rovná sa podielu nekognát (non-cognates), teda slov, ktoré majú rovnaký etymologický pôvod, hoci ich súčasná formálna podoba v jednom a v druhom jazyku sa môže líšiť. Teda napríklad slovenské slovo *stól* a české slovo *stůl* sú kognáty, kým slovenské *stól* a macedónske *maca* (*masa*) s rovnakým významom kognáty nie sú.

Na vyhodnotenie fonetickej vzdialenosti sa použil Levenštejnov algoritmus, bežne používaný v dialektometrii na meranie vzdialenosti medzi dvoma reťazcami symbolov. V našom prípade išlo o reťazce symbolov fonetickej abecedy X-SAMPA získané fonetickou transkripciou slov zo zvukových nahrávok materiálových textov čítaných rodenými hovoriacimi. Levenštejnov algoritmus ráta náročnosť transformácie jedného reťazca na druhý, pričom sú prípustné len

tri operácie: (1) vloženie symbolu, (2) zmazanie symbolu a (3) výmena symbolu. Každá operácia má svoju váhu alebo náročnosť – v našom výskume sme stanovili náročnosť 100% za vloženie alebo zmazanie symbolu a odstupňovanú náročnosť (25, 50 a 100%) za výmenu symbolu v závislosti od kvality (typu) východiskovej a cieľovej hlásky (t. j. vlastne kvality porovnávaných hlások). Pre každý reťazec spárovaných slov musí byť algoritmus aplikovaný tak, aby náročnosť ich transformácie (t. j. odlišnosť) mala najnižšiu možnú hodnotu. Fonetická vzdialenosť sa potom rovná priemeru priemerov náročnosti operácií za každý slovný pár textu.

Predbežné výsledky, uvedené v príspevku, sa zatiaľ týkajú len niektorých slovanských jazykov, čo je dané obmedzenými možnosťami projektu. Cieľom však je zahrnúť čo najväčší počet z približne sedemnástich jazykov slovanskej skupiny. V ďalšom štádiu výskumu zopakujeme meranie na texte iného žánra so zámerom overiť vplyv tohto faktora na výsledky a vypracujeme aj vlastnú metódu, ktorá bude lepšie zohľadňovať vyššiu mieru flektívnosti slovanských jazykov oproti germánskym.

Byla staročeská *lokusta* k jídlu?¹

Hana Sobalíková

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

Příspěvek se věnuje jednomu drobnému překladatelskému problému druhé poloviny 14. stol., zároveň však může sloužit jako ukázka vypjaté atmosféry této doby, kdy začínají intenzivněji ožívat teologické spory a duchovní literatura stojí v popředí zájmu tehdejších vzdělaných vrstev.

Překladatel jakéhokoliv cizojazyčného spisu se v této době jistě musel potýkat se skutečností, že český jazyk doby Karlovy byl teprve na vzestupu a mnoho termínů a pojmů si teprve vytvářel. O to více to muselo platit pro překladatele Bible, která je považována za text posvátný a při jejímž překladu bylo nutné vážít každé slovo. Dá se proto předpokládat, že takovýto podnik byl jistě v popředí zájmu celé vzdělané komunity a překladatelsky sporná místa byla podrobována různě silné kritice.

Tak tomu bylo nepochybně i v případě prvního staročeského překladu Bible, který byl vytvořen právě v tomto období. Svědčí o tom mj. jeden z přípisků v Bibli olomoucké (BiblOI), památce představující jeden z mladších opisů prvotního staročeského překladu, v níž v evangeliu podle Matouše (Mt 3,4) čteme o sv. Janu Křtiteli tuto větu: „*A jmějieše svatý Jan rúcho z srstí velblúdových a pás kožený u svých bedr; krmě jeho bieše ovoce, jemužto dějí lokusta, a med lesní.*“ Zmiňovaná „lokusta“, však není do té doby ve staročeské literatuře doložena a toto substantivum bylo pravděpodobně vytvořeno až pro tento překlad. Zcela nepochybně se jedná o přímou přejímku z latiny za latinské femininum *locusta*, -ae. Toto substantivum ale v latině označuje saranče či kobyliku, a v tomto primárním významu „kobylika“ ji také najdeme v Bibli olomoucké na řadě dalších míst. V jiném než základním významu ji už zde ale dohledáme na místě jediném, a to v evangeliu podle Marka ve verši 1,6 (BiblOI: „*A bieše Jan oblečen srstmi velblúdovými a motovúz kožený na jeho ledvích. A jedieše štvík a stred lesní.*“), ve větě téměř totožné – zde však s odlišným překladem šřovík. Je tedy na místě otázka, proč právě tady použil staročeský překladatel jiného než základního překladu „kobylika, saranče“, přičemž si evidentně s volbou překladového ekvivalentu nebyl zcela jistý².

¹ Tento příspěvek vznikl s podporou grantového projektu Knihy prorocké a Knihy makabejské v nejstarším českém překladu bible (kritická edice) (GAČR 405/08/0877) a Výzkumného centra vývoje staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů po současný stav) (LC 546).

² Této nesrovnalosti si již všimlo více badatelů – v této souvislosti je třeba zmínit především články Pavla Freitingera (1987) a Emanuela Michálka (1987), z jejichž poznatků tento příspěvek částečně vychází a pokouší se jak shrnout jejich postřehy, tak doplnit i některé další.

Odpověď na otázku, proč bylo toto jediné místo překládáno staročeskými překladateli tak krkolomně a odlišně, nám poskytne sám biblický text, konkrétně jedno z dalších biblických míst, kde se o „locustě“ hovoří. Je jím 3. kniha Mojžíšova, verše z 11 kapitoly, hovořící o zakázaných a povolených pokrmech (BiblOL: „*Všecko z ptačtva, ješto chodí na čtyřech nohách, ohavno vám bude, a jmá delšie nazad hnáty, jimižto skáče po zemi, jiesti nebudete, jako jest chrúst v rodu svém, ataka a ofimaka a kobylek všech podlé rodu svého.*“), kde jsou kobylky označeny jako živočichové, kterých se měl řádný věřící vyvarovat. Je tedy patrné, že staročeský překladatel se volbou neutrálního výrazu „lokusta“ namísto „kobyłka“ snažil vyrovnat s tím, že by se sv. Jan neřídil božím příkazem. Podstata této lokusty však zůstávala zastřena, a proto se v jednotlivých Biblích setkáváme s různými překlady či vysvětleními, co že tedy touto tajemnou Janovou obživou vlastně bylo. (Úplný soupis různých překladů tohoto místa v jednotlivých biblických rukopisech, jakož i jejich rozbor, viz plná verze článku.)

Popisovaný problém však v žádném případě neřešili jen prvotní překladatelé či opisovači. O tom svědčí doplňující komentáře, které se dochovaly jak v samotných Biblích, tak i v další teologicky zaměřené literatuře. Na prvním místě je dobré jmenovat přípisek k zmiňovanému místu v Bibli litoměřicko-třeboňské, v němž si neznámý autor zaznamenal údajný Husův výrok, který dobře shrnuje podstatu problému: „Tu věz, že latině stojí locusta a v tom slově locusta nesjednají se vykládači neb jedni pravie, že locusta jest kobyłka jenž skakče neb leze a tak že by sv. Jan ty kobyly jedl. Druzí pravie, že locusta jest někaké koření neb zelina a že by tu zelinu jedl a tak nejsme jisti v tom slovu, ale zdá mi se podobnějšie že jest někaké zelé, neb v knihách leviticí v 11 k. zapověděl jest böh jiesti kobylyky a tak s. Jan z příkázanie zákona nejedl kobylek. To Hus.“

Ale zachovala se i vysvětlení odlišná (za zmínku stojí především rkp. Evangelia sv. Matouše s homiliemi /UK XVII A 4/, z nebiblických textů např. přípisek ve sborníku z 2. pol. 14. stol. obsahující staročeské zpracování traktátu *Paradisus animae* /UK XVII A 19/ atd. – podrobněji viz plná verze/).

Paradoxní na celé věci je však skutečnost, že v základní verzi klementinské Vulgáty z roku 1592 čteme na daném místě ve 3. knize Mojžíšově „comedere debetis“, což znamená, že z pohledu Klementiny bylo požívání vyjmenovaných živočichů naopak dovoleno a sv. Jan se tak žádného provinění nedopouštěl. První staročeský překlad však evidentně vycházel z latinského originálu, který na daném místě musel znít „comedere non debetis“. Při tehdejší nejednotném úzu vulgátního textu takovéto odchylky ovšem nebyly ničím neobvyklým a opravdu se i rukopisné Bible s touto variantou dochovaly, a to i z českého prostředí.

Na této skutečnosti byla ostatně postavena jedna z teorií o vzniku prvního staročeského překladu, a to teorie Pavla Freitingera, který klade vznik překladu do Roudnice nad Labem a za jejího iniciátora označuje Jana z Dražic. Biskup Jan pobýval řadu let u papeže v Avignonu. Kulturní prostředí papežského dvo-

ra jej výrazně poznamenalo a po svém návratu se skutečně začal velmi intenzivně věnovat české kultuře. Nejenže výrazně zvelebil své sídlo v Roudnici nad Labem a založil zde klášter augustiniánů známých svou láskou k literatuře, ale přivezl z Avignonu i řadu velmi vzácných knih včetně jedné latinské Bible, nazývané dnes Bible Jana z Dražic. A právě tato Bible, dodnes dochovaná, obsahuje řadu odchylek od klementinského textu vulgáty, mezi nimiž je i zmiňované místo ve 3. Mojžíšově, kde je opravdu doplněna zápornka non. To vedlo P. Freitingera k myšlence, že právě Jan z Dražic byl iniciátorem prvního staročeského překladu a překladatelům údajně také k tomuto účelu zapůjčil právě tuto Bibli.

Problematickou se na jeho teorii ale jeví skutečnost, že shodně mají dané místo přeloženy všechny sledované staročeské Bible. Danou Bibli by tedy museli buď používat autoři i mladších úprav, nebo ji přinejmenším považovat za jedinou závaznou. Jako mnohem pravděpodobnější se tak jeví hypotéza, že se jednalo o jednu ze zvláštností latinských Biblí české provenience, kterou mělo společně více latinských rukopisů než jen Bible Jana z Dražic (a existenci více takovýchto Biblí na českém území koneckonců uznával i sám Pavel Freitinger). Zároveň proti jeho teorii mluví i skutečnost, že Jan z Dražic zemřel poměrně záhy, již na konci 40. let, a odhady posouvají dobu vzniku celého překladu nejdříve do 50. let 14. stol. Tyto důvody nás vedou k domněnce, že ohlas tohoto biblického místa v biblických i nebiblických památkách té doby sice svědčí o intenzivním zájmu o teologickou problematiku a staročeský biblický překlad, jako zásadní důkaz k určení místa vzniku prvotního překladu jej však použít bohužel nelze.

Poznámka k interpretaci výzkumů mluvené češtiny

Pavel Sojka

Katedra českého jazyka, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Od 70. let minulého století se čeští jazykovědci intenzivně věnují výzkumu mluvené češtiny. Cílem těchto výzkumů je jednak zjistit skutečný jazykový úzus, jednak vytvořit materiálový základ pro budoucí kodifikaci. Jazykovědci se ve směr shodují v tom, že nejdůležitějším kritériem kodifikace je právě jazykový úzus. Výzkum mluvené češtiny si tedy klade vysoké cíle, a proto od něj máme právo žádat metodologickou propracovanost.

Pohlédneme-li na dosavadní výzkumy mluvené češtiny, zjistíme, že výskyt jednotlivých jazykových jevů ve zkoumaných textech se uvádí v procentech. Výzkumník tedy získá určitý počet textů, sloučí je v text jediný a v něm zjistí průměrný výskyt daného jazykového jevu. Položme si však otázku, jak přesnou informaci o uzuálnosti, a tedy kodifikačním potenciálu daného jazykového jevu nám tato metoda poskytuje.

Představme si tři nekodifikované jazykové jevy – A, B, C. Každý z nich se ve sledovaných textech vyskytuje průměrně v 50 % případů. Podíváme-li se však na pásmo výskytu (vzdálenost mezi nejnižším a nejvyšším procentem výskytu v každém jednotlivém textu), shledáme závažné rozdíly. Prvek A má pásmo výskytu 40 – 60 % (výskyt rovnoměrně pokrývá celé toto rozmezí), prvek B 20 – 80 % (také zde výskyt rovnoměrně pokrývá celé toto rozmezí) a prvek C 0 – 100 % (jedno ohnisko výskytu leží mezi 0 – 20 %, druhé mezi 80 – 100 %). Navzdory stejnému procentnímu zastoupení (50 %) je uzuálnost každého jazykového prvku jiná, což přímo ovlivňuje jejich kodifikační potenciál. Rozumíme-li pod pojmem úzus jistou pravidelnost v užívání daného prvku, tedy míru konsenzu jazykového společenství, pak má ze tří uvedených jazykových prvků největší kodifikační potenciál prvek A. Prvek B má kodifikační potenciál menší (nůžky jsou rozevřenější, konsenzus je tudíž nižší) a prvek C nejmenší (společenství je v jeho užívání silně polarizováno). Jeden a tentýž procentní údaj (50 %) může tedy teoreticky připouštět různé interpretace.

V této souvislosti je také na místě otázka, jakým způsobem může jazykový prvek zvýšit svou uzuálnost, a tedy i svůj kodifikační potenciál. Domnívám se, že pouhé procentní zvýšení výskytu daného prvku (např. z 50 % na 55 %) nestačí. Podstatné je, aby se ve zkoumaných textech zvýšila nejnižší hodnota výskytu daného prvku (v případě našeho jazykového prvku B by se mohlo jednat o zvýšení z 20 % třeba na 25 %). Pokud by však došlo ke zvýšení výskytu jen v nejvyšší hodnotě (v případě prvku B dejme tomu z 80 % na 90 %), o výrazném zvýšení uzuálnosti by se hovořit nedalo. Rozšíření pásma výskytu z původních 20 – 80 % na 20 – 90 % by celou situaci ještě více zproblematizovalo.

Proto je podle mého názoru důležité analyzovat každý získaný text zvlášť a výskyt prvku zachytit nejen číselně, ale také graficky (v podobě pásma výskytu s přesně rozlišenými ohnisky výskytu). Tímto způsobem lze zachytit nejen skutečnou užitelnost daného prvku, ale při porovnávání výzkumů z různých časových období i skutečnou vývojovou dynamiku jeho výskytu.

Život a názory Tristrama Shandyho

Jana Spálová

Katedra anglistiky a germanistiky, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

Cieľom tohto príspevku je pomocou štylistickej analýzy poukázať na grafické prvky používané v antirománe L. Sterna Život a názory Tristrama Shandyho (*The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*) a pokúsiť sa o ich klasifikáciu. Autor antirománu za pomoci týchto prvkov úspešne dosahuje určité literárne efekty a zároveň nimi popiera jazykový systém anglického jazyka. Autorka poukazuje aj na súčasný trend anglickej štylistiky, ktorý spočíva v hľadani vzťahu medzi lingvistickými príčinami a literárnymi efektmi.

Slovensko – maďarský bilingvizmus: teória a prax

Katarína Sziveková

Univerzita Komenského, Bratislava
Základná škola s VJM, Bátorove Kosihy

Cieľom mojej práce je priblížiť výskum, ku ktorému ma šťastie inšpiroval pokus J. Štefánika a dvojjazyčné výskumy v slovensko-maďarskom kontexte podané z hľadiska I. Lanstyáka. Výskum pochádza z výsledkov analýzy jazykového materiálu, ktorý som zaznamenávala na magnetofónovú pásku v ZŠ s vyučovacím jazykom maďarským v prirodzenom prostredí žiakov. Práca pozostáva z viacerých častí.

V súvislosti s nedostatočnou prebádanosťou problematiky bilingvizmu v jazykovednej literatúre venujem v prvej časti práce pozornosť niektorým teoretickým otázkam týkajúcim sa podstaty bilingvizmu. Štúdium bilingvizmu patrí do oblasti, v ktorej sa stretáva niekoľko vedeckých disciplín. Medzi najdôležitejšie disciplíny okrem lingvistiky sem patria sociolingvistika a psycholingvistika. Analýza sa uskutočnila na základe všeobecnolingvistických a psycholingvistických metód na zistenie jazykovej kompetencie žiakov. Teoretický základ využívam v ďalšej časti svojej práce. Terminologický slovník (Štefánik – Palcútová – Lanstyák, 2004, s. 284) bilingvizmus chápe ako dvojjazyčnosť, bilingválnosť: 1. schopnosť alternatívneho používania dvoch jazykov alebo dvoch variet toho istého jazyka, napr. dvoch dialektov v závislosti od situácie a prostredia, v ktorom sa komunikácia uskutočňuje. 2. ovládanie dvoch a viacerých jazykov na úrovni rodených hovoriacich.

L. Bloomfield za bilingvizmus pokladá ovládanie jazykov na úrovni „rodených hovoriacich“ (native speakers). U. Weinreich vidí bilingvizmus v alternatívnom používaní dvoch jazykov. I. Taylor definuje bilingvistu ako človeka, ktorý hovorí dvoma alebo viacerými jazykmi, dialektmi alebo štýlmi.

Čo iní autori chápu ako bidialektizmus, t. j. ovládanie dvoch dialektov jedného jazyka, to I. Taylor zaraďuje k bilingvizmu. Jednotlivci, ktorí dokonale ovládajú obidva jazyky, sú ideálne prípady, a preto do tejto skupiny zaraďujú všetkých, ktorí obidva jazyky ovládajú aspoň približne rovnako. Veľkú úlohu tu zohráva spôsob osvojenia si dvoch jazykov, prostredie, vek a poradie, v ktorom boli jazyky osvojené. Pretože väčšina bilingvistov je fluentnejšia v jednom zo svojich jazykov a preto sa niekedy pri charakterizovaní bilingvizmu uvádza tento jazyk ako prvý.

Viacerí autori nezahŕňajú k bilingvizmu jav, keď jednotlivec hovorí trom a viacerými jazykmi. J. Horecký navrhol na označenie takýchto ľudí termín plurilingvista a na označenie javu termín plurilingvizmus. V anglickej odbornej literatúre sa používa termín multilingvizmus. V slovenskej jazykovednej literatúre sa spolu s termínom bilingvizmus používa aj jeho slovenský ekvivalent dvojjazyčnosť.

Ako uvádza J. Štefánik (2004), v centre záujmu lingvistov bol predovšetkým vplyv bilingvizmu na vývin inteligencie jednotlivca. Už od prvých výskumov uvedenej problematiky prevažovalo chápanie bilingvizmu ako niečo negatívne, čo má negatívny vplyv na verbálnu i neverbálnu inteligenciu. Obrat nastal roku 1962 po uverejnení štúdie, v ktorej E. Peal a W. Lambert ukázali, že bilingvisti ako skupina dosiahli lepšie výsledky ako monolingválna skupina, a to v testoch na verbálnu aj neverbálnu inteligenciu. Začal sa zdôrazňovať hlavný vplyv bilingvizmu na intelektový vývin detí. Poukázali na skoršie uvedenie si arbitrárnosti jazyka, rýchlejšie oddelenie významu od zvuku, lepšie kognitívne myslenie a väčšiu kreativitu.

V súčasnosti sa pozornosť zameriava na rozdiely medzi monolingválnymi a bilingválnymi jednotlivcami a na vplyv bilingvizmu na inteligenciu.

J. Štefánik vo svojej práci uviedol myšlienku F. Grosjeana, jedného z najznámejších autorov zaoberajúcich sa bilingvizmom, ktorý vyslovuje počudovanie nad tým, prečo sa výskumu vzťahu bilingvizmu a inteligencie venuje toľko pozornosti, keď väčšina ľudí na svete hovorí dvoma a viac jazykmi. F. Grosjean (1994) dvojjazyčnosť vysvetľuje z hľadiska individuálneho bilingvizmu; bilingvista je jeden celok, špecificky hovoriaci aj poslucháč, nie jednoduchý súčet dvoch monolingvistov.

Jedným z najzaujímavejších aspektov bilingvizmu je skutočnosť, že dva alebo viaceré jazyky sú v kontakte u tej istej osoby. Tento jav sa dá najlepšie pochopiť vtedy, ak sa skúmajú rozličné jazykové módy bilingvistu. Podľa Grosjeana na jednom jazykovom konci kontinua sa bilingvisti nachádzajú v úplne monolingválnom móde, v ktorom komunikujú s monolingvistami jedného alebo druhého jazyka, ktorý ovládajú. Na opačnom konci kontinua sa bilingvisti nachádzajú v bilingválnom jazykovom móde, v ktorom komunikujú s bilingvistami ovládajúcimi rovnaké dva jazyky a s ktorými obyčajne miešajú jazyky. Sú to koncové body a medzi nimi existujú prechodné módy. Takýmto je napríklad prípad, keď bilingvista komunikuje s osobou, ktorá má len obmedzené znalosti druhého jazyka.

V slovenskej jazykovede sa bilingvizmus zvykne definovať ako aktívne používanie dvoch jazykov. Rozlišuje bilingvizmus rovnako dobré ovládanie dvoch jazykov a schopnosť dorozumieť sa v dvoch jazykoch. Podľa M. Dudoka (2004) bilingvizmus nie je záležitosťou jazyka, ale reči, vzájomnej komunikácie, ide o vedomé používanie jazyka na komunikačné ciele. Podľa I. Lanstyáka (1996, s. 148), dvojjazyčným je každý hovoriaci, ktorý vo svojej každodennej jazykovej praxi používa dva jazyky, a to nezávisle od stupňa ich ovládania.

Medzi dvojjazyčných nezaraďuje hovoriacich, ktorí poznajú nejaký cudzí jazyk, ale používajú ho iba príležitostne. Tieto dva typy sa podľa neho líšia nielen rozdielnosťou životných situácií, do ktorých sa dostávajú, ale aj tým, že komunikatívna kompetencia členov dvojjazyčného spoločenstva obsahuje aj pravidlá používania týchto jazykov v rozličných komunikačných situáciách.

Druhým javom spomínaným v súvislosti s jazykovou kompetenciou bilingvál-
nych osôb je z hľadiska monolingvistov nadmerné miešanie a prepínanie jazy-
kov v jazykových prejavocho bilingvistov. Ako uvádza I. Lanstyák (2005, s. 142),
striedanie kódov možno definovať ako spôsob bilingválnej komunikácie, pri
ktorom hovoriaci používajú v rámci jediného diskurzu dva rozličné jazyky, resp.
elementy pochádzajúce z dvoch rozličných jazykov. Striedanie kódov má roz-
ličné jazykové a pragmatické aspekty. I. Lanstyák rozlišuje štyri spôsoby integ-
rácie sekvencií zo sekundárneho jazyka do primárneho jazyka a piatym spôso-
bom je úplná absencia integrácie. Základné pojmy súvisiace s analýzou (Štefá-
nik – Palcútová – Lanstyák, 2004, s. 287 a 293):

interferencia – odchýlka alebo viaceré odchýlky od noriem ktoréhokolvek
z jazykov používaných v reči bilingvistov v dôsledku ich znalosti viac ako
jediného jazyka, interferenciu nájdeme na všetkých rovinách jazykového systé-
mu: vo fonetike, fonológii, v morfológii, syntaxi, sémantike i lexike, na základe
rozdielu medzi ustálenými a príležitostnými odchýlkami možno rozlišovať
statickú interferenciu a dynamickú interferenciu;

transferencia – prenos elementov, pravidiel a systémových javov za jedné-
ho jazyka bilingvistov do druhého, môže sa uskutočňovať na všetkých rovinách
jazykového systému;

transfer – jazykový transfer – akýkoľvek prípad transferencie, môže byť
negatívny alebo pozitívny, používa sa najmä v súvislosti s výučbou cudzích
jazykov.

K pramenům a didaktickým prvkům *Zprávy písma slovenského* Tobiáše Masníka

Štěpán Šimek

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

Tobiáš Masník (28. 10. 1640 – 28. 7. 1697) je v povědomí slovakistů, méně pak bohemistů, znám především jako spisovatel. Tento literárně činný kněz proslul zejména memoárovou tvorbou zachycující vlastní pohnuté osudy. Neopomenutelnou součástí jeho díla je však i práce jazykovědná, reprezentovaná příručkou, jejíž celý název zní (transliterovaně) *Zpráva písma slovenského, gak se ma dobre psati, čjsti y tisknauti. Sebraná a na Swetlo wydaná od Tobiasse Masnicysusa Léta 1696*.

Důvodů, proč tato pravopisná a gramatická příručka, vytištěná v Levoči v tiskárně Samuela Brevera výše zmíněného roku, nepostavila Masníka do řady velkých jazykovědců své doby, je několik. Těmi hlavními patrně je, že Masník jednak poučuje o normě jazyka, která již byla kodifikována v českých zemích – ideálním vzorem je jazyk *Bible kralické* – jednak bývá Masník „obviňován“ z přílišné závislosti na pracích, které byly jeho pramenem, především *Výborně dobrém způsobu, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti (Žáčkoví)* Matěje Václava Štejera.

Východisko naší studie tvoří popis především obsahových diferencí textu Štejerova a Masníkova a způsobů, jak Masník Štejerovy výklady často originálním způsobem přepracovává. Jelikož práce obou autorů měly vést své čtenáře k osvojení pravopisných a gramatických pravidel, proto o nich budeme uvažovat i jako o textech učebních a zaměříme se na jejich didaktickou kvalitu: cílem naší práce je klasifikace a popis jazykových prostředků, jimiž Masník učební text – podle našeho názoru zdařile – vytváří.

Moderní definice učebního stylu (podle K. Hausenblase) od textu (ať mluveného, nebo psaného) vyžaduje, aby způsob podání látky zajistil co nejlépe její zvládnutí na stanovené úrovni, což je konečný efekt určité etapy učebního procesu. To se zajišťuje tím, že autor učebního textu působí na adresáta ve zcela určitém směru, že postup zvládnutí látky je cílevědomě řízen a výstavba textu podle toho uzpůsobena. V psaném textu lze těmto požadavkům vyhovět, pokud bude text přehledný, (podle povahy látky) systematický a jeho formulace usnadní zapamatování učiva.

Zaměříme-li se na řazení jazykových jevů probíraných ve *Zprávě* (I. – II. rozdíl ve výslovnosti a psaní konsonantů *č, d', l, ň, t'* proti *c, d, l, n, t*; III. – VIII. distribuce *i/í, y/ý*; IX. distribuce dvojího *l*; X. distribuce *s, f, z*; XI. distribuce grafémů *u, v, ů*; XII. označování měkkosti konsonantů diakritickými znaménky (*punktovní litery*) a diftong *au*; XIII. distribuce zesilujících částic; XIV. kongruence zájmena *tento*; XV. konkurence genitivu a akuzativu větného předmětu; XVI. kvantita vokálů (*čarkované litery*); XVII. složená deklinace adjektiv; XVIII. deklinace substantiv; XIX. deklinace pronomin *já, ty, my, vy, můj, náš, tento*; XX. konjugace; XXI. adverbia; XXII. prepozice; XXIII. konjunkce; XXIV. interjekce;

XXV. příkladové věty), můžeme, byť poněkud ahistoricky a samozřejmě s vědomím značné nepřesnosti takového vyjádření, hovořit o relativně systémovém pojetí, jež se užívá v mluvnících v podstatě i v dnešní době. Originalita tohoto řazení *reguli* je zvláště nápadná ve srovnání nejen s *Žáčkem*, ale např. i *Čechořečností* Václava Jana Rosy, jež je také považována za Masníkův vzor. Ne zcela mechanicky si počíná Masník i v přehledu deklinací. Srovnáme-li jej se zpracováním téže problematiky v *Žáčkově*, dojdeme k závěru, že Masník převzal za vzorová ta slova, jež Štejer uvádí v *napomenutích*, tedy ve vysvětlujících dodatcích k jednotlivým deklinacím, a navíc (u deklinace první) Štejerův vzor pojal do *napomenutí* svého.

Další nesporný Masníkův přínos pro zvětšení didaktických kvalit *Zprávy* nacházíme v samotném příkladovém aparátu. Masník patrně zamýšlel nedokládat probírané jazykové jevy samoučelnými příklady, naopak, i on přes stručnost svého díla (nebo právě kvůli ní) chtěl nalézt takové doklady příslušného ortografického či mluvnického jevu, jejímž paměťovým naučením příjemci díla usnadní osvojení jazykových obtížností češtiny, resp. slovenštiny.

Tohoto cíle dosahuje zejména:

- formulacemi s využitím rytmických a eufonických vlastností jazyka, zvl. rýmu; ozvláštňení na úrovni významové složky jazyka vede nezřídka k vytvoření slovní hříčky, objevuje se i posun významu, zvl. ironický;
- užitím syntagmatu;
- užitím větného příkladu.

Usnadnění zapamatování textu pomocí formulace s využitím rytmické a eufonické stránky jazyka, rýmu, a vytvoření slovní hříčky či využití ironie nacházíme ku příkladu v *reguli* XI., pojednávající o konkurenci grafěmů *u*, *v*, *ů*, jež je doložena slovy *kapustu k ustům*. Eufonie je zvláště nápadná v příkladech, u nichž nalézáme aliteraci, ta je nezřídka obsažena dokonce ve větném vyjádření: *Myš mívá místo mistrné. Klekla klisna k lidu*.

Syntagmatem v této studii myslíme nevětné vyjádření (tedy neobsahující verbum finitum), často dvojici slov, která lze vnímat nejen jako izolovaná slova dokládající příslušný jazykový jev, ale díky své kolokabilitě dávají smysl i dohromady. Syntagmata stojí mezi vyjádřeními uvedenými výše a výpověďmi větnými. Příklad nacházíme mimo jiné v V. *reguli* v bodě 6, podbodů 1: *Ouřad, oud moudrý, všemohoucí*.

Typ větný je nejčtenější. Ten můžeme dělit na dva podtypy: první obsahuje skutečně větný celek – je vysázen s velkým písmenem na začátku a některým končícím interpunkčním znaménkem na konci. Druhý podtyp získáme (být poněkud spekulativním) odstraněním původní interpunkce; hranicemi větného celku je většinou jeden řádek, tyto hranice však můžeme nezřídka posunout. Příklady nalézáme kromě jiného v oddíle zabývajícím se diftongem *ou* (6.): *Svou povinnost činiti. Tvou vlastní vinnou se to děje*; nebo ve výkladu psaní *i/i* po pravopisně měkkých konsonantech: *Utíká, profiženství panovňiče učiniš*.¹

¹ Příspěvek vznikl v rámci Výzkumného centra vývoje staré a střední češtiny (projekt č. LC 546 programu Centra základního výzkumu MŠMT).

Umenie komunikovať a slovenská masmediálna sféra

Paulína Šlosárová

Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied,
Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

V príspevku sa pozornosť zameriava na vysielanie prvého okruhu Slovenského rozhlasu – Rádio Slovensko, najmä na spravodajskú reláciu Rádiožurnál.

Prihliadnuc na akustický princíp zvoleného média sa budeme zaoberať prienikom zvukových a pragmatických zložiek. Príspevok predkladá základné atribúty spravodajstva, charakteristiku uvedeného komunikačného procesu a jeho komunikantov a parciálne závery naznačeného problému. Pri ozrejmovaní povahy spravodajstva berieme do úvahy i špecifickosť rozhlasového média. Za základné vlastnosti spravodajstva, v súlade s D. McQuailom (2009), pokladáme aktuálnosť a s ňou súvisiacu pominuteľnosť, časovosť, neočakávanosť a zároveň predvídateľnosť, zlomkovitú nesystematickú povahu, oznamovací charakter správy, fakticitu, zaujímavosť. Zmieňujeme sa o spravodajských hodnotách, faktoroch pôsobiacich na výber správ i o očakávaniach publika – poslucháčov a čiastočne nastoľujeme otázku objektivity v médiách.

Príspevok predstavuje komunikačnú situáciu, v ktorej sa realizuje uvedená komunikačná udalosť, ďalej médium, ktorého prostredníctvom sa uskutočňuje, a text, ktorý je výsledkom komunikačného procesu, a jeho segmentáciu. Poukazujeme na charakter udalosti, jej komunikačný kontext a sociálno-psychologickú štruktúru. Ťažisko príspevku spočíva vo funkcii uvedenej komunikácie. Funkciou spravodajských komunikátov je predovšetkým informovať, ukázalo sa však, že možno v určitých súvislostiach uvažovať aj o persuzívnosti v spravodajstve (i keď sprostredkovanou prostredníctvom tzv. tretej osoby). Potvrdilo sa i to, že zvukové prostriedky sa v spravodajskom hovorenom prejave realizujú v súlade s jeho primárnou funkciou v nociónálnej, neutrálnej a štylistickej bezpríznačkovej podobe.

Složená adjektiva v pomístních jménech v Čechách

Pavel Štěpán

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

Úvod

Naším metodologickým východiskem je kapitola *Tvoření slov skládáním* v MČ1 (1986), jejímž autorem je V. Mejstřík. Základem klasifikace kompozit obsažených v pomístních jménech na území Čech jsou hierarchicky uspořádaná hlediska uvedená v této kapitole, doplněná ovšem – s ohledem na specifický charakter propriálního materiálu – o hlediska další. Na prvním místě uvádí MČ1 (1986) klasifikaci podle slovního druhu složených slov. V pomístních jménech se setkáváme (až na nečetné výjimky) výhradně s komponovanými substantivy a adjektivy. V tomto příspěvku se zaměříme na komponovaná adjektiva; komponovaným substantivům, která vyžadují rozsáhlejší a detailnější analýzu, bude věnován jiný příspěvek.

1. Komplexní způsob kompozičně derivační

Většina doložených komponovaných adjektiv je výsledkem komplexního způsobu kompozičně derivačního. Tato adjektiva mají povahu determinační; reciproční koordinativa (v našem materiálu zastoupená pouhými dvěma doklady) se podle MČ1 (1986, s. 483) „řadí ze systémových dokladů k čisté (vlastní) kompozici“.

Fundujícími výrazy všech doložených determinativ jsou dvoučlenná atributivní syntagmata. Přední člen tohoto atributivního syntagmatu je buď adjektivní, nebo numerální.

1.1. Determinativa z atributivních syntagmat s předním členem adjektivním

Výrazně převládají determinativa z atributivních syntagmat s předním členem adjektivním, utvořená nejčastěji sufixem *-ský* od dvouslovných toponym. Tvoření z apelativních atributivních syntagmat je ojedinělé.

a) Propriální základy

Fundujícími výrazy se stávají:

aa) místní jména: *Černý Dub – černodubský*, *Stará Paka – staropacký*. Některá doložená adjektiva tohoto typu jsou odvozena od starších, dnes už neužívaných podob místních jmen, např. *malomořinský* z dřívějšího místního jména *Malá Mořina*, nyní *Mořinka*.

ab) pomístní jména: oronymum *Bílý kopec – bělokopecský*, název mokřiny *Černé bláto – černoblatský*.

ac) patrocinia: *svatoanenský*, *svatotrojičný*

b) Apelativní základy

Adjektiva *panskodvorský*, *malodvorský*, *masnokrámský* a *starořeční* byla patrně (soudě utvořena od apelativních atributivních syntagmat *panský dvůr*,

malý dvůr, masné krámy, stará řeka; nelze ovšem vyloučit ani to, že jejich fundujícími výrazy byla dvouslovná atributivní toponyma.

1.2. Determinativa z atributivních syntagmat s předním členem numerálním

Nejčastěji se v předním členu setkáváme s tvary číslovek základních (*dvou-, tří-, čtyř-, pěti-, ...*), ojediněle s tvary číslovek druhových (*dvoj-, troj-*). Repertoár adjektivních sufixů, jimiž se tvoří adjektiva s předním členem numerálním, je poměrně pestrý:

- ý: *třírohý, šestřadý, třívrchý*;
- ový: *čtyřměrový, třísedlákový*;
- ný: *dvoukamenný, tříhrázný*;
- ní: *třívěrtelní*;
- ský: *pětikolský*;
- atý: *čtyřpaličatý*.

2. Čistá (vlastní) kompozice

2.1. Typ *novobrněnský* (< *nový + brněnský*)

Méně početná jsou v analyzovaném materiálu adjektiva vzniklá čistou (vlastní) kompozicí. Jejich zadním členem je již hotové (i když sekundární, odvozené) adjektivum, přední člen je tvořen základem adjektiva, označujícího pravidla stáří, polohu nebo velikost.

Adjektivum *novobrněnský* vzniklo z adjektiv *nový* a *brněnský*, spojených spojovacím morfémem *-o-*. Slovtvorná struktura je zde tedy jiná než u adjektiv typu *černodubský*, utvořených sufixem *-ský* z dvouslovného toponyma. Pomístní jméno *Novobrněnská silnice* (patří silnici v katastru obce Orel na Chrudimsku) neoznačuje silnici vedoucí k **Novému Brnu*, nýbrž nově postavenou silnici směřující do Brna.

Podobně je název *Hornořepický rybník* vysvětlován jako „nejhořejší“ rybník v dané lokalitě (v obci Řepice na Strakonicku). V Pěčicích na Mladoboleslavsku jsou doloženy rybníky *Pěcký rybník* a *Malopěcký rybník*; lze usuzovat, že člen *malo-* v adjektivu *malopěcký* vyjadřuje menší rozlohu druhého z těchto rybníků, podobně jako rybník *Malovránovský* (ve Smyslově na Tábořsku, v blízkosti dvora Vránovsko) je menší než sousední rybník *Vránovský*. Relativní stáří dvou rybníků v katastru býv. obce České Vrbné, která je dnes součástí Českých Budějovic, odrážejí přední členy *staro-* a *novo-* ve složených adjektivech vystupujících v pomístních jménech *Starovrbenský rybník* a *Novovrbenský rybník*; podle soupisu pomístních jmen odrážejí názvy obou rybníků polohu v blízkosti vsi a *Novovrbenský rybník* byl postaven později než *Starovrbenský rybník*.

Komponovaná adjektiva tohoto typu se zcela vymykají tvoření složených adjektiv v apelativní sféře jazyka, a proto je nemůžeme přiřadit ani k determinativům typu *tmavočervený*, ani ke koordinativům. Jde o determinační kompo-

zita s předním členem adjektivním; tento způsob tvoření adjektiv není v apela-
tivní sféře českého jazyka doložen, můžeme jej proto považovat za příklad tzv.
parasystémového tvoření (Pleskalová, 2000).

2.2. Typ *čáslavsko-táborský* (reciproční koordinativa)

K recipročnímu koordinativnímu typu složených relačních adjektiv, která
„vyjadřují vztah k dvěma či více substantivům, jejichž význam je založen na
vzájemném poměru nebo navzájem podmíněné součinnosti dvou nebo více
substancí“ a jsou zpravidla odvozena „od vlastních jmen“ (MČ1, 1986), patří
dvě adjektiva doložená v pomístních jménech na území Čech, a to *čáslavsko-
-táborský* a *kralupsko-lipský*.

Mluvený projev studentů 1. ročníku Vyšší odborné školy herecké

Veronika Štěpánová

Ústav českého jazyka a teorie komunikace, Filozofická fakulta,
Univerzita Karlova, Praha
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha
Vyšší odborná škola herecká, s. r. o., Praha

Příspěvek se týká úrovně mluveného projevu studentů prvního ročníku oborů Dramatické umění a moderování a Loutkářské umění na Vyšší odborné škole herecké v Praze. Na této soukromé škole učím od roku 2008 předmět ortoepie.

Pokusím se zmapovat nejčastější problémy a nedostatky svých studentů, a to ve fonetické rovině. Zaměřím se především na vady řeči a na neortoepickou výslovnost, stranou ponechám jiné nedostatky, např. nedostatečnou slovní zásobu, tzv. vycpávková slova, chyby v běžných syntaktických konstrukcích, problémy se spisovným skloňováním apod. Nebudu se zmiňovat ani o velmi často se vyskytujících mimojazykových jevech, jakými jsou např. hezity, mlasání a hlasité nádechy.

Co se týče suprasegmentální roviny, zdaleka nejrozšířenější je užívání neukončujícího melodému, často výrazně stoupavého, tam, kde podle smyslu končí oznamovací věta, a tudíž by bylo na místě použít ukončující melodém klesavý. V úvodních projevech se tento jev často vyskytuje zhruba u poloviny mluvčích, vzhledem k tomu, že intonaci si člověk osvojuje poměrně snadno, dochází v průběhu školního roku k výrazným zlepšením u většiny z nich.

Dále se lze setkat s příliš výraznými melodickými skoky, což v neutrálním projevu působí afektovaně, a s jednotvárným a přílišným zdůrazňováním koncových taktů, které posluchače snadno unaví, často také nemá logické odůvodnění, a věty tak ztrácejí smysl.

Zastoupeny jsou také chyby v přízvukování jednoslabičných pravých předložek, kdy dochází k přesunu přízvuku z předložky na následující jméno (typ Usedl ke 'stolu. namísto Usedl 'kestolu.). Tento jev je výrazný hlavně u mluvčích, kteří mají s mluvenými projevy již delší zkušenosti (např. u moderátorů), může se jednat i o vliv nesprávného školení neodborníky. Jiný typ nesprávného umístění přízvuku je dán nářečím. V nářečí lašském (slezském) dochází k přesouvání přízvuku na penultimu a tento jev se vyskytuje i u mladé generace, tedy i u analyzovaných studentů pocházejících z daného regionu.

Přejdeme nyní k rovině segmentální. Nejprve se krátce zastavme u dyslálií, tj. poruch výslovnosti hlásek¹. I na herecké škole, kde by základním předpokla-

¹ Jedná se mi zde o ty poruchy řeči, kdy dotyčný není schopen danou hlásku vyslovit (nikdy nebo skoro nikdy) správně. Mezi dyslálie neřadím např. krácení samohlásek

dem přijetí měla být, podle mého názoru, bezvadná výslovnost², se bohužel vyskytuje nemalé množství studentů s poruchami řeči. Stejně jako v běžné populaci se potvrzuje tradičně vysoká frekvence sigmatismů (kolem 40%)³ a rotacismů (kolem 13%), zanedbatelný není ani lamdacismus (kolem 9%). I přesto, že zatím neexistují nejnovější detailní průzkumy zastoupení dyslálií v české populaci, domnívám se, že vad řeči přibývá.

V rovině segmentální dále dochází nejčastěji k různým deformacím vokálů. Nejhojněji se vyskytují samohlásky redukované (tj. zkrácené a často také centralizované, vzniká tak tzv. schwa [ə]). K redukcím dochází jak u samohlásek dlouhých, tak krátkých. Na vině je nejčastěji příliš rychlé tempo řeči kombinované s nedbalou výslovností [hradec kralove, dobrovolník, zamňestnaňi] a také vliv např. obecné češtiny [bidlim, vim]; nebo vliv lašského nářečí. Při výrazné redukci krátkých samohlásek (především v neplnovýznamových, často se opakujících slovech) dochází až k úplnému zániku vokálů, a tím i celých slabik [v(i)st(o)d(o)v(a)l(a) səm], [pr(o)č].

Ke dloužení samohlásek dochází především na konci promluvočných úseků, kdy mluví tímto způsobem „získává čas“, aby si stihl rozmyslet, jak bude v projevu pokračovat [dobří dén, f prazé].

Protože studenti pocházejí z celého Česka, lze se obvykle setkat jak s příliš otevřenou (širokou), tak i s příliš zavřenou (úzkou) výslovností samohlásek, nejvíce bývají postiženy vokály přední. Zvláště studenti z Moravy a Slezska si zavřenou výslovnost u svých vokálů velmi dobře uvědomují a snaží se o ortoepickou podobu. Jak je známo, otevřená výslovnost samohlásek se vyskytuje především u Pražanů (typický je příklad [se7m s pra7hi7]), ale také u Severočechů [li7be7re7c]. Naopak Jihočeši obvykle problémy s kvalitou vokálů nemívají.

Předjeme nyní k nejčastějším chybám spojenými se souhláskami. U mluvčích z Moravy a Slezska (a nejen u nich) se pravidelně objevuje tzv. moravská asimilace znělosti⁴. Jde o asimilaci na rozhraní dvou slov. Začíná-li druhé slovo na souhlásku jedinečnou [l, r, j, m, n, ň], podle ortoepické kodifikace se správně

nebo jejich přílišnou otevřenost/zavřenost, protože ve většině případů mluví daný vokál umí vyslovit správně, jde tedy spíše o nedostatečnou snahu a nezkušenost s mluveným projevem, než o řečovou vadu.

² Při přijímacích zkouškách adeпти předkládají pouze výsledek foniatrického, nikoli logopedického vyšetření.

³ U sigmatismů se velmi liší míra postižení u jednotlivých studentů, u poměrně vysokého procenta z nich není tato vada při běžném poslechu nápadná, na nahrávce pořízené přes mikrofon jsou však sykavky leckdy např. zesíleny a zosřeny tak, že je odchylka velmi dobře slyšitelná. Mnozí studenti se však chtějí specializovat na moderátorství, tudíž do statistiky zahrnují i tyto případy, protože budou v praxi tímto znevýhodněni.

⁴ Zde je však nutno připomenout, že se nejedná zdaleka jen o vliv nářečí moravských a slezských, tatáž asimilace se vyskytuje např. i v nářeční skupině jihozápadočeské. Termín „moravská“ asimilace tedy není úplně nejšťastnější.

vyslovuje na konci prvního slova hláska neznělá [dvacet let, jinak jim, te:š nebavilo], zmiňování mluvčí však vyslovují souhlásku znělou [dvaced let, jinag jim, te:ž nebavilo]. Největší problém spočívá v tom, že mluvčí si tyto neortoe-pické asimilace u sebe málokdy uvědomuje. Někdy není schopen (ochoten?) je slyšet ani při opakovaném pouštění nahrávky.

U velké většiny mluvčích dochází k neortoepickému zjednodušení souhláskových skupin. Ke zjednodušení dochází především vlivem vysokého tempa, nedbalosti nebo lenosti artikulovat, např. [devatenác let] místo [devatenáct let], [zamňesnání] místo [zamňestnání]. Obzvlášť spojení dvou stejných hlásek na rozhraní dvou slov činí studentům značné potíže (bixt'ela místo bixxt'ela).

Obdobnou chybou je tzv. náznaková výslovnost, nezřídka dochází k úplnému vynechání dané souhlásky. Nejčastěji se objevuje vynechávání hlásky „l“ ([bi(l)a], [studova(l)a], [a(l)e]), dále jsou takto postiženy např. hlásky [j, b, v] ([to(j)e], [tře(b)a], [studo(v)a]).

K německé řemeslnické terminologii v českém, slovenském a maďarském jazyce

Tamás Tölgyesi

Ústav slavistiky a středoevropských studií, Filozofická fakulta,
Katolická univerzita Petra Pázmánye, Maďarsko

Soužití našich středoevropských národů vedlo k vzájemnému mezijazykovému přejímání slov. Hlavními sémantickými okruhy daných přejímek byla řemesla, vojsko, náboženství a kuchařství. O vojenské, církevní a gastronomické terminologii v našich jazycích jsem již několikrát referoval na vědeckých konferencích v Česku, na Slovensku a také doma v Maďarsku (Tölgyesi, 2008, též 2009). V tomto příspěvku se budu věnovat německým přejatým slovům z oblasti řemesel.

Maď. *céh*, č. a slk. *cech* ‚středověká organizace řemeslníků ve městech chránící zájmy mistrů téhož řemesla před konkurencí aj. a dohlížející na jakost výrobků‘ je ze střhn. *zech(e)*, dnes *Zeche*, původně částka, která byla v hostinci zaplacená za konzumované jídlo a pití (Kluge, 2002, s. 1005). Maď. hov. *cech* ‚účet za jídlo a pití‘ má stejný etymon.

Č. *drát*, slk. *drôt* a maď. *drót* ‚do délky tažený nebo válcovaný kovový výrobek na způsob vlákna‘ jsou z raně nhn. *drāt*, dnes *Draht*.

Č., slk. a maď. *falc* ‚přehyb‘ (z raně nhn. *falz*, popř. nhn. *Falz*) je *terminus technicus* knihařů.

Naproti polysémickému č. a slk. *foch* ‚příhrádka, police‘, ‚obor, zaměstnání‘ (z bav. *foch*, nhn. *Fach*) má maď. *fach* pouze význam ‚příhrádka‘.

Č. a slk. spis. *fermež* ‚lněný vysychavý olej‘ je přes střhn. *vernīz*, *virnīs* aj. (dnes *Firnis*) z fr. *vernīs*. Lidové podoby č. *fernajs*, *firnajs*, slk. *firnajz* a maď. *firnájsz* jsou z něm. *Firneis*. V češtině se dříve používalo jako výrazu klení *hernajs*, *firnajs*, popř. *hernajs fernajs*. Maď. desubstantivní adjektivum *firnájszos* označuje zpravidla mazaného, prohaného člověka.

Maď. *fuser*, č. a slk. *fušer* ‚diletant‘ je z nhn. *Pfusercher*. Č. *fušovat*, slk. *fušovať* a maď. *fuserál* znamená ‚neodborně a špatně něco dělat‘. Za socialismu v Maďarsku se vytvořila nová odvozenina *fuszizik*, tj. ‚během pracovní doby připravovat z materiálů firmy výrobky pro vlastní cíle, popř. na prodej‘.

Maď. *hámor*, č. a slk. *hamr* ‚obrovské kladivo‘, ‚kovářská dílna‘ (z raně nhn. *hammer*, popř. střhn. *hamer*, dnes *Hammer*) je výraz *pars pro toto*: celá dílna je označována jejím nejnapadnějším a nejhluchnějším nástrojem, tedy bucharem (Mollay, 1982, s. 303).

Č. *knejp*, slk. a maď. *knajp* ‚obuvnický nůž‘ je z něm. *Kneip*.

Maď. *lakk*, č. a slk. *lak* ‚náteřová tekutá hmota‘ je přes nhn. *Lack*, it. *lacca*, arab. *lakk*, pers. *lāk* a střind. *lākhā* ze stind. *lākšā*.

Č. *pezmlík*, řidč. *penzlík*, slk. *penzel'* a maď. *pezmlí* ‚štětec‘ jsou ze střhn. *pensel*, dnes *Pinsel*.

Maď. *pléh*, č. a slk. *plech* ‚tenký, ohebný kovový plát‘ je ze střhn. *blech*, dnes *Blech*. V maďarském výrazu se *e*-ový vokál prodloužil a konsonant *h* se na konci slova v nom. sg. nevyslovuje [ple:], srov. také vyše zmíněné *céh* (Zaicz, 2006, s. 648 – 649)

Maď. *porcellán*, č. a slk. *porcelán* ‚(bílá) keramická hmota‘, ‚výrobky z této hmoty‘ je přes nhn. *Porzellan* z it. *porcellana*.

Maď. *ráma*, č. a slk. *rám* (ze střhn. *ram(e)*, dnes *Rahmen*) ‚drží látku určenou k vyšívání nebo k pomalování, kůži ke zpracování apod.; rám okenní je už funkce přenesená“ (op. cit. Machek, 1971, s. 507).

Č. *rašple*, slk. *rašpla* a maď. *ráspoly* ‚pilník k opracovávání dřeva‘ jsou z raně nhn. *raspel*, dnes *Raspel*. České slovo má vulgární mluvě hanlivý význam ‚nehezka, protivná stará žena‘.

Č. *šlejfovat*, *šlajfovat*, slk. *šlajfovať* a maď. *šlejfol*, *šlajfol* ‚brousit‘ jsou z něm. *schleifen* (Lumtzer – Melich, 1900, s. 237). Č. *šlejfir* a slk. *šlajfiar* ‚brusič‘ jsou z raně nhn. *schleifer*, dnes *Schleifer*.¹

Č. *šmirgl*, slk. *šmirgel'* a maď. *smirgli* ‚smirkový papír, smirek‘ jsou z nhn. *Schmirgel*. Č. *šmirgl* znamená v brněnské argotické mluvě, tzv. hantecu, ‚tramvaj‘.²

Nejen lingvistům je známo, že čeština a slovenština i jim vzdáleně příbuzná němčina náleží mezi jazyky indoevropské, zatímco maďarština patří do jazykové rodiny odlišné, a to ugrofinské. Ve svých příspěvcích o německých přejatých slovech v češtině, slovenštině a maďarštině jsem chtěl naznačit, že naše jazyky mají navzdory genetickým rozdílům mnoho společných rysů, které se manifestují především v lexikálním plánu. Myslím, že bychom místo zdůraznění odlišností měli hledat to, co naše středoevropské národy spojuje, např. hlavní organizátor letošního kolokvia, Trnavská univerzita a naše Katolická univerzita jsou rovněž pokračovateli té univerzity, kterou založil kardinál a arcibiskup Páter Pázmány v roce 1635.

český	Slovenský	maďarský	německý
<i>cech</i>	<i>cech</i>	<i>céh</i>	<i>Zeche</i>
<i>drát</i>	<i>drôt</i>	<i>drót</i>	<i>Draht</i>
<i>falc</i>	<i>falc</i>	<i>falc</i>	<i>Falz</i>
<i>foch</i>	<i>foch</i>	<i>fach</i>	<i>Fach</i>

¹ Srov. také *šlejf*, *šlajf* zast. ob. ‚(mechanická) brzda u vozu‘, *šlejfovať*, *šlajfovať* zast. ob. ‚brzdit‘.

² V brněnské městské mluvě se však pro tramvaj užívá výrazu *šalina* (podobně aj na Slovensku v obci Trenčianska Teplá; tramvaj na trati Trenčianska Teplá a Trenčianske Teplice).

český	Slovenský	maďarský	německý
<i>fernajs, firnajs</i>	<i>firnajz</i>	<i>firnájsz</i>	<i>Firneis</i>
<i>fušer</i>	<i>fušer</i>	<i>fuser</i>	<i>Pfuscher</i>
<i>hamr</i>	<i>hamr</i>	<i>hámor</i>	<i>Hammer</i>
<i>knejp</i>	<i>knajp</i>	<i>knajp</i>	<i>Kneip</i>
<i>lak</i>	<i>lak</i>	<i>lakk</i>	<i>Lack</i>
<i>pezlik</i>	<i>penzel'</i>	<i>pezli</i>	<i>Pinsel</i>
<i>plech</i>	<i>plech</i>	<i>pléh</i>	<i>Blech</i>
<i>porcelán</i>	<i>porcelán</i>	<i>porcellán</i>	<i>Porzellan</i>
<i>rám</i>	<i>rám</i>	<i>ráma</i>	<i>Rahmen</i>
<i>rašple</i>	<i>rašpl'a</i>	<i>ráspoly</i>	<i>Raspel</i>
<i>šlejšovat, šlajšovat</i>	<i>šlajšovat'</i>	<i>slejfol, slajfol</i>	<i>schleifen</i>
<i>šmirgl</i>	<i>šmirgel'</i>	<i>smirgli</i>	<i>Schmirgel</i>

Zkratky jazyků a dialektů

arab. = arabský; bav. = bavorský; č. = český; fr. = francouzský; it. = italský; maď. = maďarský; něm. = německý; nhn. = novohornoněmecký; pers. = perský; slk. = slovenský; stind. = staroindický; střhn. = středohornoněmecký; střind. = středoindický

Jiné zkratky

aj. = a jiné; apod. = a podobně; hov. = hovorový; např. = například; nom. = nominativ; ob. = obecně český; op. cit. = opus citatum; popř. = po případě; řidč. = řidčeji; sg. = singulár; spis. = spisovný; srov. = srovnej; tj. = to jest; tzv. = takzvaný; zast. = zastaralý

Metaforická konceptualizace přírodních katastrof v amerických novinách

Dita Trčková

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta,
Masarykova univerzita, Brno

Následující příspěvek se zabývá konceptuální analýzou metafor v novinových článcích o přírodních katastrofách a navazuje tak na Kognitivní teorii metafor, jejíž základy položili George Lakoff a Mark Johnson (1980). Cílem analýzy je ukázat, že metafora hraje nezbytnou roli pro naše pochopení a usuzování o přírodních katastrofách. Soubor dat využívaných v analýze je tvořen novinovými články o hurikánu Ike publikovaných v amerických novinách *The New York Times* a v kanadských novinách *The Toronto Star* v období od 1. září 2008 do 1. prosince 2008. Analýza těchto článků odhaluje řadu metaforických témat, která tvoří kostru novinového diskurzu o přírodních katastrofách a jsou opakovaně realizována řadou lexikálních a syntaktických jazykových prostředků. Mezi hlavní metaforická témata patří zobrazení hurikánu jako živé bytosti, monstra a obra a přirovnání přírodního jevu k válce. Ukazuje se, že uvedené metafora tvoří konceptuální rámec, ve kterém jsou přírodní katastrofy konstruovány, a pomáhají tak čtenářům pochopit jevy, které jsou pro většinu z nich těžko si představitelné. Proces pochopení přírodních katastrof je umožněn mapováním struktury z oblastí poznání, které jsou čtenářům díky jejich kulturním modelům známější.

K problematike (jazykovej) zdvorilosti

Lucia Anna Trubačová

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta,
Univerzita Komenského, Bratislava

Príspevok sa zaoberá niektorými otázkami vynárajúcimi sa v súvislosti s fenoménom zdvorilosti. Konkrétne si kladieme otázky, aký vzťah je medzi etiketou a zdvorilosťou a bližšie medzi jazykovou etiketou a jazykovou zdvorilosťou: je medzi nimi zásadný rozdiel alebo ich môžeme navzájom bez problémov stotožniť?

Ďalším zásadným problémom je otázka vnímania samotného pojmu jazykovej zdvorilosti vo vedeckom prístupe k tomuto fenoménu. Keďže zdvorilosť ako taká nemá ostré kontúry a presné vymedzenie (ako sa snažíme ukázať), aj prístupy k nej sa diferencujú, čo so sebou prináša i rôzne hodnotenia a definície, často súvisiace s povahou daného prístupu a aspektmi, na ktoré prihliada. Ďalšia časť príspevku sa preto venuje rozčleneniu zdvorilosti na primárnu (first-order politeness) a sekundárnu (second-order politeness) a perspektívam, ktoré toto členenie prináša.

Jedným z predpokladov – vyplývajúcim z daného pozorovania – je, že príručky etikety síce zachytávajú fenomén zdvorilosti, ale uvádzané definície nie sú vyčerpávajúce. Vzťah etiketa – zdvorilosť a to, ako je bežne vnímaný, sa dá načrtnúť ako vzťah existujúcich pravidiel spoločenského správania a schopnosť jednotlivca prezentovať, manifestovať či dodržiavať ich v určitej miere.

Vzťah medzi rečovou (jazykovou) etiketou a jazykovou zdvorilosťou sa javí ako otázka terminologického uchopenia. Na rečovú etiketu môžeme nazerať ako na javy dotýkajúce sa zdvorilosti zachytené v existujúcich príručkách alebo manuáloch. Jazykovej zdvorilosti v tomto prípade prisudzujeme širšiu platnosť – teda zahŕňa aj javy neobjavujúce sa v príručkách a zároveň má (v daných prístupoch) platnosť princípu alebo je podmienená stratégiami, ktoré umožňujú komunikantom navzájom si zachovať tvár. Príspevok načrtáva aj ďalšie možné spôsoby prezentácie tohto problému.

Členenie zdvorilosti na primárnu a sekundárnu vytvára o. i. dištinkciu medzi bežným ponímaním zdvorilosti – tak ako ju chápu jej nositelia – a jej vedeckým, teoretickým uchopením. Tzv. postmoderný výskum otvára priestor aj na skúmanie nezdvorilosti a vyzdvihuje práve potrebu skúmania primárnej zdvorilosti, ktorá – ako sa ukazuje – je kultúrne relatívna. Porovnanie výsledkov výskumov metapragmatickej zdvorilosti v príspevku naznačuje, že kultúrne rozdiely nevznikajú iba vo vzdialených kultúrach (západné vs. východné), ale isté posuny sledujeme aj v kontexte európskych národov.

Predbežný prieskum medzi slovenskými respondentmi ukazuje, že primárnu zdvorilosť z ich pohľadu charakterizuje najmä vyjadrenie blízkosti k ostatným

členom spoločenstva, splnenie si povinnosti, ktorá z príslušnosti do tohto spoločenstva vyplýva a je pociťovaná ako prirodzená, kladne hodnotená aktivita. Jej sociokultúrny aspekt sa z ich perspektívy javí ako primárny, ale uvedomujú si aj jej subjektívny, individuálny a zároveň intenčný rozmer. Zdvorilosť – ako naznačuje prieskum – má byť bežnou a normálnou súčasťou každodenného života a jej absencia, respektíve náprotivok v podobe nezdvorilosti, sa pociťuje ako príznakový.

Pri riešení uvádzaných otázok sa otvorili ďalšie priestory nášho potenciálneho záujmu. V prvom rade sa nastoľuje potreba zreflektovania doterajších prístupov k fenoménu jazykovej zdvorilosti a podrobnejšieho výskumu zameraného nielen na metapragmatickú zdvorilosť, ale aj na klasifikačnú a expresívnu zdvorilosť. Ďalším zaujímavým smerom je historický aspekt jazykovej zdvorilosti a taktiež skúmanie aj hypoteticky druhej strany mince, teda nezdvorilosti.

Tvár vojvodinskej slovenčiny na internete

Zuzana Týrová

Oddelenie slovakistiky, Filozofická fakulta,
Univerzita v Novom Sade, Nový Sad, Srbsko

V práci sa skúma internetový jazyk (slovenčina) vojvodinských Slovákov. Materiál bol zozbieraný na internetovej stránke www.facebook.com, kde komunikujú prevažne mladí ľudia so svojimi priateľmi. Zaujímavé je tu striedanie kódov, používanie slovenčiny a srbčiny, ako aj hybridného jazyka (slovenčina pod veľkým vplyvom srbčiny). Všetci Slováci vo Vojvodine sú prirodzení bilingvisti, a preto sa v „slovenských“ prehovoroch používajú výrazy zo srbčiny, niekedy celé frázy, ba dokonca celé vety. Napriek tomu môžeme konštatovať, že jazyk hovorí mnoho o jednotlivcovi, tak vlastne aj tu môžeme presne zistiť jazykovú úroveň daných osôb na základe niekoľkých výrazov, poznámok.

Internetová komunikácia nebola donedávna rozšírená masovo, ale posledné roky mladí komunikujú už takmer len touto formou. Toto ich zrastenie s počítačom, ba až závislosť od neho sa odráža nielen na ich jazykovo-komunikačnom správaní, ale zrejme ovplyvní aj ich myslenie a celkové sociálne správanie.

Často sa aj vedú debaty o výhodách a nevýhodách rôznych foriem komunikácie na internete. Jedni obhajujú túto novú formu medziľudskej komunikácie, viacerí však majú veľmi vážne výhrady, lebo v ostatnom čase sa počítač a internet stáva samozrejým pomocníkom nielen v štátnych a súkromných inštitúciách a úradoch, ale začína sa využívať aj vo vyučovacom procese a postupne si ho stále viac ľudí zavádza aj do svojich domácností. Je však otáznne, či nás tento nový komunikačný fenomén a elektronické technológie obohacujú a aké sú ich prípadné negatívne dôsledky. Evidentné je, že je dnes civilizácia vystavená tlaku primitívnych foriem elektronických médií, ktoré reorganizujú vnemový aparát človeka tak, že vyhovuje skôr pocitom než mysleniu.

To, že internet výrazne vplýva aj na jazyk, môže zistiť aj obyčajný laik. O jazyku na internete sa posledné roky dosť píše a táto téma veľmi zaujala aj lingvistov. Ale pre mnohých je to v podstate „lingvistické peklo“. Napriek tomu je zaujímavý výskum vedcov z Inštitútu pre nemecký jazyk, ktorí tvrdia, že súčasné masové písanie a posielanie e-mailov a SMS správ pomáha udržiavať písaný jazyk. Na jednej strane síce vedci kritizujú e-maily za nízku úroveň jazykovej kultúry používanej pri tomto spôsobe komunikácie, pretože ľudia sa snažia byť veľmi struční – používa sa v nej veľa skratiek a jazyk má nízku pravopisnú úroveň. Na druhej strane priznávajú, že je lepšie písať s chybami, ako nepísať vôbec. Prekvapivé bolo aj zistenie, že vďaka počítačom píšu ľudia oveľa viac než napríklad pred 10 rokmi. E-mail či SMS správu píšu dokonca aj takí používatelia, ktorí klasické listy nepísali.

Niektoré vlastnosti komunikácie v elektronickom prostredí sú také, že sa v tomto prostredí aj na jazyk kladú nové požiadavky a nové úlohy. Preto sa v súvislosti s elektronickou komunikáciou oprávnené hovoriť o novej komunikačnej sfére, v ktorej vznikajú špecifické texty. Pre tieto texty je príznačný aj špecifický vzťah medzi ich obsahovo-tematickou a jazykovo-kompozičnou organizáciou. Na priesečníku vonkajších faktorov (najmä verejnosť – súkromnosť, ústnosť – písomnosť, dialogickosť – monologickosť) v nej v rámci nových žánrových modelov vznikajú obsahovo a formálne odlišné texty.

Na to, aby sme skúmali vojvodinskú slovenčinu na internete a aby sme niečo mohli konštatovať o tomto súčasnom jazyku, zbierali sme jazykový materiál na internetovej stránke www.facebook.com. Používatelia sa v systéme môžu pripájať na rôzne sociálne siete, napríklad v rámci jednej školy, firmy alebo geografickej lokality. Facebook je rozsiahly webový systém, ktorý slúži hlavne na tvorbu sociálnych sietí, komunikáciu medzi používateľmi, zdieľanie multimedialných dát, udržiavanie vzťahov a na zábavu. Rovnako je nástrojom, ktorý umožňuje ľuďom spájať sa s priateľmi a ostatnými, čo pracujú, študujú a žijú okolo nich. Práve to je jeden z dôvodov, že jazyk na tejto stránke je pomerne uvoľnen, preto je veľmi zaujímavý pre lingvistické výskumy.

Jazykový materiál na tejto stránke sme získali z komentárov na nástenke, poznámok o fotografiách a komentárov pod fotografiami. Tieto texty majú totiž formálne písomnú, graficky fixovanú podobu. Vo svojej podstate (v hĺbkovej, obsahovej rovine) však majú charakter ústnych, hovorených replík. Zo získaného materiálu sme zistili, že sa takýto jazyk sa veľmi neodlišuje od slovenčiny na Slovensku, rozdiel je len vo využívaní srbčina, podobne ako sa na Slovensku využíva napríklad angličtina (slová, frázy, vety, pravopis). Na prejavovanie emócií sa používajú zvyčajne emotikony.

Vysvetlíme však, v čom je internetová slovenčina na Slovensku a vo Vojvodine odlišná. Slováci vo Vojvodine ako prirodzení bilingvisti používajú paralelne aj srbčinu, aj slovenčinu – v závislosti od toho, komu adresujú svoj prejav a čo chcú povedať. V tomto príspevku sa pokúsime skúmať prejavy, o ktorých by sme podmienene mohli povedať, že sú slovenské. Stáva sa však, že komunikanti používajú paralelne obidva jazyky. Z uvedeného je zreteľné, že aj takého prejavu sú funkčné, lebo bilingválnym hovoriacim je úplne jedno, ktorý jazyk používajú v komunikácii, a neprekáža im ani rýchle prepínanie jazykových kódov – začínajú jedným a končia iným.

V týchto jazykových, písaných prejavoch často víťazí obsah nad formou. Spojenie hovorového štýlu internetových textov s písanou formou často spôsobuje štylistické a gramatické nedostatky prejavu. Ide o odraz celkovej situácie jazyka a textu v našom živote. Podobne je to aj na Slovensku a v iných krajinách.

Jazyk prezrádza o autorovi textu všetko. Hovorí o jeho vzdelaní, charaktere, zmýšľaní, o jeho vzťahu ku komunikačnému partnerovi, ale aj o jeho vzťahu k sebe samému. Je to zreteľné aj na zozbieranom materiáli. Hoci nás jazyková

úroveň textov utváraných v priestore internetovej komunikácie môže znepokojovať, práve táto komunikačná sféra predstavuje dnes najdynamickejšiu oblasť, aj pokiaľ ide o dynamiku jazyka. Jej dočasné problémy zrejme súvisia s tým, že maximálne zrýchľuje kontakty medzi komunikantmi a skracaje vzdialenosť medzi nimi, no zároveň znázorňuje jazykové vyjadrovanie. Internet by mohol byť pre vojvodinských Slovákov riešením na zvyšovanie úrovne slovenčiny, s podmienkou, že by na Slovensku úroveň slovenčiny neklesala. Internet je vynikajúci na učenie sa nových slov, výrazov a na sledovanie súčasnej živej slovenčiny.

Treba si však uvedomiť, že jazyk sa formuje a vyvíja prirodzene medzi ľuďmi. Spisovná slovenčina je síce umelý jazyk, ktorým komunikuje v bežnej praxi len málokto. Je však potrebná ako základný jednotiaci prvok slovenského národa. Bez ohľadu na uvedené slovenčina sa aj naďalej bude vyvíjať a budúce generácie sa možno len ironicky usmiejú, keď si pustia zvukový záznam súčasnej slovenčiny.

Metaforická funkcia zámen v slovenčine a srbčine

Jasna Uhláriková

Oddelenie slovakistiky, Filozofická fakulta,
Univerzita v Novom Sade, Nový Sad, Srbsko

Metafora sa najčastejšie chápe ako výrazový prostriedok umeleckého štýlu, ale metafora je výrazovým prostriedkom aj v nepoetických prejavoch – v základnej slovnej zásobe, vo vedeckom štýle, v hovorovom štýle atď. Jedna metafora môže mať viacero konotácií a asociácií. Dôležitá je pritom aj úloha tvorcu metafory, ktorý musí mať na mysli prijímateľa prejavu, zasa prijímateľ musí poznať komunikačný zámer tvorcu metafory, ale aj celkové pozadie, na ktorom metafora vzniká. Metaforu nemožno správne pochopiť bez poznania kontextu. Prijímateľ je ten, ktorý má odhadnúť, ktorá z konotácií je tá, ktorú na mysli mal aj sám tvorca. Napr.: *Ale má voľ'akto pekný účes!* Uvedená veta môže byť príhovorom dieťaťu, ale môže obsahovať aj ironický odtienok.

Konštituovanie textu umožňujú viaceré prostriedky – glutinátory, konektory, orientátory, lokalizátory, metaforiká, tektonické prostriedky textu atď. Na výstavbe a štruktúrovaní textu sa podieľajú aj javy, ktoré patria do kontextu, kotextu, zatextu, do mimotextových a medzitextových entít. (Dudok, 1998, s. 14) Znamená to, že každý text je vystavaný aj za účasti takých javov, ktoré súvisia s tradíciou, kultúrou, kolektívnym vedomím, skúsenostným komplexom a i. jednak tvorcu textu, ale aj jeho recipienta. Z tohto vyplýva, že prostriedky, ktorými sa uskutočňuje konštituovanie textu, môžu byť jazykové (lexikálne a gramatické) a mimojazykové (paralingválne a extralingvistické). Inventár mimojazykových, resp. extralingvistických prostriedkov je oveľa širší než inventár gramatiky textu. Skúmaním týchto prostriedkov sa zaoberajú viaceré vedné disciplíny – poetika, rétorika, sociológia, psychológia, neurológia, etnológia, pedagogia, kibernetika a pod. Metaforické prostriedky tiež patria medzi výstavbové prostriedky textu. Úzko súvisia so spoločenským kontextom, situáciou. V texte fungujú tak, že spájajú známe s novým na princípe prenášania významu. Do textu sú zapojené svojou vnútornou podstatou.

Zámená môžu mať okrem primárnych funkcií ukazovacej a odkazovacej aj iné vedľajšie funkcie. Metaforická funkcia zámen patrí do roviny sémantickej textovej roviny a v jednotlivých jazykoch sa čiastočne zhoduje. Vo veľkej miere sa zámená s funkciou metaforík v slovenčine sémanticky zhodujú sa príslušnými javmi v srbčine. Spektrum možností, ktoré dávajú zámená s úlohou metafory v jazyku vzhľadom na možnosť originality autora a do istej miery aj prijímateľa, je veľký v oboch spomínaných jazykoch. V našej práci uvádzame niekoľko príkladov na porovnanie metaforickej funkcie zámen v slovenčine a srbčine.

Podľa Snježany Kordičovej metaforická funkcia osobných zámen spočíva v použití jedného zámena namiesto iného, pričom sa porušujú zásady spisovného

jazyka.¹ Napr. zámeno 1. osoby singuláru môžeme použiť: a) namiesto zámena 2. osoby singuláru, keď sa prihovárame malým deťom, napr.: *Ako ja pekne kreslím!* – *Kako ja lepo crtam!*; b) namiesto zámena 3. osoby singuláru so zámerom zo-všeobecniť alebo recipientovi prejaviu bližšie vysvetliť problém, o ktorom sa hovorí, napr.: *Predstav si ako by to vyzeralo, keby som ja, kadernička, mala taký účes.* – *Zamislí ako bi to izgledalo kada bi ja, frizerka, imala takvu frizuru.* Osobné zámeno 1. osoby plurálu môžeme použiť vtedy, keď plurálom pomenúvame jednu osobu – podobne autorský plurál alebo pluralis modestiae a o pluralis majestaticus. Prvá osoba plurálu sa v gnómickej význame používa v prísloviach, porekadlách, návodoch, receptoch, frazeologizmoch, napr. *My sme spolu husi nepásli.* – *Nismo (mi) zajedno ovčice čuvali.* Použitím 1. osoby plurálu namiesto 2. osoby singuláru môžeme vyjadriť: a) prívetivosť: *Ale sme my pekni dnes!* – *Kako smo mi lepi danas!*; b) ironiu: *My palčeme?* – *Jel mi to plačemo?*; c) mierny rozkaz: *Teraz môžeme začat' pisat'.* – *Sada možemo početi sa pisanjem.* Použitie 2. osoby singuláru namiesto 3. osoby singuláru existuje vo všetkých slovanských jazykoch v prísloviach a porekadlách, kde je sémantika univerzálna, napr. *Kto do teba kameňom, ty doňho chlebot.* – *Ko tebe kamenom, ti njega hlebot.* Kratšie tvary zámen sú v prehovore, resp. texte nepríznačné, ale môžu sa použiť aj tak, že získajú citové zafarbenie, a to na dva spôsoby tak, že sa predsunú na začiatok vety. Vtedy sa vyjadruje nesúhlas, negatívny postoj hovoriaceho k tomu, o čom sa hovorí, napr. *Mu ja dám jednu facku.* – *Ti dam ja!* Pokiaľ ide o plurál úcty a tzv. onianie, tieto spôsoby oslovenia v srbskom jazyku neexistujú.

Osobné zámená prívlastňovacie vyjadrujú kladný alebo záporný vzťah pôvodcu prehovoru, resp. textu k tomu, o čom sa hovorí. Zámena 1. osoby singuláru a plurálu najčastejšie vyjadrujú kladný citový význam, kým zámena 2. osoby singuláru a plurálu najčastejšie citový vzťah záporný: a) *môj, náš:* *Miláčik môj, prídeš dnes večer?* – *Dragi moj, hoćeš li doći večeras?*; *Ani náš Vladko neurobil skúšku.* – *Ni naš Vladica nije položio ispit.*; b) *tvoj, váš:* *Aj váš synček tam bol!* – *I vaš sinčić je bio tamo!*

Prívlastňovacie osobné zámená sa môžu vo vete substantivizovať, pričom označujú skupinu osôb – domácich, príbuzných, členov nejkej spoločnosti a pod. Napr.: *Moji ta pozdravuju.* – *Moji te pozdravljaju.*; *Vo večerajšom zápase zvitazili naši.* – *Na jučerašnjoj utakmici su pobedili naši.* Príklad zámeno *môj, moja*, ktoré v prejave hovoriaceho označuje jedného z dvojice – manžela, manželku, snúbecov, zaľúbencov (napr. *Moja vás pozdravila.*), sa v srbcine na rozdiel od slovenčiny, nepoužíva.

Zvratným zámenom možno v slovenčine vyjadriť prívlastnenie, napr. *Ona si ešte stále nepozná sestru.* Zvratné zámeno *seba* v srbcine (*sebe*) nemá v da-

¹ V *pro-drop* (Kordićová) jazykoch sa osobné zámená vo funkcii subjektu môžu vynechať, lebo sa dajú určiť na základe osobného slovesného tvaru. Medzi tieto jazyky patria aj slovenčina a srbcina a v našej práci budeme uvádzať aj také príklady, v ktorých zámeno nie je explicitne vyjadrené, ale ho určujeme na základe osobného slovesného tvaru.

tíve kratší tvar a takéto použitie zámena v srbčine nie je možné. Aj v slovenčine aj v srbčine zvrtné zámeno možno spojiť s predponovým slovesom, pričom sa týmto spojením vyjadruje veľká miera deja, napr. *natancovať sa – naigrati se*. Privlastňovacím zvrtným zámenom *svoj* možno vyjadriť vlastníctvo, napr. *Cítil sa ako na svojom*. – *Osečao se kao svoj na svome*.

Ukazovacie zámená *ten, tá, to, tí, tie* sa môžu použiť v zvláštnych situáciách, keď majú hovoriaci a prijímateľ prejavu dôvernejší vzťah a môžu si dovoliť osobnejší rozhovor, vyjadriť negatívny vzťah k osobe, veci, javu, na ktoré sa prejav vzťahuje, napr. *Ten knihu ani v sne nevidel*. – *Taj knjigu u životu nije video*.

Z opytovacích zámen citové zafarbenie prehovoru dodávajú zámená *ký, kýže*, napr. *Kýho čerta si to kupoval?! – Kog đavola si to kupovao?!*, zámenami *kolko, kolký* možno vyjadriť veľkú mieru alebo intenzitu, napr. *Kol'ké roky k nám chodi a nič*. – *Koliko godina dolazi kod nas i ništa*.

Ak danú vlastnosť v prehovore zovšeobecňujeme alebo ju nechceme priamo pomenovať, ale táto vlastnosť je z kontextu pochopiteľná, môžeme použiť zámeno *vol'áky*, napr.: *Ale si vol'áky!* – *Baš si neki!*

Z vymedzovacích zámen môžeme použiť zámeno *sám* vo význame z vlastnej vôle, dobrovoľne, samovoľne, napr. *Dom sa zrútil sám od seba*. – *Kuća se srušila sama od sebe*. Zámeno *nič* sa môže použiť aj vtedy, keď príde k nejakému deju bez konkrétnej príčiny, napr. *Nahnevala sa na mňa pre nič za nič*. – *Naljutila se na mene ni zbog čega / nizašta*. Popieracím zámenom danú vlastnosť zovšeobecňujeme, napr. *Prečo si celý večer taká nijaká?* – *Zašto si celo veče tako nikakva?*

Možnosti metaforického využitia zámen v jazykovom prejave sú bohaté. V tejto funkcii sa s nimi stretáme v slovenčine a ich zhodnými ekvivalentmi v srbskom jazyku. V našej práci uvádzame najcharakteristickejšie javy v jazykovom prejave týkajúce sa metaforickej funkcie zámen.

Spoločenské vplyvy na tvorbu Oscara Wildea

Hana Vančová

Katedra pedagogických štúdií, Pedagogická fakulta,
Trnavská univerzita, Trnava

Oscar Wilde je známy írsky dramatik viktoriánskeho obdobia, ktorý je úzko spojený s prívlastkami ako neodolateľný, odvážny, nespútaný alebo zvláštny. Tieto prívlastky nezískal iba vďaka svojim literárnym dielam, ale aj pre svoj životný štýl, ktorý bol veľmi vyčerpávajúci, ale aj veľmi inšpiratívny. Aby sme porozumeli Wildeovi, musíme o ňom vedieť isté fakty a poznať vplyvy, ktoré dominovali v jeho živote a tvorbe.

V tomto príspevku sa budeme venovať najmä jeho komédiám mravov, ktoré najviac odrážajú Wildeov postoj k spoločnosti a mieru, akou ho spoločnosť ovplyvňovala pri tvorbe.

Wilde žil vo viktoriánskom období známom mnohými zmenami. Tie dramaticky ovplyvňovali život ľudí v britskom impériu, ich zmýšľanie a pohľad na seba a na spoločnosť. Zmeny sa diali najmä vo vede a technike. V oblasti vedy a spoločenského rozvoja boli dominantní najmä traja významní a pokrokoví vedci – Karl Marx, Charles Darwin a najmä Siegmund Freud so svojou psychoanalýzou. Títo vedci a ich teórie neovplyvňovali iba svet vedy, ale ich myšlienky sa šírili aj medzi ľuďmi a ovplyvňovali ich životy.

Oblasť umenia bola ovplyvnená myšlienkami esteticizmu, dekadencie a hedonizmu. Wilde bol človek svojho obdobia, citlivo reagoval na vonkajšie vplyvy a prenášal ich do svojej tvorby. Písal poéziu, drámy, smutné rozprávky, no najviac sa preslávil svojím románom *Portrét Doriana Graya* a svojimi komédiami mravov. Estetické hnutie ho veľmi priťahovalo a Wilde začal žiť podľa jeho princípov. Po štúdiách sa presťahoval do Londýna a svojím správaním šokoval ľudí. Získal tu priaznivé podmienky na tvorbu. Wilde si vybudoval reputáciu na šarmantnom a humornom štýle vyjadrovania, ktoré prevažovalo v jeho hrách zaradených do žánru komédia mravov (*comedy of manners*). Hořínek (2004) ju typ komédie založenej na dialógu, ktorý v hre dominuje a priťahuje pozornosť publika, vo Wildeovom prípade vyššiu strednú vrstvu. Dej komédie mravov je vždy založený na nejakom škandále, a ten je menej dôležitý ako dialóg. Komédia mravov sa usiluje vysmievať sa zo spoločenských zvykov istej sociálnej vrstvy a zdôrazňuje nemorálne správanie ľudí.

Wildeove hry sú plné jedinečných a originálnych epigramov a paradoxov. Tieto štylistické prostriedky mu slúžili na vyjadrovanie svojich myšlienok a názorov na spoločnosť. Vyjadroval ich ústami svojich postáv.

Všetky tieto hry boli napísané počas Wildeovho najúspešnejšieho a najproduktívnejšieho obdobia života a boli vrelo prijaté publikom. Prvý raz boli predvádzané v najpopulárnejších divadlách v Londýne na konci devätnásteho

storočia. Iba najlepšie hry tohto obdobia boli hrané v týchto divadlách. Hry boli plné elegancie a kultivovaného humoru.

Medzi jeho komédie mravov patria *Vejár pani Windermereovej* (1892), *Bezvýznamná žena* (1893), *Ideálny manžel* (1895) a *Je dôležité mať Filipa* (1895).

Jeho hry sa dajú zaradiť do dvoch skupín na základe istých znakov. Prvú skupinu tvoria jeho prvé tri hry, druhú skupinu samostatne tvorí hra *Je dôležité mať Filipa*.

Tri hry z prvej skupiny majú veľa spoločného. Jednou zo spoločných črt je dodržiavanie antickej dramatickej jednoty času, miesta a udalosti. Toto pravidlo Wilde nedodržiaval iba raz vo všetkých troch hrách.

Wildeove hry sa odohrávajú v Londýne alebo na vidieku, a ich dej je ukončený počas dvadsiatich štyroch hodín. Vždy sa zameriavajú iba na jednu významnú udalosť a nikdy nie sú sprevádzané vedľajšími dejovými líniami.

Tieto hry majú tiež spoločné témy, ktorými sa zaoberajú: manželstvo, tajomstvá minulosti, sila peňazí. Tieto motívy sa vyskytujú vo všetkých Wildeových hrách. Hry majú aj spoločné typy postáv, čo je typické pre Wildea. V hrách sa často vyskytujú ideálni manželia a manželky, ktoré žijú podľa silných morálnych zásad, „ženy s minulosťou“, dandyovia a ďalšie vedľajšie postavy. Všetci títo ľudia pochádzajú z vyššej spoločnosti. Ich postavenie a úcta je však založená na ich aristokratickom pôvode a nie na ich ľudských kvalitách. Wildea nezaujímali nižšie spoločenské vrstvy. Vyššia stredná vrstva mu poskytovala dostatok materiálu na jej kritiku a pobavenie publika.

Jeho myšlienky sú vyjadrované v dialógoch plných šarmanntých epigramov a paradoxov. Dialógy sú elegantné, hoci sa zdá, že sa zaoberajú triviálnymi témami. Hra je síce triviálna, ale plná múdrosti. V týchto dialógoch je skrytá kritika správanie aristokracie.

Posledná a najúspešnejšia hra Oscara Wildea je *Je dôležité mať Filipa*. Táto hra sa odlišuje od jeho ostatných hier. Žánrovo sa tiež zaraďuje do komédie mravov, ale Wilde v nej kritizuje iné neduhy spoločnosti ako v predchádzajúcich hrách. V tejto hre sa Wilde vysmieval lenivosti, povrchnosti a frivolnosti v živote mladých aristokratov. Názov tejto hry je v origináli založený na homofónii a čitateľ musí hru prečítať, aby názvu porozumel. Komplikovaný dej tejto hry je spestrený slovnými hračkami a elegantnými konverzáciami plnými epigramami a paradoxmi. Humor v tejto hre je verbálny a založený na pomýlených identitách. Postavy hovoria o jednoduchých veciach, ale dotýkajú sa aj vážnych tém. Postavy v tejto hre konajú nezodpovedne a žijú vo svete fantázie, ktorá sa však občas aj plní. Táto hra popiera dramatické jednoty času, miesta a udalosti.

Wilde zomrel v novembri 1900, ale jeho talent a odkaz sú stále nažive. Jeho jedinečné názory a šokujúce prístupy k ľuďom a spoločnosti sú nadčasové a oslovujú ľudí na celom svete aj viac ako storočie po jeho smrti.

Kondenzácia polopredikatívnych konštrukcií v slovenčine a v angličtine

Ludmila Vichopeňová

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta,
Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra

Polopredikatívne konštrukcie (PPK) sú syntaktické jednotky, ktoré nemajú schopnosť samostatne stáť ako vety, a preto využívajú predikáciu iných konštrukcií (viet alebo iných polopredikatívnych konštrukcií) pre svoju realizáciu. Majú schopnosť kondenzovať vetnú stavbu. V slovenskom jazyku sa nevyužívajú v takej veľkej miere ako napríklad v anglickom jazyku. V slovenčine sa uprednostňujú hlavne súvetia, ktoré sú viac deskriptívne, teda sú nasýtené informáciami. V niektorých štýloch v slovenčine sa však využívajú práve polopredikatívne konštrukcie pre ich primárnu funkciu zhusťovať text. V slovenskom jazyku je to najmä v odbornom, populárno-náučnom a publicistickom štýle.

Anglický jazyk v porovnaní so slovenským jazykom využíva veľké množstvo prostriedkov na kondenzovanie textu, ale na rozdiel od slovenčiny ich z hľadiska syntaxe v takej veľkej miere neanalyzuje. Angličtina takisto nemá vymedzené polopredikatívne konštrukcie ako syntaktickú jednotku napriek tomu, že sú v nej frekventovanejšie než v slovenčine. Príspevok ponúka vymedzenie tejto syntaktickej jednotky v anglickom jazyku a jej porovnanie s ekvivalentnými konštrukciami v slovenčine.

Jedným z analytických znakov v angličtine je tvorenie slovesných časov zloženými tvarmi, pretože väčšina z nich sa tvorí pomocným slovesom (*auxiliary*) a neurčitým slovesným tvarom, t. j. neurčitkom, gerundiom alebo prídavným minulým. Tieto neurčité slovesné tvary sú aj prostriedkami kondenzácie vetnej stavby v anglickej syntaxi. Môžu byť zapustené vo vete rovnakým spôsobom ako polopredikatívne konštrukcie v slovenčine.

Pokúsime sa preto o stručnú charakterizáciu jednotlivých kondenzačných prostriedkov v anglickom jazyku v porovnaní s ich syntaktickou schopnosťou kondenzovať vetnú stavbu a analogicky pristúpime k ich komparácii s PPK, ktoré sú vymedzené v syntaktickej rovine slovenského jazyka. Bližšie budeme analyzovať neurčité slovesné tvary ako morfológické prostriedky, ktorými sa PPK realizujú.

V oboch spomenutých jazykoch je aktuálna otázka ekonomizácie vyjadrovania a polopredikatívne konštrukcie sú jedným z prostriedkov kondenzácie vetnej stavby, teda zhusťovania textu. Zámerom je teda vysvetliť charakter tejto syntaktickej jednotky a porovnať jej využitie v oboch jazykoch.

Stručné návodové texty z komunikačního pohledu

Martina Vohralíková

Ústav českého jazyka, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Článek se zabývá stručnými českými návodovými texty o rozsahu jedné až pěti vět, s nimiž se můžeme setkat na obalech čajů, instantních polévek, těstovin a pudingů.

Zkoumá je z hlediska jejich anonymního autora i široké skupiny adresátů, u nichž se předpokládají jednoduché dovednosti spojené s kuchyňskou přípravou. Zamýšlí se nad funkcí těchto textů a přiklání se k pojetí, že se jedná o nezavazující výzvané projevy texty s preferencí adresátových zájmů, které zároveň nesou i informaci/poznání, jak něco udělat. Zabývá se predikátovou formou pokynů, již je především pro české návody typická 1. os. pl. indikativu přítomnosti (*vložíme, zalijeme*) a 2. os. pl. imperativu (*vložte, zalijte*). Ojediněle se vyskytují i návody ve formě zvrátěného pasiva (*vloží se, zalije se*) nebo infinitivů (*vložit, zalít*).

Dále je v článku prověřován vztah těchto stručných návodových textů ke Griceovu (1975) konverzačnímu principu a ke komunikačním maximám. Významnou roli zde hraje především maxima kvantity a otázky, co vše je potřeba v rámci návodu explikovat a s čím si adresát poradí sám. S informační nasyceností návodů souvisí i rozptřzení pokynů do jednotlivých vět. Lze tvrdit, že obecnou tendencí je slučovat do syntaktických celků činnosti, jež spolu souvisejí nebo na sebe přímo navazují.

V závěru je pozornost věnována i piktogramům, jež mohou stručné návody k přípravě potravinových výrobků doprovázet, či v některých případech i suplovat.

Ako sa na Slovensku prekladal/prekladá Boris Vian¹

Daniel Vojtek

Katedra francúzskeho jazyka a literatúry, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita, Prešov

Francúzskeho nežného surrealistického tragikomika Borisa Viana už dnešnému čitateľovi špeciálne predstavovať netreba. Prostredníctvom prekladov Aleny Válekovej (Budovateľa ríše, 1966), Valéra Mikulu (Hlava medúzy, 1992), Kataríny Bednárovej (Jeseň v Pekingu 1990, Pena dní 1990, Dušpastier z plavárne 2002) a Michaely Jurovskej (Trhač srdca 2009) sa slovenskému príjemcovi prihovára rôznorodo, pričom charakter textu je zakaždým priamo poznačený rukopisom prekladateľa. Na pozadí prekladov dvoch najvýznamnejších Vianových románov pochádzajúcich od dvoch koncepcne i generačne odlišných prekladateľiek skúmame, čo sa od vydania *Peny dní* v roku 1990 po posledný slovenský preklad *Trhač srdca* udialo, ako prekladový text reflektuje zmeny, ktorým podľahla slovenčina za takmer dvadsať rokov. S prihliadnutím na autorovu originalitu a invenčnosť najmä na lexikálnej úrovni, venujeme sa v predkladanej štúdii primárne komparácii na úrovni použitých štýlov, registrov, subkódov. Hlavným podnetom a takisto aj jadrom úvah je pre nás pomerne nový preklad z roku 2009, pričom jeho kritické hodnotenie sa väčšinou opiera o protikladné postupy uplatnené pri prekladaní spred dvadsiatich rokov. Osvedčeným teoretickým aj metodologickým východiskom je pre nás už tradične Vilikovského prekladateľský optimizmus (porov. Vilikovský, 1984) a jeho nazeranie na preklad v prvom rade ako na tvorbu.

Za dvadsať rokov sme sa s prispením Bednárovej i Jurovskej prekladu dopracovali od románu-džez (*Pena dní*) k rurálno-prevratnej óde na slovenčinu (*Trhač srdca*), ktorá sa rapídne a prirodzene vyvinula, čo sa v prekladaní prejavuje (alebo by sa prinajmenšom malo prejavíť) takmer automaticky. Kým Bednárová modeluje vianovštinu v rámci dobovej normy, tradície a možnosti jazyka, Jurovská odvážne načiera do rozmanitých prameňov nášho jazykového pokladu a niekedy priam riskantne uprednostňuje netradičné varianty pred ošúchanými, vskutku nudnými. Posunutie hraníc v prekladaní kontroverzných, neľahkých a zradných textov spočíva napríklad aj v relatívne početnom výskyte slangových, hovorových a familiárnych vrstiev jazyka. Jurovská však šokuje aj čímsi iným, dalo by sa povedať „boomovo“ novým: z úst postáv (dokonca aj detí!) *Trhača srdca* zaznievajú vulgarizmy, ozajstné, nefalšované, šľavnaté. Prekladateľka tým čiastočne odpovedá na často kladenú otázku adekvátnosti

¹ Táto publikácia bola vytvorená realizáciou projektu *Vybudovanie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnického centra*, na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

prekladania / neprekladania hrubých nadávok a vulgarizmov. Novosť Jurovskej prekladania nespočíva ani tak v jednotlivých registroch jazyka, po ktorých pri preklade siahla, ale skôr v ich kombinovaní, teda použití v jednom a tom istom texte.

Nepriamym, avšak nesporným dôkazom vývinu slovenčiny je napríklad aj neobvyklé využívanie hovorových slov a slangu (napríklad aj prvkov jazyka mladých) s cieľom posilnenia výrazu a zvýšenia jeho expresivity. Je to tendencia, ktorú ústretovo privítajú skôr mladšie generácie čitateľskej verejnosti než tradicionalisti a puristi. Nuž, zdá sa, že v *Trhačovi srdca* si prídu na svoje obidve skupiny, pretože Jurovská v ňom archaizuje i modernizuje. Textu dáva naozaj neobvyklého ducha, z nášho pohľadu moderného, o ktorom dúfame, že napomôže razeniu cesty ďalším vážnym prekladateľom či prekladom.

Ak sme hovorili o rozdieloch medzi *Penou dní* a *Trhačom srdca* na úrovni zvládnutia prekladania *vianovčiny* v rámci možností slovenčiny, je treba poukázať aj na spoločné znaky štýlu, ktorý je príznačný pre prekladanie určitých typických čít Vianovho rukopisu. Jurovskej i Bednárovej sa za pomoci nádhornej slovenčiny darí dokonale prekladať opisné pasáže, v ktorých prekladateľky preukazujú svoju predstavivosť a cit pre jazyk a detail. Ak by sme mohli rozvíť toto porovnanie a vnemovo diferencovať obidva romány, opäť narazíme na opozíciu (dialektický vzťah?) džez – vidiek. V džezovej kompozícii Bednárovej prekladu prevláda skôr sluchová rovina vnímania, čo plnohodnotne zodpovedá predlohe. V Jurovskej vidieckom svete sme častejšie konfrontovaní s čuchovou rovinou vnímania, pretože psychiater Morho neustále hodnotí svoje okolie na základe pachov. Pokiaľ ide o vizuálne stvárnenie vo Vianových opisoch, v tomto sa najviac prejavuje jeho fantázia a hra s farbami. Táto rovina vnímania je pre obidva romány veľmi podobná, čomu zodpovedajú šikovné, adekvátne preklady vianovských halucinogénnych vizualizácií.

Hodnotenie slovenského prekladu románu *L'Arrache-coeur* z pera Michaelely Jurovskej sa nezaobíde bez konfrontácií s predošlými prekladmi diel Borisa Viana, najmä Bednárovej *Peny dní* (1990). Prekladateľka kultového románu *L'Écume des jours* v istom zmysle zasadila myšlienku na jednu úroveň. Prihliadajúc na ňu ako na jedno z kritérií kritického posudzovania *Trhača srdca* (2009) sme tu skonštatovali viacero rozdielov. Tie, pravda, pramenia aj zo samej odlišnosti dvoch prekladaných literárnych textov. Ďalej pramenia z časového odstupu, ktorý existuje medzi ich vznikom. Dvadsať rokov vývinu jazyka, kultúry, jazykovej kultúry a spoločnosti sú príčinou najmarkantnejších rozdielov medzi dvoma posudzovanými textami. Na jednej strane Bednárová využila „boomový“ nástup anglických vplyvov na slovenský jazyk a kultúru a priamymi výpožičkami v kombinácii s množstvom „exotických“ reálií takmer dokonale skopírovala Vianov džezový pohľad na človeka a svet. Na druhej strane Jurovská ide smerom späť ku koreňom slovenčiny a ohuruje nás používaním prachom zapadnutej lexiky našich prarodičov a intelektuálov zo štúrovských

čas, pričom dvadsaťročný odstup od *Peny dní* cítiť najmä odvážnym používaním slangu, hovorovej slovenčiny i nadávok.

Prichodí nám však vyjadriť stanovisko k prekladu ako celku v protiklade s prekladaním mikročastíc vianovského textu. Na tejto úrovni sú si dva slovenské preklady podobné, pretože úspešnosť preloženia *vianovčiny* (vianizmy + štýlová zliatina) je v nich takmer rovnaká, teda nízka. Obidva texty sršia humorom, ktorý je prepletený vážnymi „dospeláckymi“ témami, čím zodpovedajú platformám originálov. Zdroj ich vtipnosti nie je vo vianovskej slovnej hre, ale v našom, slovenskom slovnom humore. Celkovo *Pena dní* preto vyznieva vážnejšie, Jurovská sa s *Trhačom srdca* popasovala tvorivejšie, čoho výsledkom je živý, miestami zarážajúci, no hodnotný a „krásny“ preklad. Vďaka nebojácnemu sklbeniu pestrých jazykových vrstiev je slovenský text vtipný, zarážajúci i smutný zároveň, čím veľmi verne sleduje originál, ktorý trhá srdce.

Napodobování a soupeření (*imitatio a aemulatio*) ve slovníku Klementinském (1455)

Kateřina Voleková

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

Česká lexikografická díla 14. a 15. století jsou bezesporu svou povahou díla středověká, neboť v nich můžeme vystopovat působení základních tendencí středověké literární tvorby. Středověká literární tvorba vycházela ze zásad středověké rétoriky, která pokračovala v tradici rétoriky antické, z níž převzala nauku o literární imitaci, napodobování. Současně se ve středověké rétorice podporuje úsilí o novost a modernost. Základem literární tvorby středověku se staly dvě tendence – napodobování a soupeření (*imitatio a aemulatio*). Cílem autorů nebylo vytvořit novým způsobem něco zcela nového, ale jiným formálním postupem znovu popsat známý jev. Čerpali z té antické a středověké literatury, která se pro své obsahové nebo formální kvality stala vzorem a autoritou, avšak zároveň látku originálně zpracovávali, nespornou součástí jejich práce byla i invence.

Napodobování a soupeření se v lexikografických dílech, na které se zaměřuje tento příspěvek, týká především oblasti slovní zásoby, neboť ta je ve slovnících centrální. Středověkými tendencemi *imitatio a aemulatio* je autor lexikografického díla ovlivňován v překladu cizojazyčných, převážně latinských výrazů do češtiny. Tendence napodobování se projevuje tvořením doslovných překladů, tedy nápodobou podle významu nebo slovtvorné formy, a dále přejímáním slov, tedy nápodobou podle fonetické formy. Inovační činnost motivovaná rétorickou teorií o soupeření s předlohou se v oblasti slovní zásoby projevuje v hledání lepšího překladu a také ve vytváření nových a neobvyklých výrazů (*nova et inusitata verba*). Proto pro některé autory, mezi něž patří i autor slovníku Klementinského, byl často lepším překladem výraz originální, z něhož se většinou stal výraz doložený ve staročeské slovní zásobě pouze jednou či v jediném díle (*hapax legomenon*).

Autoritou a zdrojem pro slovník Klementinský (sign. NK XVII F 31) z poloviny 15. století byl Bartoloměj z Chlumce, řečený Klaret, a jeho dílo. Autor slovníku Klementinského z Klaretova díla čerpal hesla pro nomenklátor (výťah z Vokabuláře gramatického) a jmenný alfabetář. Klaretův výraz buď přijímal v nezměněné podobě, nebo jej v duchu soupeření upravoval. Druhým významným zdrojem jmenného a slovesného alfabetáře byl neznámý latinsko-německý slovník. Závislost na latinsko-německé předloze se projevuje zřetelně ve jmenném slovníku tam, kde nacházíme neočekávané a chybné překlady. Ve slovesném alfabetáři se projevuje snahou co nejlépe napodobit překládané sloveso, výrazný vliv přitom mají německý překlad v předloze. Tento německý ekvivalent autor buď přejímá, nebo nachází ve staročeském lexiku takový ekvivalent,

který doslovně odpovídá překládanému latinskému a německému výrazu. Autor s předlohou také soupeří a vytváří nová slova (*hapax legomena*), ale většinou tím způsobem, že doslovným překladem napodobuje předlohu. Tendence soupeření je tedy pevně propojena s tendencí napodobování. Vzniká tak lexikografické dílo, které je svou podstatou zcela středověké. Vlivem tendencí napodobování a soupeření ve slovníku nacházíme nezvykle vysoký počet kalků, přejímek a hapax legomen.

Tento příspěvek vznikl s podporou *Výzkumného centra vývoje staré a střední češtiny* (projekt č. LC 546 programu Centra základního výzkumu MŠMT).

Odras malého hospodárenia tzv. kovorolníctva obyvateľov Hronca v terénnych názvoch

Hana Weissová

Ústav cudzích jazykov, Technická univerzita, Zvolen

Obec Hronec v okrese Brezno má bohatú miestnu tradíciu železiarstva. Živou súčasťou lexiky obyvateľov obce sú terénne názvy súvisiace s ich **dominujúcim zamestnaním** v miestnom i v okolitých závodoch **na výrobu a spracovanie železa**.¹

V lexike obyvateľov Hronca existuje aj skupina terénnych názvov, ktoré poukazujú na **doplnkové malé hospodárenie obyvateľov**, vykonávané popri ich hlavnom zamestnaní, tzv. **kovorolníctvo**.

Kovorolníctvo obyvateľov Hronca, odrážajúce sa v miestnych toponymách, má hlbšiu historickú podmienenosť. Prírodné podmienky v zalesnenej horskej krajine boli na tomto území vyhovujúce predovšetkým pre banské a hutnícke podnikanie (železné rudy, drevo, energia vodných tokov) a, naopak, nevýhodné pre roľnícke osídlenie. Aj pastierska (valašská) kolonizácia v 15. storočí – úsilie o lepšie hospodárske zhodnotenie kráľovského lesného územia – sa uplatňovala len popri banskej kolonizácii. Železnú hutu a hámor v Hronci, založenú súkromnými ťažiarimi, v roku 1580 prevzal štát a riadil ju cez habsburský cisársky úrad – banskobystrickú komoru. Hronec sa stal **komorskou osadou so železiarskym podnikom – cisársko-kráľovským železiarskym handlom**. Od 18. do polovice 19. storočia sa tento podnik rozrástol na jednu z najväčších erárnych železiarskych manufaktúr v Uhorsku s názvom **Hrončiansky komplex**. Okrem vysokých pecí a hámrov v Hronci patrili do komplexu vysoké pece v Pohronskej Polhore, Lubičovej, Ponikách a nové alebo staršie zrekonštruované železiarne na Chvatimechu, v Osrblí, v Bystrej, v Jarabej, vo Vajskovej a na Kramlišti.

Výrobná činnosť baníctvo a hutníctvo si vyžadovala kvalifikované pracovné sily. Úsilím komory bolo zamestnancov trvalo osídliť priamo na mieste, kde pracovali. Vznikali osady obývané **erárnymi robotníkmi** – baníkmi a uhliarmi, osady lesných robotníkov i osady pri železiarskych závodoch. Erárni „kráľovskí“ robotníci **pracovali za mzdu** a využívali aj **výhody vyplývajúce z osadníckeho práva**, ktoré boli akýmsi prídavkom ku mzde. Zamestnanec komory bol ako osoba slobodný – bez feudálnych poddanských povinností. Na pozemku, ktorý mu komora pridela a ktorý bol jej majetkom, si mohol postaviť dom, ktorý už bol jeho vlastníctvom, mal právo užívať záhradu, lúky, právo držať a pásť dobytok, mal nárok na stavebné drevo aj na drevo palivové zadarmo. Užívacie právo sa po roku 1948 zmenilo na vlastnícke.

¹ Tento príspevok nadväzuje na našu prácu „Železiarska výroba v obci Hronec a jej odraz v terénnych názvoch. In: Kultúra slova, 2009, č. 4., s. 203 – 210.

Medzi zamestnávateľom (komorou) a jej zamestnancami (baníkmi, hutníkmi, železo- či drevorobotníkmi) sa vyformoval špecifický vzťah. **Kovoroľníci** si zabezpečovali existenčné potreby **prácou za mzdu v priemysle v spojení s naturálnym hospodárením pre vlastnú potrebu. Zárobková činnosť v erárnom podniku bola hlavným zdrojom obživy.** Život robotníka a jeho rodiny bol závislý predovšetkým od výšky mzdy a jej kúpnej sily. Základné potraviny, odev, obuv a ďalšie potreby sa získavali kúpou. Spätosť robotníkov – zamestnancov závodu s poľnohospodárstvom existovala len v tom zmysle, že boli držiteľmi (nájomcami) menšej výmery, prevažne ručne obrábanej **pôdy** na pestovanie (zemiaky, zelenina, strukoviny), **lúk** a **pastvín** pre chov domácich zvierat (jedna krava, kozy, niekoľko oviec). Pritom **produkty z pôdy a chovu boli len doplnkovým zdrojom obživy.** Pre erárneho zamestnanca okrem nezávislosti od feudálneho panstva bolo výhodou aj to, že existenčne nebol odkázaný výlučne len na mzdu. Pre zamestnávateľa (komoru) bolo výhodné, že sa nemusel starať o základné sociálne potreby zamestnancov a ich usadením na svojej pôde si ich viac pripútal k priemyselnému podniku.

V príspevku sa zameriame na **lexikálno-sémantickú stránku toponým** súvisiacich s miestnym kovoroľníctvom, ktoré sú odrazom reálneho života predkov. V centre našej pozornosti sú **mimojazykové skutočnosti**, ktoré objasňujú motiváciu vzniku toponým. Základnými **motivačnými zdrojmi** toponým súvisiacich s kovoroľníctvom v obci sú **priroda** (členitosť, tvar a podoby terénu) a **činnosť človeka a jeho vzťahy** k prírode (výrobné, sociálne, vlastnícke).

Obyvatelia Hronca v rámci svojej naturálno-hospodárskej činnosti kvôli nedostatku obrábateľnej pôdy v okolí a v úsilí túto kultúrnu pôdu získať kľúčovali a skopávali aj veľmi strmé svahy dolín bezprostredne nad zástavbou obce, budovali terasy s **ručne obrábanými poličkami – ostredkami**. Niektoré ostredky boli len krok-dva široké a niekoľko metrov dlhé, oddelené od seba veľmi strmými trávnatými medzami alebo niekde len múrikmi z nakladených kameňov. Na ostredkoch sa pre domácu potrebu pestovali prevažne zemiaky, fazuľa, odolná zelenina. Tieto lokality majú názvy **Strmina, Breh, Bašta, Záhrady, Prchútka, Strelnica, Pikuľka**.

Ornej pôdy vo väčšej výmere bolo málo, nachádzala sa len na úpätiach vrchov s miernejším sklonom terénu alebo na horských chrbtoch. Poľné lokality majú názvy **Pod Lipovou, Nad Skalicou, Za Rauzov**, čiastočne **Majer** a **Hlobišov**.

Lúky a pastviny mali rozhodujúci význam v domácom hospodárstve rodín železorobotníkov, využívali sa na chov kráv, kôz a oviec kvôli mlieku, syru. **Lúky** sa nachádzajú na rozdiel od pastvín bližšie pri obci v lokalitách s názvami **Hájny grúň, Jamina, Za stenou, Chvatimech, Paseky, Osrblianska dolina, Fajpová, Šoltýsovské**, čiastočne aj **Majer**. Lúky boli každoročne pravidelne ošetrované, podľa možnosti hnojené maštalným hnojom a ručne kosené. Tráva sa sušila na seno – krmivo na zimu. Po skosení sa lúky využívali ešte aj na spásanie.

Pastviny sa nachádzali v lesných lokalitách, vo väčšej vzdialenosti od obce. Boli obklopené lesom alebo na okraji lesov. Vznikli postupne vyrúbaním a vyklčovaním lesa na svahoch, v dolinkách a na horských chrbtoch okolitých kopcov a vrchov. O domáce zvieratá v stádach sa starali na pastvinách najatí pastieri. Terénne názvy lokalít s pastvinami sú **Prvý pastovník, Druhý pastovník, Tretí pastovník, Pálenice, Mojžišove zeme, Na jame, Bánik, Rudlová, Bobot, Bujacká, Pod Surovinou, Pod Skalou, Jelšina**, čiastočne **Hlobišov** a **Hájny grúň**.

Pôda užívaná obyvateľmi železiarskej osady Hronec patrila komore. Úradným jazykom v komorskej administratíve bola nemčina. Osobitná skupina terénnych názvov súvisiacich s kovoŕníctvom má **nemecký jazykový základ** – **Maľoška, Geravka, Greška, Hutkoška, Hlobišov**. Tieto názvy súvisia s prácou komorských úradov – s vymeriavaním, ohraničovaním a označovaním komorskej pôdy medzníkmi, s pomenovaním parciel v mapách a súpisoch v nemeckom jazyku.

Práca s textom nielen na hodinách slovenského jazyka na 2. stupni ZŠ

Petra Zrníková

Katedra pedagogických štúdií, Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita, Trnava

Interpretácia textu a čitateľská gramotnosť sa obyčajne spájajú s vyučovaním literatúry a prácou s umeleckým textom. Žiaci však prichádzajú do styku s rôznymi textami, z ktorých by mali vedieť získať informácie, porozumieť im a kriticky ich hodnotiť.

Prieskum ukázal, že žiakom nerobí problém vyhľadať údaje v súvislom texte. Horšie je to s čítaním grafu a porozumením implicitným informáciám. Významným faktorom, ktorý sa podpísal pod výkony žiakov, bolo nepozorné čítanie otázok. Prácu s inštrukciou a orientáciu v texte považujeme za základné zručnosti čitateľskej a školskej gramotnosti. Za pozornosť stoja tiež úlohy, s ktorými sa žiaci stretávajú na vyučovaní slovenčiny: usporiadanie krokov pracovného postupu, určovanie vzťahov medzi postavami, vysvetľovanie významu cudzieho slova, frazeologizmov a pod. Paradoxne práve v nich žiaci odpovedali skôr nesprávne alebo sa im celkom vyhlí. Jedným z najvýraznejších prienikov každodenného textu do školského prostredia je reklama. Výsledky prieskumu poukázali na skutočnosť, že žiaci si najviac všímajú druh informácií, ktoré reklama ponúka, menej grafickú a jazykovú stránku. Z toho môžeme usudzovať, že žiaci majú pojmy obsah a forma stále úzko späté predovšetkým s umeleckými textami, kde obsah predstavuje „dej úryvku“ a formu chápu ako žáner alebo literárny druh. Výrazný vplyv na úroveň jazykovej a komunikačnej kompetencie žiakov má aj svet médií. To, že sú média v súčasnosti významným zdrojom slovných zásob žiakov, sa odzrkadlilo pri tvorbe nadpisov k uvedenému úryvku.

S textami sa stretávame na každom kroku. Na vyučovaní by sa preto mali viac využívať práve také typy textov, ktoré prinášajú zážitok a poskytujú priame prepojenie školy s komunikačnou realitou.

ISBN 978-80-970561-0-0

EAN 9788097056100